

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Karel Höfer

Vliv voleb a volebních systémů na rozpad
Socialistické federativní republiky Jugoslávie –
případová studie Slovinska a Chorvatska

Influence of the Elections and Electoral Systems on Dissolution
of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia –
The Case Study of Slovenia and Croatia

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji následujícím osobám, bez kterých by práce v předkládané podobě nevznikla:

*rodině a přítelkyni za podporu, pochopení a pomoc při studiu a zpracovávání práce
PhDr. Radku Bubnovi za vedení práce a inspirativní hodiny komparativní politologie
doc. PhDr. Janu Pelikánovi, CSc. za odborné konzultace jugoslávské historie.*

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem „*Vliv voleb a volebních systémů na rozpad Socialistické federativní republiky Jugoslávie – případová studie Slovinska a Chorvatska*“ vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 29. května 2010

.....
Karel Höfer, v. r.

ANOTACE A KLÍČOVÁ SLOVA

Anotace

Vliv voleb a volebních systémů na rozpad Socialistické federativní republiky Jugoslávie – případová studie Slovinska a Chorvatska

Karel Höfer

Autor se ve svém příspěvku z oblasti politické vědy na příkladu Slovinska a Chorvatska zabývá vlivem voleb a volebních systémů na rozpad Socialistické federativní republiky Jugoslávie. Na základě vybraných metodologických postupů a teoretických konceptů analyzuje roli voleb a volebních systémů do republikových parlamentů Slovinska a Chorvatska v roce 1990. Činí tak především prostřednictvím transformace alokace politické moci před a po volbách a také prostřednictvím důsledků plynoucích z voleb. Zároveň čtenáře seznamuje se základními fakty rozpadu Jugoslávie a vzniku vybraných nástupnických států.

Vliv voleb na úrovni republik spočíval především v legitimizování transformace alokace politické moci směrem k republikám a v legitimizování demokratizační cesty vývoje. Vliv volebních systémů spočíval především v poměrnosti jejich výsledků. Volby na úrovni republik tak ve svém důsledku usnadnily decentralizaci Jugoslávie vedoucí až k jejímu rozpadu. Volby i volební systémy byly podstatnou součástí procesu rozpadu SFRJ a osamostatnění jednotlivých částí. Nebyly ale jedinou či hlavní součástí, protože dezintegrační proces měl daleko komplexnější povahu a pouhá redukce na volby by jej značně zjednodušila.

Klíčová slova

politika; politologie; komparace; volby; volební systémy; demokracie; tranzice; politická moc; vznik státu; zánik státu; nacionalismus; Jugoslávie; SFRJ; Chorvatsko; Slovinsko

ANNOTATION AND KEY WORDS

Annotation

Influence of the Elections and Electoral Systems on Dissolution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia – The Case Study of Slovenia and Croatia

Karel Höfer

The author is concerned with the influence of elections and electoral systems on dissolution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia at example of Slovenia and Croatia in his contribution from the field of political science. He analyses the role of elections and electoral systems in the republic parliaments of Slovenia and Croatia on the basis of methodological procedures and theoretical concepts. It is done primarily by the transformation of allocation of political power before and after the elections and also by the consequences of the elections. Together with it the reader is briefed by the basic facts about dissolution of Yugoslavia and emergence of selected successor countries.

The influence of elections at the level of republics consisted in the legitimization of transformation of allocation of political power toward to the republics and in the legitimization of democratic way above all. The influence of electoral systems consisted in proportion of the results above all. The elections at the level of republics simplified the decentralization of Yugoslavia leading to its dissolution. Elections and electoral systems was significant part of the dissolution of Yugoslavia and the independence of its parts. The desitegration process was far more complex and its pure reduction for the election would have made it considerably.

Key Words

polity; politics; political science; comparative politics; elections; electoral systems; democracy; transition; political power; state dissolution; state establishment; nationalism; Yugoslavia; SFRY; Croatia; Slovenia

OBSAH

TITULNÍ STRANA.....	1
PODĚKOVÁNÍ.....	2
PROHLÁŠENÍ.....	3
ANOTACE A KLÍČOVÁ SLOVA.....	4
ANNOTATION AND KEY WORDS.....	5
OBSAH.....	6
SEZNAM ZKRATEK.....	8
ÚVOD.....	10
1. VÝCHODISKA.....	11
1.1. Zdroje.....	11
1.1.1. Empirické zdroje.....	12
1.1.2. Teoretické zdroje.....	13
1.1.3. Metodologické zdroje.....	15
1.2. Teorie.....	16
1.2.1. Základní pojmy.....	17
1.2.2. Politická moc.....	18
1.2.3. Státní uspořádání.....	19
1.2.4. Vznik a zánik státu.....	21
1.2.5. Demokracie.....	22
1.2.6. Demokratické volby.....	24
1.2.7. Zakladatelské volby.....	27
1.2.8. Volební systémy.....	28
1.2.9. Relevance stran.....	31
1.2.10. Štěpení centrum-periferie.....	32
1.3. Metodologie.....	34
1.3.1. Zakotvení.....	34
1.3.2. Předmět a cíle.....	37
1.3.3. Logika.....	38
1.3.4. Rétorika.....	39
2. MOCENSKÉ POMĚRY PŘED VOLBAMI.....	41
2.1. Formální.....	41
2.1.1. Federace.....	42

2.1.2. Republiky	48
2.2. Skutečné	50
2.2.1. Federace	50
2.2.2. Slovinsko	56
2.2.3. Chorvatsko	60
3. VOLBY A VOLEBNÍ SYSTÉMY	64
3.1. Příčiny přímých voleb	64
3.2. Volební systémy	67
3.2.1. Federace	67
3.2.2. Slovinsko	69
3.2.3. Chorvatsko	71
3.3. Průběh voleb	72
3.4. Výsledky voleb	74
3.4.1. Federace	74
3.4.2. Slovinsko	74
3.4.3. Chorvatsko	79
4. MOCENSKÉ POMĚRY PO VOLBÁCH	82
4.1. Federace	83
4.2. Slovinsko	90
4.3. Chorvatsko	95
ZÁVĚR	103
SEZNAM ZDROJŮ	107
Prameny	107
Literatura	107
Knihy	107
Články	111
Internetové stránky	112
Databáze	113
SEZNAM PŘÍLOH	114

SEZNAM ZKRATEK

ES.....	Evropská společenství
FED.....	federace
FF.....	Filozofická fakulta
HR.....	Chorvatsko
JLA.....	Jugoslávská lidová armáda
N.....	počet zkoumaných případů
N/A.....	nedostupné
OSN.....	Organizace spojených národů
RSK.....	Republika Srbská krajina
SER.....	Srbsko
SFRJ.....	Socialistická federativní republika Jugoslávie
SKJ.....	Svaz komunistů Jugoslávie
SLO.....	Slovinsko
SPS.....	Socialistická strana Srbska
TO.....	teritoriální obrana
UK.....	Univerzita Karlova v Praze
ÚV.....	ústřední výbor

Politické strany ve Slovinsku

DEMOS.....	Demokratická opozice Slovinska (*1989-30.12.1991; členové: SKD, SKZ-LS, SDZ, ZS, SDSS, SOS)
DS.....	Demokratická strana (*10.1991 část SDZ+část SSS→DS)
LDS.....	Liberálnědemokratická strana (10.11.1990 ZSMS-LS→LDS)
LS.....	Liberálové Slovinska (SOS→LS)
SDSS.....	Sociálnědemokratická strana Slovinska (1990 SDZS→SDSS)
SDZ.....	Slovinský demokratický svaz (*11.1.1989; 10.1991 SDZ rozdělena na DS a Národní demokratickou stranu)
SDZS.....	Sociálně demokratický svaz Slovinska (*16.2.1989; 1990 SDZS→SDSS)
SKD.....	Slovinští křesťanští demokraté (2.11.1989 SKSG→SKD)
SKSG.....	Slovinské křesťansko-sociální hnutí (*10.3.1989; 2.11.1989 SKSG→SKD)
SKZ.....	Slovinský selský svaz (*12.5.1988; 2.1990 SKZ→SKZ-LS)
SKZ-LS.....	Slovinský selský svaz – Lidová strana (2.1990 SKZ→SKZ-LS)

SOS	Slovinská živnostenská strana (*27.12.1989; SOS→LS)
SSS.....	Socialistická strana Slovinska (9.6.1990 SZDL→SSS)
SZDL	Socialistický svaz pracujících lidu (9.6.1990 SZDL→SSS)
ZKS	Svaz komunistů Slovinska (1990 ZKS→ZKS-SDP)
ZKS-SDP	Svaz komunistů Slovinska – Strana demokratické obnovy (1990 ZKS→ZKS-SDP)
ZS.....	Zelení Slovinska (*11.6.1989)
ZSMS	Svaz socialistické mládeže Slovinska (1990 ZSMS→ZSMS-LS)
ZSMS-LS	Svaz socialistické mládeže Slovinska – Liberální strana (1990 ZSMS→ZSMS-LS; 10.11.1990 ZSMS-LS→LDS)

Politické strany v Chorvatsku

HDB	Chorvatský demokratický blok (*1990-1990; členové: HDZ, HSP, část HSS)
HDS	Chorvatský demokratický svaz/strana (*1.11.1989)
HDZ	Chorvatské demokratické společenství (*17.6.1989)
HKDS.....	Chorvatská křesťansko demokratická strana (*11.5.1990)
HNS	Chorvatská národní (lidová) strana (*13.10.1990)
HSLs.....	Chorvatská sociálně liberální strana/svaz (*20.5.1989)
HSP	Chorvatská strana práva (*25.2.1990)
HSS	Chorvatská selská strana (*20.11.1989)
KNS	Koalice národního dorozumění (*1990-1990; členové: HDS, HKDS, HSLs, SDSH, část HSS)
SDP	Strana demokratických změn (1990 SKH-SDP→SDP)
SDS	Srbská demokratická strana (*17.2.1990)
SDSH.....	Sociálně demokratická strana Chorvatska (*16.12.1989)
SKH	Svaz komunistů Chorvatska (1990 SKH→SKH-SDP)
SKH-SDP.....	Svaz komunistů Chorvatska – strana demokratických změn (1990 SKH-SDP→SDP)

ÚVOD

V osmdesátých letech minulého století se jugoslávský stát dostal do vážných politických, ekonomických, národnostních i sociálních problémů. Skonem Josipa Broze-Tita přišla Jugoslávie o svého mocenského hegemonu. Pozice dalších silných integrujících aktérů, kterými byla jugoslávská komunistická strana a armáda, navíc stále slábla. Logicky pak došlo k transformaci mocenského uspořádání, které se značně dezintegrovalo. Politická moc se stále více přesouvala k republikovými a oblastními aktéry. V souvislosti s vnitropolitickými a mezinárodněpolitickými tlaky byly v roce 1990 vypsané demokratické volby do republikových parlamentů. Prostřednictvím těchto voleb došlo k vyjasnění mocenských pozic jednotlivých aktérů. Volby posílily dezintegrační tlaky, které ve svém důsledku vedly až k vyhocenému rozpadu Jugoslávie a ke vzniku sedmi nových samostatných států.

Jak už název práce, tedy *Vliv voleb a volebních systémů na rozpad Socialistické federativní republiky Jugoslávie – případová studie Slovinska a Chorvatska*, napovídá, snaží se předkládaný text nahlédnout proces dezintegrace jugoslávského státu a jeho rozpadu prostřednictvím role voleb do republikových parlamentů a v jejich rámci prostřednictvím použitých volebních systémů. Na práci lze tedy nahlížet jako na prolnutí specifických fenoménů ze tří sociálněvědních oblastí. Prvním fenoménem z oblasti teritoriálních studií je, na události bohatý, region bývalé Jugoslávie. Druhým fenoménem z oblasti ústavněprávní vědy je dezintegrace, resp. zánik státu a vznik států nových. Třetím fenoménem z oblasti politické vědy je pak studium vlivu voleb a volebních systémů na alokaci politické moci.

Prolnutím uvedených fenoménů a zároveň vybraných teoretických a metodologických přístupů vznikl původní výstup v podobě tohoto odborného textu. Samotnému sepsání práce předcházela autorův dlouhodobý zájem o uvedené fenomény a jejich poměrně hluboký výzkum. To, že se jedná o doposud v celistvosti nereflektovanou oblast výzkumu s sebou neslo překážky v podobě absence využitelných metodologických, teoretických konceptů a také specificky zaměřených zdrojů. V rámci svých možností se je autor snažil co nejlépe po všech stránkách překonat tak, aby vznikl co nejkvalitnější výstup. Zda se to podařilo, je na posouzení každého čtenáře.

1. VÝCHODISKA

Východisky práce se rozumí teoretické, metodologické a zdrojové základy, ze kterých samotná práce vychází a na nichž staví. V jednotlivých podkapitolách jsou zmíněné základy podrobně rozebrány. První podkapitolou (1.1.) je část věnující se zdrojům, ze kterých text vychází. Tato podkapitola je rozčleněna podle typů zdrojů na empirické, teoretické a metodologické. Druhou podkapitolou (1.2.) je část věnující se teoretickým koncepcím, z kterých práce vychází. Tato podkapitola se zabývá základními pojmy, teoretickými koncepty politické moci, státního uspořádání, vzniku a zániku státu, demokracie, demokratických voleb, zakladatelských voleb, volebních systémů, relevance stran, štěpení na úrovni centrum-periferie. Třetí podkapitolou (1.3.) je část věnující se metodologickým východiskům práce. Tato podkapitola popisuje zakotvení výzkumu, jeho předmět a cíle, logiku a rétoriku.

1.1. Zdroje

Tato podkapitola reflektuje nejpodstatnější zdroje, z nichž samotná práce vychází. Zdroje této práce byly vyhledávány na základě tématických okruhů a následně také z odkazu na literaturu u již použitých zdrojů. Z primární literatury vychází práce především ve své teoretické části. V ostatních částech jsou data získaná ze sekundárních zdrojů dostačující. Samostatné oddíly této podkapitoly jsou věnovány rozboru empirických (1.1.1.), teoretických (1.1.2.) a metodologických (1.1.3.) zdrojů. Rozbor zdrojů je proveden z hlediska jejich relevantnosti a přínosu v oboru, jejich kvality a samozřejmě také z hlediska jejich použití a vlivu na konečnou podobu práce. V případě oddílu empirických a metodologických zdrojů jsou kromě zdrojů z politické vědy uvedeny i zdroje ostatní. Případně odchylky v datech u různých zdrojů jsou uvedeny na příslušných místech v dalších kapitolách povětšinou v poznámkách pod čarou. Nejedná se zde v žádném případě o kompletní soupis všech použitých zdrojů, protože kompletní bibliografie je standardně uvedena na samotném konci práce.¹

¹ Z důvodu přesahů jednotlivých děl nejsou zdroje nijak tématicky členěny a tištěné i elektronické zdroje jsou uvedeny dohromady.

1.1.1. Empirické zdroje

Jihoslovanskému resp. jugoslávskému a postjugoslávskému tématu je věnován na poli české vědy poměrně velký prostor. V posledních dvaceti letech vyšla řada monografií i odborných článků věnujících se obecně historii tohoto prostoru, ale také politickým, společenským, ekonomickým a dalším aspektům vývoje na území bývalé Jugoslávie. Větší či menší odchylky se nacházejí pouze u dat souvisejících se zkoumanými volbami, proto je u každé tabulky uveden nejspolehlivější zdroj dat jako hlavní a případné odchylky jsou uvedeny v poznámce pod čarou.² Autorova neznalost areálových jazyků není na úrovni této práce nepřekonatelným problémem. Spíše naopak, lze tím předejít problému čerpání z tendenčních zdrojů. Dále jsou uvedeny pouze nejpodstatnější a nejkvalitnější zdroje týkající se případu tohoto textu.

Základ české historiografické literatury věnující se dějinám jugoslávského prostoru tvoří tzv. *velké a malé dějiny*.³ Stručné *malé dějiny* doposud vyšly o Černé Hoře od Františka Šístka (2007), o Kosovu od Patrika Girgleho (2009), o Makedonii od Přemysla Rosůlka (2008) a o Slovinsku od Ladislava Hladkého (2010). V obsáhlé, propracované a na fakta cenné edici *velkých dějiny* dosud vyšly publikace *Dějiny jihoslovanských zemí* od Miroslava Šestáka a kol. (2009), *Dějiny Chorvatska* od Jana Rychlíka a Milana Perenčeviče (2007), *Dějiny Makedonie* od Jana Rychlíka a Miroslava Kouby (2003) a *Dějiny Srbska* od Jana Pelikána a kol. (2005).

Kromě výše uvedených edicí vyšlo několik dalších historiografických děl věnujících se jugoslávskému prostoru. Jde především o informačně bohaté *Dějiny Jugoslávie (1918-1991)* od známého historika Jože Pirjevece (2000). O poznání stručnější jsou pak stejnojmenné *Dějiny Jugoslávie (1918-1991)* od Jana Pelikána a Miroslava Tejchmana (1994). O problematice rozpadu Jugoslávie vyšly *Historické souvislosti rozpadu Jugoslávie* od Miroslava Tejchmana a kol. (1996), *Jugoslávská krize: Kořeny a souvislosti* od Jana Pelikána (1996) a *Jugoslávská krize a její historické souvislosti* od Ladislava Hladkého (1993). O Balkánu obecně pojednávají Misha Glenny ve své knize *Balkán 1804-1999* (2003) a Michael W. Weithmann v knize *Balkán: 2000 let mezi východem a západem* (1996).

Jugoslávii a jejími nástupnickými státy se zabývá také politologická literatura. Široký přehled o politických systémech všech států i samotné Jugoslávie podává dílo *Nové*

² Z důvodu nedostupnosti pramenů reflektujících přesné výsledky voleb.

³ Velké dějiny vydává v edici Dějiny států nakladatelství Lidové noviny, malé dějiny v edici Stručná historie států nakladatelství Libri.

*demokracie střední a východní Evropy*⁴ od Ladislava Cabady a kol. (2008). Stranickými systémy se zabývají díla Petra Fialy a kol. *Politické strany ve střední a východní Evropě* (2002) a částečně Maxmiliána Strmisky a kol. *Politické strany moderní Evropy* (2005). Na data související s volbami a volebními systémy je velice přínosná práce Jakuba Šedy *Volební systémy postkomunistických zemí* (2007). Jedinou českou studii věnující se komplexně politickému systému postjugoslávského státu je *Politický systém Slovinska* od Ladislava Cabady (2005). V neposlední řadě je nutné uvést opravdu výjimečnou práci Pavla Barši, který v monografii *Národní stát a etnický konflikt* (1999, společně s Maximilánem Strmiskou) diskursivně analyzuje identity v Jugoslávii a jejich vztah k válečným konfliktům.

Ze zahraniční literatury vynikají práce Sabriny P. Ramet, která se jugoslávské otázce věnuje mj. v dílech *Balkan Babel: The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to Fall of Milošević* (2002) a Lenarda J. Cohena *State collapse in South-Eastern Europe: New Perspectives on Yugoslavia's Disintegration* (et al. 2008) a *Broken Bonds: Yugoslavia's Disintegration and Balkan Politics in Transition* (1995) a Jure Vidmara *Democratic Transition and Democratic Consolidation in Slovenia* (2008) a Oto Luthara *The Land Between: A History of Slovenia* (et al. 2008). Další nepřeborné množství empirických dat a zdrojů lze nalézt také na internetu.

1.1.2. Teoretické zdroje

Teorie je základním prvkem tvorby jakékoliv odborné práce. Na rozdíl od metodologie, ale vyžaduje nepoměrně větší nároky na tvůrce samotných teoretických konceptů. Většina nosných teorií politické vědy vznikla a vzniká v zahraničí. Český psaná literatura seznamuje čtenáře s mezinárodně uznávanými koncepty většinou jen výkladovou formou a popř. je aplikuje na konkrétní příklady. Část mezinárodně uznávaných děl nicméně už během posledních dvaceti let vyšla také v českém jazyce. Dostupnost dosud česky nevydaných děl je poměrně dobrá, obzvláště v anglickém jazyce.

Během výzkumu se autorovi bohužel nepodařilo nalézt žádnou teoretickou koncepci zabývající se vlivem voleb a volebních systémů na rozpad státu.⁵ Proto je předkládaný text vystavěn na několika jen zdánlivě nesouvisejících, ale metodicky relevantních, teoretických koncepcích. Téměř ve všech případech práce vychází z široce respektovaných a přijímaných

⁴ Jedná se přepracovanou verzi skript *Komparace politických systémů III*.

⁵ A to ani po konzultaci s předními českými odborníky zabývajícími se tranzitologií, volebními systémy a obecně komparativní politikou.

konceptů světoznámých autorů. Část těchto konceptů česky vůbec nevyšla, část byla shrnuta v tematických kompilačních textech, část v přehledových učebnicích a část se také dočkala kompletního českého překladu.

Mezi kvalitní přehledové multidisciplinární politologické učebnice lze zařadit *Úvod do studia politické vědy* od Ladislava Cabady, Michala Kubáta a kol. (2004), který pracuje se základními politologickými teoriemi. Pouze na určité části komparativní politické vědy je pak zaměřena kniha *Přehled moderních politologických teorií* od Blanky Říchové (2000). Téměř všem oblastem politické vědy, ale v podstatě bez jakéhokoliv reflektování teoretických konceptů, se věnuje Andrew Heywood ve své *Politologii* (2004). Uvedené práce poskytují také mj. charakteristiky základních politologických pojmů. Pro přehlednost a jasnost pojmů jim je v práci věnován samostatný oddíl, který vychází většinou z vlastních definic autora.

V několika oblastech vychází práce přímo ze statí světoznámých autorů. V oblasti politické moci práce odkazuje na přelomovou koncepci Maxe Webera, kterou uveřejnil ve své knize *Politika jako povolání* (1990). V oblasti pojetí demokracie jako metody vychází práce z koncepce Josepha A. Schumpetera a z jeho monografie *Kapitalismus, socialismus a demokracie* (2005). V oblasti určení relevance politických stran práce odkazuje na Giovanni Sartoriho a jeho práci *Strany a stranické systémy: Schéma pro analýzu* (2005).

Text dále vychází z konceptů José Manuela Barrosa a jeho pojetí funkce zakladatelských voleb popsaného ve vynikající tranzitologické knize Vladimíry Dvořákové a Jiřího Kunce *O přechodech k demokracii* (1994). Koncepci tzv. *štěpení* vypracovali Stein Rokkan se Seymourem Martinem Lipsetem v knize *Party Systems and Voter Alignments*, která je citována v díle *Politické strany moderní Evropy: Analýza stranicko-politických systémů* Maxmiliána Strmisky a kol. a v díle Blanky Říchové (2000).

V oblasti státního uspořádání, tedy politické geografie a státovědy, vychází text především z původní české odborné literatury. Této oblasti se věnuje kolektiv autorů v díle *Stát, prostor, politika: Vybrané otázky politické geografie* (2000) a také Michael Romancov v rámci přehledového díla Cabady a Kubáta (2004). Stejný autor se také tamtéž okrajově věnuje otázce vzniku a zániku státu. Nicméně v této oblasti práce vychází hlavně z právního díla Miroslava Potočného a Jana Ondřeje *Mezinárodní právo veřejné: Zvláštní část* (2003). Standardům demokratických voleb je v odborné literatuře věnován poměrně velký prostor. Proto práce vychází z již jmenovaných přehledových děl. Dalším zdrojem v této oblasti je literatura primárně věnovaná volebním systémům. Sem patří doposud nepřekonaný přehled volebních mechanismů a systémů od Romana Chytilka a kol. *Volební*

systemy (2009)⁶ a také za tímto dílem pokulhávající *Volby a politické strany v moderních demokraciích* od Michala Klímy (2003) a *Kniha o volbách* (1994) a *Nová kniha o volbách* (2006) od Oskara Krejčího.

Největší prostor v teoretické části je vzhledem ke složitosti zkoumaného předmětu věnován volebním systémům. Kromě výše zmíněné práce Romana Chytilka a kol. (2009) text vychází hlavně z článku Petra Fialy *Vliv volebního mechanismu na politický systém*, který byl uveřejněn v rámci sborníku Michala Klímy a kol. *Možnosti úpravy či reformy volebního systému v ČR* (1999). Petr Fiala velmi odborně a přehledně ve stručnosti popisuje přístupy k výzkumu volebních systémů, přičemž neopomíná autory jako Maurice Duverger, Stein Rokkan, Seymour Martin Lipset, Dieter Nohlen, Arend Lijphart, Douglas W. Rae. V neposlední řadě tato práce vychází z díla Giovanni Sartoriho *Srovnávací ústavní inženýrství: Zkoumání struktur, podnětů a výsledků* (2001).

1.1.3. Metodologické zdroje

Metodologie vyžaduje obzvlášť přesné interpretování a je povětšinou náročnější na správné pochopení než samotná teorie. Proto předkládaná práce vychází v oblasti metodologie z česky psaných zdrojů. Zdroje deklarující jako předmět svého zájmu metodologii sociálních věd se často zabývají pouhou formální stránkou tvorby prací, ale nikoliv samotnou metodologií sociálních věd a metodami výzkumu v sociálních vědách.

Nejvíce textů označovaných za metodologické se věnuje pouze formální a strukturální podobě odborných textů. Takové zdroje ale mají značně kolísavou kvalitu nebo nejsou plně použitelné pro předkládaný typ politologické práce. Mezi problémy patří, že se takové zdroje zabývají primárně jinými vědními obory (Šesták 1999; Šifner 2004; Hendl 2008), jsou určeny studentům jiných univerzit (Synek, Sedláčková, Vávrová 2006) nebo jsou značně zastaralé (Eco 1997).

Kvalitativní metodologií v sociálních vědách se zabývá několik česky psaných monografií. Většina jich ale pouze stroze pojednává o formální a strukturální podobě odborných textů a nikoliv o samotné metodologii a metodách výzkumu. Výjimkou z takových publikací je monografie Jana Hendla *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace* (2008), která se podrobně a systematicky věnuje kvalitativnímu výzkumu a je tak vhodným

⁶ Dílo vyšlo v mírně jiné podobě pod stejným názvem již v roce 2004.

doplňkem metodologie politické vědy. Ostatní metodologické zdroje byly využity především pro ujasnění dílčích aspektů tvorby práce.

Přímo metodologií politické vědy se věnují pouze dvě monografie, z kterých práce přednostně vychází. Konkrétně jde o práci Petra Druláka a kol. *Jak zkoumat politiku* (2008) a Jana Škalouda *Metodologie politické vědy* (2000). Drulák a kol. v uvedené práci podávají kvalitní vhled do nejčastěji používaných metod politické vědy. Přitom se nevyhýbají epistemologii, ontologii, operacionalizaci, standardům, rétorice a logice výzkumu. Jde tak o pozoruhodnou monografii, která se vymyká formátu běžné učebnice. Práce Jana Škalouda patří ke kratším přehledovým pracím, která ale pro potřeby bakalářských a diplomových prací podává dostačující vhled do základních metodických postupů.

Formální stránka práce je určena specifickými požadavky českých norem a příslušných vysokoškolských pracovišť. Citace se řídí českými citačními normami ČSN ISO 690 a ČSN ISO 690-2, které jsou zpracovány v *Bibliografické citaci dokumentu podle ČSN ISO 690 a ČSN ISO 690-2* (Boldiš 1999-2004; Boldiš 2004). Další formální pravidla a náležitosti práce určují *Pravidla a metodické pokyny pro zpracování a odevzdání bakalářské/diplomové práce Filozofické fakulty (FF) Univerzity Karlovy v Praze (UK)*⁷ a *Náležitosti písemných prací Ústavu politologie FF UK*⁸.

1.2. Teorie

Tato podkapitola se zabývá teoretickými východisky práce. Teorie je totiž nezbytnou součástí každé odborné práce. Hlavní problematice předkládané práce, tedy vlivu voleb a volebních systémů na rozpad státu, se bohužel žádná, autorovi známá, literatura nevěnuje. Z tohoto důvodu bylo nutné v součinnosti s metodologickým postupem definovat základní teoretické koncepty, ze kterých práce více méně vychází. Nejprve jsou definovány podstatné pojmy (1.2.1.). Dále se podkapitola skládá z oddílů věnujících se koncepcím: politické moci (1.2.2.), státního uspořádání (1.2.3.), vzniku a zániku státu (1.2.4.), demokracie (1.2.5.), demokratických voleb (1.2.6.), zakladatelských voleb (1.2.7.), volebních systémů (1.2.8.), relevance stran (1.2.9.) a štěpení na úrovni centrum-periferie (1.2.10.). Ve všech uvedených oblastech se povětšinou vychází z široce respektovaných klasických a široce přijímaných

⁷ <http://www.ff.cuni.cz/FF-7296.html>

⁸ <http://upol.ff.cuni.cz/nalezitosti-pisemnych-praci/>

teorií. U zmíněných teoretických koncepcí není opomenuto jejich využití ve výzkumném procesu.

1.2.1. Základní pojmy

Jelikož se práce řídí východisky anglosaského stylu, jsou hned v úvodu jasně a přesně definovány základní pojmy, které jsou v práci používány. Dále jsou uvedeny jen ty pojmy, kterým není věnován samostatný teoretický oddíl.⁹ Pokud není uvedeno jinak, definice pochází od autora.

<i>Stát</i> ¹⁰	Státem ¹¹ se rozumí politická organizace společnosti, která je: suverénní; má (hranicemi) jasně geograficky vymezené státní území; má obyvatelstvo obývající toto území; má fungující veřejné instituce, které slouží k výkonu státní moci; má schopnost vstupovat do vztahů s jinými státy.
<i>Region</i>	Regionem se rozumí geograficky ohraničený prostor definovaný z historického, národnostního, kulturního, populačního, náboženského, sociálního, ekonomického či jiného hlediska.
<i>Nezávislost</i>	Nezávislostí se rozumí rozhodování o sobě sama.
<i>Suverenita</i>	Suverenitou se rozumí monopol legitimního donucování ¹² , tedy právo vykonávat absolutní a neomezenou moc na určitém území a v mezinárodním uspořádání vystupovat jako nezávislý a autonomní celek.
<i>Samospráva</i>	Samosprávou se rozumí decentralizovaný způsob rozhodování.
<i>Autonomie</i>	Autonomií se rozumí rozsáhlý stupeň samosprávy.
<i>Separatismus</i>	Separatismem se rozumí politická snaha o zvýšení autonomie nebo oddělení nebo osamostatnění. Separatismem se ale nemyslí úsilí o přeměnu či vytvoření státu v rámci velkonárodní vize.
<i>Rozpad</i>	Rozpadem se rozumí dezintegrace celku.
<i>Osamostatnění</i>	Osamostatněním se rozumí suverenizace regionu.

⁹ Použitým zkratkám se pak věnuje kapitola Seznam zkratk.

¹⁰ Více o státu viz oddíl 12.2. *Politická moc*.

¹¹ Vzhledem k náročnosti operacionalizace zkoumaného problému práce nepracuje s Eastonovým konceptem politického systému.

¹² Viz oddíl 1.2.2. *Politická moc*.

<i>Legitimita</i>	Legitimitou se rozumí oprávněnost jednání, tedy rozhodování na základě autority pocházející od lidu.
<i>Legalita</i>	Legalitou se rozumí zákonnost jednání, tedy rozhodování na základě formálního právního pořádku.
<i>Národ</i>	Národem se rozumí velká ¹³ , nadfunkční a stálá sociální skupina. Národ se historicky vyvíjí na území a sdílí společnou historii, kulturu, jazyk, náboženství a tradice. Přičemž není třeba, aby platila úplně všechna tato kritéria, ale jejich většina. Národ se od ostatních (okolních) národů v uvedených kritériích liší a vymezuje se vůči nim. Přičemž opět není potřeba, aby se lišil v úplně všech kritériích. Určitá heteronomita jedinců i celků uvnitř národu v žádném případě nevyklučuje jeho existenci. Příslušníky národu jsou jak ti, co si svoji příslušnost uvědomují, tak i ti, kteří si ji neuvědomují, ale přesto splňují předešlá kritéria.
<i>Nacionalismus</i>	Nacionalismem se rozumí politické vyzdvihování národu jako jedné z hlavních a základních hodnot a východisek reality.
<i>Etnikum</i>	Etnikum se od národa liší tím, že jde o menší sociální skupinu, která není nadfunkční. Členové etnika se za etnikum považují.
<i>Tranzice</i>	Tranzicí se rozumí změna politického režimu.

1.2.2. Politická moc

Prostřednictvím změny v alokaci politické moci¹⁴ před volbami a po volbách lze obecně zkoumat vliv a účinnost voleb a volebních systémů. Koncepti politické moci rozpracoval Max Weber ve svém široce přijímaném díle *Politika jako povolání* (1990).¹⁵ Weber politiku i moc pojímá jako neodvozené jevy, které mají jiné zákonitosti než např. morálka.¹⁶ Politiku definuje Weber (1990: 10-11) jako: „...úsilí o podíl na moci anebo o ovlivňování dělby moci, ať už mezi státy, nebo v rámci jednoho státu mezi skupinami lidí, které zahrnuje.“ Každý kdo se zabývá politikou, tak usiluje o získání moci (buď kvůli ní

¹³ V řádech statisíců nebo milionů.

¹⁴ Vzhledem k předmětu práce se tento pojem vztahuje jen k *legislativě* a *exekutivě*, nikoliv k *judikativě*.

¹⁵ Dílo dosud nevyšlo česky, použité citace jsou proto autorem přeloženy ze slovenského vydání.

¹⁶ Na rozdíl od koncepcí společenské smlouvy (Hobbes, Locke, Spinoza, Rousseau, Kant), které odvozují politickou moc od práva.

samé¹⁷, nebo jen jako nástroj jiných cílů), protože politická rozhodnutí činí právě ti, kterým moc náleží. Moc obecně znamená prosadit bez odporu svoji vůli, konkrétně pak schopnost přimět někoho, aby dělal něco, co je proti jeho vlastní vůli. Moc je tak ústředním prvkem fungování moderních společností a nejzákladnější kategorií politiky.

Stát Weber (1990: 10) pojímá jako: „...*takové lidské společnosti, které si na určitém území – toto území patří mezi jeho znaky – nárokuje na sebe (a to s úspěchem) monopol legitimního fyzického násilí.*“ Stát je jediným zdrojem práva na násilí, případné násilí ostatních se uskutečňuje jen tam, kde to stát připustí. Pokud by se politická společnost na násilí nezakládala, nastal by podle něj stav anarchie a o stát by se již nejednalo. Každý stát se tak musí zakládat na násilí. Samotné fungování státu se zakládá na vztahu panství lidí držících moc nad ovládanými lidmi, které se opírá o prostředek legitimního násilí. Panstvím se přitom rozumí moc založená na pocitu závaznosti vůči autoritě. Moderním státem se tak stává „...*institucionalizovaný mocenský svaz, který si na určitém území úspěšně monopolizoval legitimní fyzické násilí jako prostředek panství...*“ (Weber 1990: 17)

1.2.3. Státní uspořádání

Prostřednictvím popisu státního uspořádání lze zdokumentovat jeho změny a formální i skutečné tendence k autonomismu a separatismu. Uspořádání státu určuje rozdělení moci a pravomocí mezi centrálními orgány a orgány nižšího stupně. Územní uspořádání státu tak vypovídá o způsobu organizace státu, o stupni centralizace nebo decentralizace státní politické moci a autonomii státních částí. Politická moc je v každém státě nějak strukturalizována a rozdělena na určité úrovně. Centralizace či decentralizace se odvíjí jednak od ústavního uspořádání, ale také od toho, kde je koncentrována reálná politická moc a od dalších okolností.

Centrum politické moci je důležité, protože umožňuje integritu země, spolupráci periferií mezi sebou navzájem i s centrem a působení na mezinárodní scéně. V praxi se to projevuje tak, že oblasti mezinárodních vztahů, obrany a financí jsou většinou v pravomoci centra. Existují tři základní typy územního uspořádání státu. Nejvíce centralizovaným typem

¹⁷ Je kategorií sama o sobě.

je unitární stát, nejméně centralizovaným pak konfederace. Mezi těmito dvěma typy se nachází federace.¹⁸

Unitární stát je formou politické organizace, ve které je státní politická moc soustředěna v centrálních orgánech. Ústava unitárního státu jasně definuje, že nejvyšší politické orgány a kompetence existují jen na centrální úrovni. Samosprávné jednotky unitárního státu jsou přímo podřízeny ústřední státní politické moci.

Federace je formou politické organizace státu, ve které je státní politická moc rozdělena mezi centrální orgány a orgány členů federace¹⁹. Federace je z hlediska mezinárodního práva sama o sobě suverénním státem. Její části buď nemají mezinárodní subjektivitu, nebo ji mají značně omezenou. Přesné rozdělení politické moci mezi centrem a částmi federace formálně definuje federální ústava. Každá část federace má ale také svoji vlastní ústavu a své vlastní politické orgány. Právní rozhodnutí centrálních orgánů federace jsou závazná pro její části i pro osoby. Mezi kompetence federální úrovně obvykle patří obrana, zahraniční politika, monetární politika, imigrace (Pavlík in Jehlička, Tomeš, Daněk 2000: 202).

Konfederace je formou politické organizace států, ve které je státní politická moc rozdělena mezi centrální orgány a orgány členů konfederace. Konfederace nemá vlastní ústavu a vzniká na základě mezinárodní smlouvy mezi suverénními státy, která určuje kompetence centrálních orgánů. Konfederace tak není subjektem mezinárodního práva. Na rozdíl od federace tak jsou vztahy mezi centrem a částmi konfederace většinou volnější, což oslabuje centrální orgány. Rozhodnutí centrálních orgánů navíc nejsou uplatňována přímo, ale prostřednictvím orgánů členů konfederace. Právní rozhodnutí centrálních orgánů konfederace jsou přímo závazná jen pro její části nikoliv přímo pro osoby. Mezi kompetence centrální úrovně obvykle patří zahraniční politika, obrana a monetární politika. (Pavlík in Jehlička, Tomeš, Daněk 2000: 208)

¹⁸ Juan Ferrando definuje jako další typ *regionální stát*, který je mezistupněm mezi unitárním státem a federací. Regionální stát přenáší značnou část pravomocí z centra na úroveň regionů. Na rozdíl od federace ale všechny regiony nemají stejnou úroveň samosprávy. (Romancov in Cabada, Kubát et al. 2004:431)

¹⁹ Subjekty federace mohou být (nesuverénní) státy, kantony, země, republiky, regiony, provincie nebo autonomní oblasti.

1.2.4. Vznik a zánik státu

Definice vzniku a zániku státu je důležitá především pro formální určení, zda se v případě konkrétního regionu jedná o suverénní stát, či pouze region, který vyhlásil jednostranně nezávislost. Dlouhodobě jsou všechna osídlená místa na zemi začleněna do nějakého suverénního státu. Vznik a zánik státu se tak odehrává vždy v interakci s již existujícími státy. Pokud existující stát zaniká či jinak mění své území, dá se hovořit o jeho (částečném) rozpadu. Naopak pokud vzniká nový stát, dá se mluvit o jeho osamostatnění. Oba způsoby jsou vymezeny ve vztahu k státu nebo státům, na jejichž území nový stát vzniká.

Nové suverénní státy vznikají obvykle spojením, rozpadem nebo osamostatněním (Potočný, Ondřej 2003: 21-23).²⁰ V situaci neosídlení všech míst na světě mohl stát také vzniknout *prvotním osídlením* a vyhlášením státu. *Spojení* spočívá ve sloučení dvou a více existujících států ve stát nový. *Rozpad* spočívá v zániku existujícího státu a vzniku nových států. *Osamostatnění* spočívá ve vzniku nového státu oddělením části starého státu nebo států. Osamostatnění může být vnitřního nebo vnějšího typu (Romancov in Cabada, Kubát et al. 2004: 420). Osamostatnění vnitřního typu znamená vznik státu na základě sebeurčení obyvatelstva. Osamostatnění vnějšího typu znamená vznik státu na základě dekolonizace.

Obecné mezinárodní právo vznik států neupravuje. Nicméně z obecného mezinárodního práva se o vznik nového státu jedná: „*V těch případech, kdy nový politický útvar má hlavní charakteristické rysy státu jakožto subjektu mezinárodního práva. Předpokládá to, že představuje organizovanou politickou moc, která se uplatňuje na jistém území vůči veškerému jeho obyvatelstvu. Tato moc musí být uvnitř tohoto území nejvyšší a ve vztahu k jiným státům nezávislá a relativně trvalá.*“ (Potočný, Ondřej 2003: 22) Subjektem mezinárodního práva se stát stává hned po svém vzniku, ale k jeho plnému zapojení do mezinárodního práva dochází v momentě jeho mezinárodního uznání.²¹

Zánik států rovněž obecné mezinárodní právo neupravuje. Státy obvykle zanikají rozpadem, oddělením, spojením, vznikem nového nezávislého státu, vojenskou porážkou (zábor) a následnou anexí²², ztrátou veškerého obyvatelstva nebo území (Potočný, Ondřej 2003: 28-30).²³ *Rozpad* spočívá ve vzniku nových států nebo jejich spojení s existujícími státy. *Oddělení* spočívá v odtržení části existujícího státu a vzniku nového státu na odděleném

²⁰ V původním textu (Potočný, Ondřej 2003: 21) uvedeno *spojení, rozdělení, odštěpení*.

²¹ Mezinárodním uznáním se myslí to, že existující stát bere na vědomí, že je nově vzniklý stát suverénním a plnoprávným subjektem mezinárodního práva.

²² V mezinárodním právu od roku 1970 nelegální (Potočný, Ondřej 2003: 30).

²³ Další způsoby viz Romancov in Cabada, Kubát et al. 2004: 420-421.

území. *Spojení* spočívá ve sloučení dvou a více existujících států ve stát nový. *Vznik nového nezávislého státu* spočívá v dekolonizaci. *Ztráta veškerého území nebo obyvatelstva* je jedním z prvků, bez nichž stát nemůže dále existovat.

V souvislosti se vznikem mnoha nových států ve východní Evropě přijala Evropská společenství (ES) v prosinci 1991 *Deklaraci o směrnicích při uznávání nových států*. Státy Evropských společenství potvrdily připravenost uznat nově vzniklé státy za určitých podmínek. K nejdůležitějším podmínkám uznání patřil: vznik podle normálních standardů a mezinárodní praxe na demokratických základech mírovou cestou a s použitím vyjednávání; přijetí mezinárodních povinností; respektování Charty Organizace spojených národů (OSN) a závazků v *Závěrečném aktu* Helsinské konference a Pařížské charty s důrazem na vládu práva, demokracii a lidské práva; garantování práv etnických a národnostních skupin a menšin v souladu se závazky v rámci Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě; respektování nenarušitelnosti státních hranic a jejich případná změna jen mírovou cestou a společnou dohodou; přijetí závazků nešíření jaderných zbraní; přijetí závazků k regionální bezpečnosti a stabilitě; přijetí závazku urovnání případných změn státního uspořádání a regionálních sporů dohodou nebo arbitráží. Naopak státy Evropských společenství uvedly, že neuznají ty státy, které vznikly agresí a přihlédnou k účinkům případného uznání na sousední státy. (Potočný, Ondřej 2003: 24)

1.2.5. Demokracie

Teorií a definic demokracie existuje nepřehledné množství. Pojetím demokracie ve vztahu k volbám se zabývá Joseph A. Schumpeter ve své knize *Kapitalismus, socialismus a demokracie* (2004). Jak už napovídá název díla, autor se primárně věnuje vztahu kapitalismu, socialismu a demokracie.²⁴ V oblasti teorie demokracie²⁵ rozlišuje mezi klasickým pojetím demokracie a dalším (svým) pojetím demokracie. Schumpeter demokracii pojímá jako politickou metodu. „*Demokracie je politická metoda, tedy jistá forma institucionálního uspořádání, pomocí něhož lze dospět k politickým (legislativním) rozhodnutím. Nemůže tedy být sama o sobě cílem bez ohledu na to, jaká rozhodnutí z ní za daných historických podmínek vzejdou.*“ (Schumpeter 2004: 260) Demokracii tedy pojímá jako metodu, pomocí které se dochází k politickým rozhodnutím.

²⁴ Tento vztah ale není předmětem zájmu této práce.

²⁵ Část IV Socialismus a demokracie.

Definice demokracie jako vlády lidu není podle něj možná, protože nepanuje shoda ve významu pojmů *demos* a *kretein*. Každá společnost totiž upírá nějaké své části právo volit a definuje tak lid vždy sama. Rovněž způsobů vlády existuje nesčetně mnoho. Demokracii podle něj většinou hájí lidé, jen pokud to slouží jejich ideálům a hlavně zájmům. Ideály a zájmy jsou tak stavěny nad demokracii. K demokracii se lidé uchylují, protože věří, že demokracie zajistí uskutečnění jejich cílů a zájmů. Demokratická metoda ovšem nevede vždy ke stejným výsledkům a nepodporuje stejně zájmy a ideály. Ve skutečnosti (kromě přímé demokracie) nevládne lid, ale vláda schválená lidem. Žádný vládce ale také nevládne neomezeně, protože vždy nějakým způsobem podřizuje svoje rozhodnutí společenské situaci a interakci s lidmi.

Definice klasické doktríny demokracie zní podle Schumpetera následovně: „...*demokratická metoda je institucionální zřízení, které umožňuje provádět politická rozhodnutí a konat obecné dobro prostřednictvím volených jedinců, jež se shromažďují, aby naplňovali vůli lidu, který si je zvolil.*“ (Schumpeter 2004: 268) Takové pojetí demokracie Schumpeter kritizuje. Slabinou této doktríny je, že jejím hlavním cílem se stalo demokratické zřízení, které propůjčuje voličům moc rozhodovat o politických otázkách. Výběr zástupců je až jejím druhořadým cílem. Klasická doktrína demokracie tak přestala být pojímána jako metoda, ale stala se samotným ideálem a cílem společností. Proto je podle Schumpetera potřeba vytvořit novou teorii demokracie bližší realitě.

Schumpeter definuje svoji (konkurenční) teorii demokracie následovně: „...*demokratická metoda je takové institucionální zřízení, které umožňuje činit politická rozhodnutí a v němž jednotlivci získávají rozhodovací moc v konkurenčním zápase o voličův hlas.*“ (Schumpeter 2004: 287) Na první místo v této definici staví výběr zástupců, kteří rozhodují a až na druhé možnost voličů rozhodovat o politických otázkách. Lid uskutečňuje svoji suverenitu tím, že vybírá vládu, která rozhoduje o politických otázkách. Voliči o žádných záležitostech reálně nerozhodují, pouze přijímají nebo odmítají kandidáta či politické strany ve volebním konkurenčním boji. Rozhodnutí v politických otázkách činí ti, kteří jsou zvoleni. Konkurence se odehrává v otevřené soutěži o hlasy voličů ve svobodných volbách. Volby jsou totiž jedinou možnou a uznávanou metodou naplnění konkurenční soutěže pro libovolně velká společenství. Předpokladem je značná míra svobody slova a umožnění svobodné účasti na konkurenční soutěži o politickou moc.

Schumpeter interpretuje demokracii jako politickou metodu, prostřednictvím které se uskutečňují politická rozhodnutí a jednotlivci získávají moc ve volbách, v nichž soupeří o voličův hlas. „*Demokracie znamená jen to, že lidé mají možnost, aby buď přijali, nebo odmítli*

ty, kdo jim budou vládnout.“²⁶ (Schumpeter 2004: 303) Kritériem a hlavním cílem demokratické metody je svobodný konkurenční boj potenciálních vůdců a jejich skupin o voličské hlasy a tím i o moc. Demokracie tak je pojmána jako vláda politiků, nikoliv jako vláda lidu ve vztahu termínů *demos* a *kretein*. Politici musí mít vůdčí schopnosti, umět jednat s lidmi a být silnou osobností. Schumpeter (2004: 308-311) také definuje podmínky fungování demokratické metody tak, že politici musí být na výši, jejich rozpětí politického rozhodování nesmí být moc široké, musí mít k dispozici byrokratický aparát a musí fungovat demokratická sebekontrola a tolerance k jiným názorům. Hlavní podmínkou uspokojivého fungování demokratické metody je, že většina obyvatel musí být rozhodnuta setrvat u demokratických pravidel. Tedy, že se většina společnosti shodne na základních rysech institucionální struktury společnosti. Demokratická metoda ale může přestat fungovat tehdy, pokud se společenství rozdělí na nepřátelené tábory a zpochybní se demokratické zásady vládnutí nebo pokud není možné kompromisní řešení sporů.²⁷

1.2.6. Demokratické volby

Demokratické²⁸ volby mají různé cíle a funkce. Cílem demokratických voleb je vznik reprezentace, docílení politické stability, dosažení shody mezi mocí a preferencemi a očekávanými většiny obyvatel, pozitivní selekce elit (Antoszewski, Herbut cit. dle Kubát in Cabada, Kubát et al. 2004: 267-268). Funkcí demokratických voleb je výběr politiků, zajišťování reprezentativnosti, vytváření vlád²⁹; legitimizování vládnutí, posilování elit, ovlivňování politické linie, vychovávání voličů³⁰ (Heywood 2004: 250-241).³¹ Pokud nelze označit volby za demokratické, tak ztrácí svůj význam a funkci.

Volební právo je upraveno *Všeobecnou deklarací lidských práv* OSN z roku 1948 v čl. 21 a také *Mezinárodním paktem o občanských a politických právech* OSN z roku 1966 v čl. 25. Volební právo je tak v současné době považováno za jedno ze základních lidských práv. Jedná se o právo jednotlivce, které má ale v důsledku kolektivní povahu (Krejčí 2006: 91). Za základní znaky demokratického volebního práva se považuje jeho všeobecnost, rovnost,

²⁶ Dále v práci je demokracie pojmána hlavně jako politická metoda, nikoliv jen jako politická metoda.

²⁷ Schumpeter ale také tvrdí, že demokracie není vhodná v bouřlivých dobách, kdy je vhodné přiklonit se k monopolní moci.

²⁸ Pojem demokratické volby je v textu použit jako ustálený *terminus technicus*. Nesouvisí tedy přímo se Schumpeterovým pojetím demokracie.

²⁹ Tyto funkce mívá obrazně zdola nahoru.

³⁰ Tyto funkce mívá obrazně shora dolů.

³¹ Srov. Klokočka 1991: 69.

tajnost, přímost.³² Volební právo opravňuje voliče volit. Volební povinnost pak donucuje voliče volit. Pokud se tak nestane, může být volič různým způsobem potrestán. Rozlišuje se aktivní volební právo, které znamená právo volit a pasivní volební právo, které znamená právo být volen. Demokratické volební právo musí splňovat vlastnosti svobody, poctivosti, globálnosti, soutěživosti, pravidelnosti, definitivnosti.³³

Všeobecnost volebního práva znamená, že každý má právo volit, resp. určuje, komu náleží právo volit. Existují nejrůznější omezení – *censy* tohoto práva. Mezi nejčastější patří omezení věkem, občanstvím, majetkem resp. výší placených daní, rasou, náboženstvím, pohlavím, gramotností, znalostí určitého jazyka, vzděláním, svéprávností a dalšími faktory. (Chytilík et al. 2009: 16-17) V současné době jsou slučitelné s ideou všeobecného volebního práva čtyři základní censy. Jde o podmínku státního občanství a/nebo trvalého pobytu, podmínku věku, podmínku způsobilosti k právním úkonům, ztrátu volebního práva na základě zákona.³⁴ (Krejčí 2006: 102-103)

Rovnost volebního práva znamená, že každý, komu náleží aktivní volební právo, má stejný počet hlasů (formální rovnost), který má stejnou váhu (materiální rovnost). V praxi je úplná materiální rovnost volebního práva nerealizovatelná. Největšími problémy je různý počet hlasů postačujících ke zvolení zástupce v různých volebních obvodech, přidělení více hlasů jednotlivým skupinám voličů, úmyslné manipulace s hranicemi volebních obvodů za dosáhnutí snadnějšího vítězství (*gerrymandering*) a nepoměrnost počtů volených zástupců ve volebním obvodě k počtu obyvatel volebního obvodu (*malapportionment*).

Tajnost voleb spočívá v zajištění anonymního hlasování a absenci jakékoliv kontroly, jak a pro koho který volič hlasoval. Tajnost voleb eliminuje možnost zastrašování a ovlivňování rozhodnutí voličů před volbami a v jejich průběhu. Garantem tajnosti voleb je jejich organizátor, nejčastěji stát.

Přímost volebního práva znamená, že voliči hlasují přímo pro konkrétní kandidáty nebo uskupení, kteří se ve volbách ucházejí o volenou funkci. Nepřímé volební právo pak znamená, že voliči přímo volí volitele, kteří až následně přímo volí kandidáty do funkce, která má být volbami obsazena.

Svoboda voleb spočívá v tom, že voliči mají ve volbách možnost svobodně a transparentně vyjádřit svůj hlas. S tím souvisí respektování lidských práv a svobod. Poctivost voleb spočívá v tom, že kandidáti neovlivňují organizaci a průběh voleb, v otevřeném a průhledném způsobu sčítání hlasů, ve všeobecnosti volebního práva a jeho ochrany, v

³² Přímost je myšlena ve smyslu, že lidé oprávnění volit, volí ať už přímo nebo nepřímo zástupce do funkce.

³³ Srov. Klíma 2003: 185.

³⁴ U věkových censů se velmi často liší hranice aktivního a pasivního volebního práva.

přístupnosti volebních míst, ve svobodném přístupu k různým zdrojům informací, ve stejném přístupu k finančním zdrojům kampaní, v rovném zacházení s kandidáty a voliči ze strany státu (Gould, Jackson cit. dle Kubát in Cabada, Kubát et al. 2004: 266). Soutěživost voleb spočívá v tom, že má volič možnost výběru více než jednoho subjektu. Pokud taková možnost neexistuje, jsou volby nesoutěživé a jedná se vlastně o jmenování či plebiscit. Mezi další atributy soutěživosti voleb se řadí svoboda slova, shromažďování a pohybu a existence stejných podmínek pro účast kandidátů ve volbách. Dočasnost voleb spočívá v tom, že kandidát je zvolen pouze na předem dané maximální období, které končí nejpozději do zvolení jeho nástupce. Obvykle je proto stanovena maximální lhůta, do které se volby musí pravidelně opakovat. Definitivnost voleb spočívá v tom, že výsledky voleb jsou všemi konkurenty a voliči akceptovány a nejsou závažným způsobem zpochybňovány. (Kubát in Cabada, Kubát et al. 2004: 266-268)

Kromě přímých či nepřímých voleb existují také jiné postupy obsazení funkcí. Nejčastější jsou: uzurpace, dědictví, dosazení z titulu jiné funkce, jmenování, konkurz, aklamace, kooptace, plebiscit, losování, delegace. *Uzurpace* znamená svévolné uchvácení funkce v rozporu s legalitou. *Dědictví* znamená přechod funkce na potomky jejího původního držitele. *Dosazení z titulu jiné funkce (ex offio)* znamená dosazení do funkce na základě držení jiné funkce. *Jmenování* znamená dosazení do funkce z rozhodnutí nadřízeného orgánu. *Konkurz* znamená, že o dosazení do funkce rozhoduje k tomuto úkolu speciálně sestavená komise. *Aklamace* znamená rozhodnutí o obsazení funkce kolektivním vyjádřením souhlasu.³⁵ *Kooptace* znamená, že sám orgán rozhoduje o svém doplnění. *Plebiscit* znamená rozhodování jen o jediném kandidátu na funkci.³⁶ *Losování* znamená obsazení funkce na základě náhody. (Chytilík et al. 2009: 14-15)

Delegace znamená přímé přenesení pravomoci na přímo vybraného zástupce, který zastupuje a přímo jedná za toho, kým je delegován a také instruován. Delegát je tedy osoba vybraná k tomu, aby zastupovala a jednala za někoho jiného, kdo jí povede nebo jí bude dávat jasné instrukce. Od delegáta se očekává, že bude přenášet názory a plnit pokyny těch, které zastupuje, zatímco vlastní preference bude uplatňovat jen minimálně. Hlavní argumentací pro tento způsob bývá co nejsilnější vazba mezi delegáty a těmi, které reprezentují. Tento systém by měl zaručit lepší kontrolu politiků. V čisté podobě by v tomto modelu byla uplatněna odvolatelnost zástupců, čímž by se jednalo o typ přímé demokracie. Tento model se maximálně přibližuje ideálu suverenity lidu a moci vycházející od samotných základ

³⁵ Nikoliv sčítáním individuálních hlasů.

³⁶ Technicky tak jde o volby, které ale fakticky neumožňují volbu, ale jen vyjádření souhlasu, či nesouhlasu.

společnosti. Naopak nedostatkem takového systému může být určitá konfliktnost mezi delegáty a absence vůdcovství a státnictví. (Heywood 2004: 245-246).

1.2.7. Zakladatelské volby

Specifickým případem voleb jsou první demokratické volby, na které se nahlíží s obzvlášť vysokou důležitostí vzhledem k jejich vysokému vlivu na budoucí poměry v demokratizujícím se státě i na jeho politický systém. Na důležitost prvních demokratických voleb, které se obvykle nazývají *zakladatelské (founding elections)*, upozornil mj. José Manuel Barroso (Dvořáková, Kunc 1994: 102). Hlavní funkcí těchto voleb je legitimování některých cest vývoje³⁷ a vyřazení jiných, které by se mohly uskutečnit, kdyby se volby nekonaly (ibid. 136). Zakladatelské volby vnášejí nový typ komunikace do politického systému. Jsou totiž výzvou k participaci a také přispívají k depolitizaci mobilizovaných sociálních proudů. Konflikt mezi principem poměru sil a ideou globální společnosti má být řešen právní cestou, která má posilovat, za účelem dosažení demokracie, právě onu globální společnost. Strukturace nového politického systému spočívá v zahrnutí možnosti změny. Během demokratizace politického systému musí být jasně stanovena pravidla, prostor pro politickou interakci a způsoby řešení konfliktů. Nesmí ale být předem stanoveno konkrétní řešení a výsledky politických interakcí. To se samozřejmě vztahuje i na volby (nejen zakladatelské), u nichž mají být jasně a právně stanovena pravidla politické soutěže, nikoliv jejich výsledky. Vládnoucí reformátoři a často i radikálové souhlasí s demokratickými volbami, nejčastěji proto, že je pro ně výhodné mít k dispozici alespoň nějaký legitimní³⁸ politický prostor. Kontrolu nad významnými aspekty politické moci se nicméně snaží udržet také jinými způsoby. Protirežimní opozice s volbami souhlasí z jednoduchého důvodu, protože chce vstoupit do politického procesu. (ibid. 94-95, 119-120, 135-136)

³⁷ Ačkoli to není explicitně zmíněno, autoři mají na mysli demokratické (či demokratizující) cesty politického vývoje, nicméně autor se domnívá, že uvedený cíl voleb se může vztahovat na legitimizování různých cest politického vývoje, nejen tranzičních.

³⁸ Vzešlý z přítomnosti – typologie dle Maxe Webera (Dvořáková, Kunc 1994: 120).

1.2.8. Volební systémy

Výzkum vlivu volebních systémů na politické systémy se zaměřuje především na zkoumání vazeb mezi volebním mechanismem a stranicko-politickým systémem. Základní kontury zkoumání volebních systémů stručně, ale výstižně popisuje Petr Fiala ve svém článku Vliv volebního mechanismu na politický systém (in Klíma et al. 1999: 7-19), z kterého text dále v tomto oddílu vychází. Jako první systematicky formuloval možné principy závislosti mezi volebními systémy a stranicko-politickými systémy Maurice Duverger ve své knize *Les Partis Politiques* roku 1951. Jeho teze prošly mnoha revizemi, reformulacemi a zpochybněními jím samým, ale i ostatními politology. Nakonec se vytvořily dva pomyslné proudy, z nichž jeden obhajuje přímou souvislost mezi volebními a stranickými systémy a druhý takovou souvislost relativizuje.

Duvergerovy základní tendence volebních systémů označované jako volební zákony zní (Chytilék et al. 2009: 52):

1. *Poměrný volební systém vede k vícestranickému systému s tuhými, nezávislými a stabilními stranami*³⁹;
2. *Absolutně většinový volební systém vede k vícestranickému systému s pružnými, závislými a relativně stabilními stranami*;
3. *Relativně většinový volební systém vede k bipartismu s dvěma velkými nezávislými a navzájem se u vlády střídajícími stranami*.⁴⁰

Duverger sám sílu těchto „zákonů“ postupem času oslaboval až na pozici, kdy zastává tezi, že určitý volební systém jen vyvíjí tendence k určitému stranickému systému.⁴¹

Mezi hlavní oponenty Duvergerova přístupu ke studiu volebních systémů patří Seymour Martin Lipset a Stein Rokkan, kteří vycházejí z toho, že jeden faktor (volební systém) nemůže být dostatečně určující pro podobu stranického systému. Podobu stranického systému podle nich určují převážně *štěpení*.⁴² Dalším významným kritikem se stal Dieter Nohlen, který Duvergerovy zákony kritizoval z empirického hlediska za příliš mnoho odchylujících se případů; z teoretického hlediska za přílišnou obecnost a absenci vysvětlení výjimek; z metodického hlediska za paušalizování poměrných systémů. Grumm a Eckstein pak zastávají zcela opačný názor, že volební systémy jsou výsledkem stranických systémů.

³⁹ S výjimkou případu náhle vzplanuvších hnutí.

⁴⁰ V anglosaské literatuře byly zákony zjednodušeny následovně. 1. *Duvergerův zákon: Relativně většinový volební systém podporuje bipartismus*; 2. *Duvergerova hypotéza: Absolutně většinový systém a poměrný systém podporují multipartismus* (Chytilék et al. 2009: 53).

⁴¹ Stručně vyjádřeno, u 1. a 2. zákona pozměnil vede na podporuje.

⁴² Viz oddíl 1.2.10. *Štěpení centrum-periferie*.

Sarah Birch zase tvrdí, že Duvergerovy zákony jsou etnocentrické a nelze je aplikovat na nezápadní demokracie, protože v nich hrají rozhodující roli mimoinstitucionální faktory. (Chytilík et al. 2009: 54-55)

Mezi nepřímé zastávce Duvergerovy teze patří i Arend Lijphart, který mj. v *Patterns of Democracy* nepřímo zastává souvislost mezi relativním většinovým systémem a systémem dvou stran a poměrným volebním systémem a systémem více než dvou stran. Duvergerovy teze zastával i Douglas W. Rae, který zjistil, že většinový volební systém je spojen se systémem dvou stran, pokud neexistuje silná lokální menšinová strana. Jiné volební systémy jsou podle něj spojeny s dvoustranickým systémem jen, pokud jsou menšinové strany slabé. Těmto tvrzením ale opět chybí kauzální vysvětlení vazby mezi volebními a stranickými systémy. Největším přínosem Raeho bylo stanovení velikosti volebních obvodů jako jedné z nejdůležitějších proměnných při zkoumání účinků volebních systémů. Maxmilián Strmiska se domnívá, že neexistují dostatečně odůvodněné teoretické předpoklady, které by umožňovaly *a priori* určit sílu působení volebního systému na stranický systém (Chytilík et al. 2009: 59).

Duvergerovy zákony zatím nejrozsáhleji doplnil a přeformuloval Giovanni Sartori ve své knize *Srovnávací ústavní inženýrství* (Sartori 2001). Fakticky upřesňuje platnost Duvergerových zákonů a reformuluje je do čtyř zákonů, které vysvětlují působení volebních systémů. Sartoriho (2001: 59-60) zákony zní:

„1. Existuje-li systémová strukturace a voličský rozptyl (...), relativně většinové jednokolové systémy vedou (...) k dvoustranickému formátu.

1.1. Anebo je obzvláště silná systémová strukturace sama nutnou a zároveň náhradní postačující podmínkou dvoustranického formátu.

2. Existuje-li systémová strukturace, nikoli však voličský rozptyl, relativně většinové jednokolové systémy vedou (...) k eliminaci stran, které ani v jednom volebním obvodu nezískají většinu; nemohou však eliminovat – takže dovolují – existenci tolika stran nad dvoustranický formát, kolik jich umožňují dostatečně velké koncentrace jejich voličů, schopných díky nim dosáhnout alespoň většiny v jednom volebním obvodu většiny.

3. Existuje-li systémová strukturace, poměrné zastoupení získává reduktivní účinek zapříčiněný (...) jeho neproporcionalitou. Čím větší je tedy nečistota poměrného zastoupení, tím větší jsou vstupní náklady pro menší strany a tím silnější je reduktivní účinek. A naopak, čím je nečistota poměrného zastoupení menší, tím je reduktivní účinek slabší.

3.1. *Anebo je obzvlášť silná systémová strukturace sama o sobě nutnou a postačující podmínkou zachování jakéhokoliv stranického formátu, který předcházela zavedení poměrného zastoupení.*

4. *Chybí-li systémová strukturace a předpokládáme-li čisté (...) poměrné zastoupení, tj. rovné (...) vstupní náklady pro všechny, stran může být tolik, kolik umožní kvóta.“*

Duvergerovy a Sartoriho poznatky lze podle Fialy (in Klíma at al. 1999: 13) shrnout následovně. Integrační stupeň stranického systému je závislý na štěpení ve společnosti i na politické dynamice volebního systému. Ve společnosti s intenzivními konflikty podporuje poměrný systém tendenci k dezintegrovanému mnohostranictví. Ve společnosti se slabými konflikty podporuje většinový systém tendenci k dvoustranickému systému. Ve společnostech s intenzivními konflikty a poměrnými systémy, stejně jako ve společnostech se slabými konflikty a většinovými systémy, se vyskytuje tendence k integraci stranického systému. Poměrné systémy tak upevňují již existující konflikty, zatímco většinové volební systémy usnadňují řešení konfliktů.

Na určitou triviálnost Sartoriho formulovaných zákonů upozorňuje Dieter Nohlen. Při jejich reformulaci z nich totiž vyplývá, že: 1. vznikne dvoustranický systém, pokud žádná třetí a další strana při relativně většinovém systému nedosáhne v žádném obvodu relativní většiny; 2. při relativně většinovém systému uspěje tolik stran, kolik jich získá většinu alespoň v jednom obvodu; 3. čím silnější je disproportionálnost poměrného systému, tím je jeho účinek reduktivnější, rozhoduje přitom, kolik stran překročí klauzuli; 4. ve vícestranickém systému uspěje tolik stran, kolik jich získá nezbytné minimum hlasů (ibid. 13-14). Sartori tak podle Nohlenu posouvá zákony jinam, protože tvrdí, že s efektem se vyskytují jak většinové, tak i poměrné systémy, ale bez efektu jen systémy poměrné (v praxi neexistuje). Rozhodujícím faktorem se tak stává proporcionalita volebních systémů.

U volebních systémů je nutné rozlišovat mezi principem *reprezentace*, který se vztahuje k celému prostoru, kde volby probíhají a mezi principem *rozdělování*, který se vztahuje k jednotlivým volebním obvodům. V souvislosti s transformací politických systémů ve střední a východní Evropě Dieter Nohlen a Mirjana Kasapović tvrdí, že „*struktura stranického systému je stejně tak relevantní pro výběr volebního systému, jako je volební systém důležitý pro podobu stranického systému.*“ (ibid.: 1999: 16) To odpovídá tomu, že volební systémy odrážejí společensko politické struktury a zároveň na ně působí, ale jejich působení není rozhodující. Klaus von Beyme k tomu poznamenává, že žádná monokauzální souvislost mezi volebními a stranickými systémy neexistuje.

Fiala (ibid.: 17-19) vylučuje kauzální vztah mezi volebními a stranickými systémy a definuje určité obecné závěry. Všechny volební systémy snižují počet stran a zvýhodňují silnější strany. Konkrétní volební systémy se tak liší v tom, jak výrazně je počet stran redukován a jak výrazně jsou silnější strany posilovány. Většinový systém podle Fialy více koncentruje a snižuje počet stran než poměrný, ale zároveň více podporuje vytváření většiny pro jednu stranu. Malé strany mají ve většinových systémech šanci na úspěch jen, pokud je jejich voličstvo územně koncentrováno, nebo pokud uzavřou s velkými stranami dohodu o nekonkurování si. I v poměrných systémech mají malé strany sníženou šanci na úspěch, která závisí na klauzuli nebo počtu a velikosti volebních obvodů.⁴³ Právě dělení a velikost volebních obvodů a rozptyl voličstva jsou nejdůležitějšími proměnnými.

Jako relativní jsou pak označeny následující výpovědi. Čím je větší společenská fragmentace, tím je pravděpodobnější zavedení poměrného systému a tím i vytváření mnohostranického systému. Pokud je ale fragmentace výrazná, tak ani relativně většinový systém nevede k dvoustranickému systému. Čím větší je společenská homogenita, tím je pravděpodobnější zavedení relativně většinového systému a tím i vytváření dvoustranického systému nebo omezeného počtu stran. Podstatné je, že vzhledem k rozdílnosti sociálně-politických podmínek může identický volební systém působit v různých oblastech jinak a naopak, že různé volební systémy mohou působit v určitých oblastech stejně. Proto je vhodné postupovat při zkoumání vlivu velmi opatrně a nečinít ukvapené zobecňující či kauzální závěry.

1.2.9. Relevance stran

Kritéria pro určení relevance stran jsou důležitá především z toho důvodu, aby nedošlo k nadhodnocení, nebo podhodnocení důležitosti politických aktérů, v tomto případě politických stran a jejich představitelů. Relevancí stran se mj. zabývá Giovanni Sartori ve svém díle *Strany a stranické systémy* (2005). Stranické systémy pojímá dynamicky a primárně rozděluje na soutěživé a nesoutěživé.⁴⁴ Základní kritérium relevance stran, tedy zisk určitého počtu mandátů nebo překročení určité hranice hlasů, se opakovaně projevilo jako nedostatečné. Někdy totiž takové posuzování vede k zahrnutí irelevantní strany a někdy

⁴³ Platí, že čím více se ve volebním obvodu rozděluje hlasů, tím je systém proporčnější. Podle velikosti rozděluje Nohlen obvody na malé s 2-5 mandáty, středně velké s 5-10 a velké s 10 a více mandáty. Podle Taagepera a Shugarta mohou obvody s 1-4 (5) mandáty produkovat uměle vytvořené většiny (Chytilík et al. 2009: 185-186)

⁴⁴ Nesoutěživost spočívá ve vyloučení vstupu nových stran do systému, ne v jejich právním zákazu.

naopak k nezahrnutí strany relevantní (ibid.: 126). Sartori se od tohoto kvantitativního principu určení relevance v zásadě nedistancuje, naopak z něj vychází a zásadně jej kvalitativně doplňuje. Základním kritériem síly strany tak zůstává její volební zisk, resp. počet získaných hlasů ve volbách a počet mandátů v parlamentu.⁴⁵ Aby nedošlo k vytržení dat z kontextu, je nutné uvádět počet obdržovaných hlasů a počet získaných mandátů nejen v absolutních hodnotách, ale také v jejich poměrném, tedy procentuálním, vyjádření.⁴⁶

Relevanci stran Sartori odvozuje nejen od jejich existence a volebních zisků, ale především od jejich koaličního⁴⁷ nebo vyděračského⁴⁸ potenciálu. *Koaliční potenciál* strany spočívá ve schopnosti strany tvořit koalice nebo vládní většiny. Relevance strany tak tkví v tom, zda je alespoň po nějakou dobu schopna (spolu)vytvářet jednu z vládních většin. Tímto pohledem ale nelze nahlížet na antisystémové strany. Proto byla Sartorim vytvořena druhá možnost určení relevance – *vyděračský potenciál* strany. Ten spočívá v možnosti ovlivňovat z nevládních pozic ostatní strany. Relevance antisystémové strany tak tkví v tom, zda ovlivňuje nebo mění taktiku systémových stran. Irelevantní strany jsou takové, které nemají koaliční ani vyděračský potenciál. Relevantní jsou naopak takové strany, které mají vliv na tvorbu vládních koalic nebo které ovlivňují taktiku vládních stran z opozičních pozic. (ibid.: 127-128) Na základě uvedených potenciálů jsou strany rozčleněny do tří kategorií.⁴⁹ Do první kategorie spadají *relevantní strany*, do druhé kategorie *potenciálně relevantní strany*, do třetí kategorie *nerrelevantní strany*. *Potenciálně relevantními stranami* se přitom myslí strany, které se vzhledem ke svému potenciálu mohly stát relevantními, ale z různých důvodů se jimi nestaly.⁵⁰

1.2.10. Štěpení centrum-periferie

Rozpad státu se vždy týká konfliktu aktérů na centrální a periferní úrovni. Tímto problémem se mj. zabývají Stein Rokkan se Seymourem Martinem Lipsetem v knize *Party Systems and Voter Alignments*, ve které rozpracovali svoji koncepci *štěpení (cleavages)*⁵¹.

⁴⁵ Pokud je parlament vícekomorový a jestliže další komora (komory) kromě té nejsilnější má silné postavení v politickém systému, tak je nutné ji do výzkumu zahrnout (srov. Sartori 2005: 126).

⁴⁶ Pozn. autora.

⁴⁷ Nazýván vládní nebo koaličně vyjednávací potenciál (Sartori 2005: 127).

⁴⁸ Vyděračský potenciál mají takové antisystémové strany, které nějak ovlivňují chování prosystémových stran.

⁴⁹ Graficky odděleno dvojitou čarou.

⁵⁰ Obecně se má za to, že potenciálně relevantní stranou je ta, která dosáhla zisku nejméně kolem 10 % hlasů nebo takového zisku mandátů, kterým by potenciálně mohla ovlivnit vládní většinu.

⁵¹ Česky také překládáno jako konfliktní linie.

Štěpení je založeno na rozdělení každé společnosti na různé sociální skupiny, které se od sebe navzájem liší a jejichž členové jsou si zároveň vědomi své kolektivní identity. Síla rozdělení se liší v závislosti na sociální mobilitě a etnickém, náboženském a kulturním složení společnosti. Pokud mezi skupinami panuje dlouhodobé napětí, může to vést ke vzniku štěpení. Důsledkem specifické identity skupin jsou nejrůznější zájmové organizace a politické strany.

Teorie *štěpení* vychází z Rokkanova výzkumu západoevropských společností v době národních a průmyslových revolucí, jejichž vliv se odehrává v teritoriální a funkcionální dimenzi. Nejdůležitější štěpení se vyskytují na liniích *centrum-periferie*, *církev-stát*, *město-venkov*, *vlastníci-pracující*. Pro účely této práce je nejpodstatnějším štěpení na ose *centrum-periferie* (proces národní revoluce a teritoriální dimenze), které vedlo ke vzniku regionálních formací. (Kopeček in Strmiska et al. 2005: 19-27)

Centrum je definováno jako privilegované místo v rámci určité oblasti. Strukturálně se dá charakterizovat jako řídicí element ostatních oblastí, na kterých je ale určitým způsobem závislé. Lze identifikovat centra *politická*⁵², *ekonomická*, *kulturní*, která mohou být koncentrována v jediném centru. Většinou se v určité oblasti nachází hierarchická struktura center, která se skládá z hlavního centra a podřízených center. *Centralizací* se tak rozumí proces soustředění moci na centrální úrovni a *centralismem* politická snaha o soustředění politické moci na centrální úrovni.

Periferie je definována jako místo podřízené centru. Strukturálně se dá charakterizovat jako závislý element na centru, kterému je podřízeno. Lze identifikovat periferie *politické*, *ekonomické*, *kulturní*. Periferii odlišuje od centra hlavně její *závislost*, *vzdálenost* a *odlišnost*. (Říchová 2000: 279-284) *Decentralizací* se tak rozumí proces přesunutí moci na nižší úroveň správy a *decentralismem* pak politická snaha o přesunutí (části) moci na nižší úroveň správy.

Hlavním východiskem definování centra a periferie jsou podle Rokkana mocenské vztahy mezi aktéry a jejich vzájemné vazby. Centrum je tak „...*tvořeno souborem osob majících zásadní postavení v procesu rozhodování, zatímco periferie je tvořena souborem jedinců, kteří jako účastníci daného systému vzájemných vztahů, mají jen malý vliv na skupiny v centru a na jejich rozhodování.*“ (Flora cit. dle Říchová 2000: 280-281)

V postkomunistických zemích Evropy se první štěpení podle Hlouška a Kopečka (in Strmiska et al. 2005: 27-30) objevilo na linii *komunistický režim-antirežimní opozice*, které většinou zaniklo záhy po prvních demokratických volbách. Někde se ale uvedené štěpení přetransformovalo do štěpení *komunismus-antikomunismus*. Další výrazná štěpení byla

⁵² Vojensko-administrativní.7

socioekonomického, nacionalistického, reziduálního (z předkomunistické éry), zárodečného postmaterialistického typu.⁵³ Tato štěpení se jeví jako víceméně dlouhodobá mj. také proto, že v sobě ukrývají výše uvedená čtyři základní štěpení. Tato práce sleduje především linii *nacionalistického* štěpení, které vychází z identity národů, etnických, náboženských nebo jazykových skupin a obsahuje v sobě základní štěpení *centrum-periferie*. Hlavním požadavkem členů periferie se přitom stává vytvoření národního státu, což ve svých důsledcích vede k separatistickým, extrémistickým a dokonce geopolitickým problémům.

1.3. Metodologie

Tato podkapitola pojednává o metodologii předkládané práce. Právě metodologie, metodika a samotné metody jsou kromě teoretických základů podstatnou součástí tvorby a výsledné podoby odborných textů. Z tohoto důvodu je metodologii věnována samostatná podkapitola. Standardy členění metodologických částí odborných textů nejsou v sociálních vědách ustálené. Tato podkapitola se přesto zabývá výběrem metodologie, jejím kvalitativním vymezením, epistemologií, ontologií, charakteristikami a typologií (komparativní) případové studie, předmětem a cílem výzkumu, logikou tvorby práce, rétorikou textu a jeho formální úpravou.

1.3.1. Zakotvení

Předkládaná práce přistupuje k výzkumu na základě kvalitativní metodologie, jelikož pracuje s nečíselnými daty, která mají charakter textu, nebo jedinečných zkušeností. (Drulák in Drulák et al. 2008: 11, 14) V případě výzkumů v oblastech, ve kterých nejsou teorie příliš rozvinuté a pojmy jasné, se doporučuje právě použití kvalitativních metod (Škaloud 2000: 37-38). Případné převedení dat do číselného vyjádření na základě kvantitativního přístupu by výzkum totiž nijak neobohatilo.⁵⁴

Z hlediska epistemologie, tedy způsobu jakým lze poznávat realitu, práce vychází z principu *porozumění (verstehen, understand)*. Zvolený princip spočívá v rekonstrukci a

⁵³ Specifická významná štěpení můžou existovat v každé ze zemí.

⁵⁴ S číselně vyjádřenými výsledky voleb se dále číselně nepracuje, proto se jedná i v této oblasti o kvalitativní přístup.

analýze subjektivních nebo sdílených významů, které jsou přisuzovány realitě, což umožňuje pochopit jednání zkoumaných jednotlivců a skupin. Na rozdíl od principu *vysvětlení* (*erklären, explain*) odmítá pracovat s kauzálními souvislostmi. *Kvalitativní výzkum porozumění* se tak snaží o uchopení případu v jeho jedinečnosti a o jeho porozumění v konkrétním kontextu, a tím o prohloubení jeho specifického poznání.

Ve výzkumu se využívá *principu hermeneutického kruhu*, který vychází z toho, že jednotlivostem nelze porozumět bez porozumění celku a naopak, že celku nelze porozumět bez porozumění jednotlivostí. Za jednotlivostmi se skrývají empirická data a za celkem vybrané teoretické kontexty, které se navzájem v průběhu výzkumu ovlivňují a formují a v důsledku tvoří poznání plynoucí z bádání. (Drulák in Drulák et al. 2008: 19-20)

Při výzkumu se obvykle používají, prolínají a doplňují metody z dvojic analýza-syntéza a indukce-dedukce (Hendl 2008: 33-36). V této práci je nejprve použito analýzy fenoménu v celé jeho šíři a jeho následné syntézy. Vzhledem k neexistenci teorie reflektující vliv voleb a volebních systémů na rozpad státu je využito jen principu indukce bez jeho aplikace do konkrétní teorie.

Z hlediska účelu výzkumu bylo využito nástrojů (Hendl 2008: 36-38, 108) explorační (průzkum nového tématu a formulování nových otázek) vlivu voleb a volebních systémů na rozpad Socialistické federativní republiky Jugoslávie (SFRJ) a deskripce (obeznámení se s podrobnostmi předmětu výzkumu a popisu jeho vlastností) specifické tamější situace ve sledovaném období.

Výběr konkrétní metodologie se řídí povahou a charakterem výzkumu a náročností a specifikou zvolených cílů, ale také zájmem badatele. Výběr metodologie této studie byl učiněn na základě předmětu výzkumu. Proto byla pro výzkum zvolena metodologie, kterou lze uplatnit na zkoumaný předmět z epistemologických i ontologických hledisek. Vzhledem k předmětu výzkumu tak byla zvolena metodologie případové studie. Ta je zcela standardizovanou a široce přijímanou metodologií výzkumu voleb, volebních systémů, stranických systémů, tranzice, demokratizace i změny státních struktur a tedy celkově komparativní politologie.

Mezi výhody případových studií patří jejich konstrukční platnost, teoretická výtěžnost, vysoká míra vnitřní i vnější platnosti (vzhledem k ostatním kvalitativním metodologiím) a dostupnost konkrétních metod.⁵⁵ Případové studie také umožňují hledat společné a rozdílné rysy a strukturální souvislosti a rozdílnosti mezi zkoumanými případy (Drulák in Drulák et al. 2008: 228). Naopak mezi rizika případových studií patří malá konstrukční platnost a

⁵⁵ Srov. Škaloud 2000: 13.

teoretická výtěžnost (ve specifických oblastech sociální reality, kterými se primárně zabývají jiné kvalitativní metodologie), omezená vnitřní i vnější platnost (ve srovnání se statistickou analýzou), náročnost na zdroje a určitá formální a instrumentální náročnost. (Karlas in Drulák et al. 2008: 83-89) Tato rizika se autor snažil co nejvíce snížit.

Případové studie se zaměřují na podrobný popis a rozbor jednoho nebo několika případů (Hendl 2008: 101). Případové studie jsou povětšinou ještě děleny na dva podtypy – prosté případové studie a komparativní případové studie.⁵⁶ Zatímco jednopřípadová studie zkoumá jeden případ (byť jej může srovnávat s jinými případy⁵⁷), tak komparativní případová studie zkoumá dva a více případů a provádí jejich srovnávací analýzu. Vzhledem k teritoriálnímu vymezení se v této práci jedná o komparativní případovou studii z hlediska vzniku zkoumaných nástupnických států, která ale z hlediska rozpadu SFRJ sdílí mnoho prvků prosté případové studie.

Existuje mnoho dalších klasifikací případových studií. Práci lze podle Kořána (in Drulák et al. 2008: 33-38) zařadit do jedinečných případových studií⁵⁸ vycházejících z principu porozumění; podle Skocpolové a Sommersové (cit. dle Kořán in Drulák et al. 2008: 56-67) do kontrastu kontextů⁵⁹; podle Lijpharta (cit. dle Škaloud 2000: 15-17) do interpretačních případových studií, které se zabývají aplikací uznávaných teorií na konkrétní případ; podle Říchové (in Dvořáková et al. 2008: 17-21)⁶⁰ do *area studies*, které se zabývají studiem souboru politických systémů s jistými podobnostmi (kulturního, geopolitického, historického, sociologického a ekonomického rázu) a také do skupiny synchronní komparace, protože se zabývá předmětem výzkumu v konkrétním časovém úseku.

Návod k tvorbě případových studií popisují Kořán s Karlasem (in Drulák et al. 2008: 39-52, 65-69). Cílem jedinečné případové studie je detailně analyzovat jasně daný a ohraničený subjekt, fenomén, proces či situaci, kterými jsou v tomto případě subjekt SFRJ a její vybrané jednotky, fenomén voleb a volebních systémů, proces rozpadu státu a situace změny mocenských center v závislosti na výsledcích voleb. Nicméně i zde platí principy ekvifinality⁶¹ a multikauzality⁶².

Miroslav Hroch (cit. dle Dvořáková et al. 2008: 9) definuje základní pravidla pro komparativní metodu jako: definici objektu, určení cíle, stanovení kritérií pro vlastní analýzu zvolených objektů, vymezení vztahu k časové ose. I v tomto případě práce pravidla

⁵⁶ Srov. Drulák et al. 2008 a Hendl 2008.

⁵⁷ Srovnávání napomáhá nalézt specifické rysy jednotlivých případů.

⁵⁸ Hendl (2008: 105) je pojmenovává jako *instrisivní případové studie*.

⁵⁹ Srov. s pojetím Steina Rokkana (in Škaloud 2000: 15).

⁶⁰ Srov. Říchová in Cabada, Kubát et al. 2004:85-86.

⁶¹ Konečného stavu mohlo být dosaženo několika různými procesy a prostředky.

⁶² Konečný stav může být důsledkem několika různých příčin.

komparativní metody splňuje, když jejím objektem je vztah mezi volbami a rozpadem státu v rámci SFRJ, má podrobně stanovené cíle⁶³, má jasně stanovený postup analýzy a je jasně vymezena časovým obdobím 1980-1992.

1.3.2. Předmět a cíle

Název práce *Vliv voleb a volebních systémů na rozpad Socialistické federativní republiky Jugoslávie – případová studie Slovinska a Chorvatska* jasně vymezuje předmět i případ výzkumu. Předmět výzkumu je definován jako obecný fenomén, který je zkoumán. Předmětem výzkumu je tedy zkoumání vlivu voleb a volebních systémů na rozpad státu.

Případ výzkumu je naopak definován jako konkrétní a dostatečně ohraničený (tématicky i časově) jev, který je použit pro detailní zkoumání obecného fenoménu. Výběr případů případových studií se obecně řídí srovnatelností určitých kritérií, tedy tím, že velká část proměnných je u většiny případů konstantní. Peter Calvert (cit. dle Dvořáková et al. 2008: 12-13) jako kritéria uvádí rozlohu, počet obyvatel, rozvoj společnosti, mezinárodní postavení, geografickou polohu, historickou tradici, obdobnou ekonomickou a sociální strukturu.⁶⁴

Případem výzkumu je tedy SFRJ. Jednotlivé případové studie se věnují kromě úrovně federace také Slovinsku a Chorvatsku. Tyto země byly vybrány na základě metody souladu i metody rozdílu (Karlás in Drulák et al. 2008: 68). Tyto případy byly vybrány na základě souladu ve výše uvedených oblastech. Metoda rozdílu naopak byla uplatněna ve výběru těchto zemí z důvodu zvolených volebních systémů a vývoje ve sledovaném období.

Z názvu práce vyplývá také její potenciální maximální časový rozptyl 1963⁶⁵–1992⁶⁶, který je ale vzhledem ke změnám v mocenském uspořádání zúžen na léta 1980⁶⁷–1992. Zvolený název také jasně vymezuje, že práce spadá do oboru (komparativní) politické vědy a že je určena především odborné veřejnosti.

Primárním cílem výzkumu je za pomoci definovaných teoretických a metodologických nástrojů *zjistit možný vliv republikových voleb a volebních systémů na rozpad SFRJ ve Slovinsku a v Chorvatsku*. Tohoto hlavního cíle lze dosáhnout stanovením

⁶³ Viz oddíl 1.3.2. *Předmět a cíle*.

⁶⁴ Srov. Škaloud (2000: 18) citující van Everu přistupuje k výběru případů více z teoretického hlediska.

⁶⁵ Přejmenování Federativní lidové republiky Jugoslávie na Socialistickou federativní republiku Jugoslávie.

⁶⁶ Definitivní rozpad SFRJ, nikoli konec „jugoslávských“ válek.

⁶⁷ Smrt Josipa Broze Tita.

dílčích cílů, od kterých je odvozeno samotné členění stati. Cílem práce naopak není vytvoření teorie vlivu voleb a volebních systémů na rozpad státu, či operacionalizace proměnných vedoucích k rozpadu státu v rámci přístupu vysvětlení. Zároveň také není cílem výzkum nedemokratického režimu SFRJ a jeho tranzice. Formálním cílem je pak napsat práci, která nejen splňuje, ale částečně i převyšuje nároky kladené na bakalářské práce.

Dílčí cíle jsou následující. Zmapovat mocenské poměry před přímými volbami, čehož lze dosáhnout prostřednictvím popisu formálního i skutečného státního uspořádání SFRJ. Zjistit formální struktury mocenských orgánů federace i jejich vybraných částí včetně jejich volebních mechanismů, prostřednictvím výzkumu skutečných mocenských poměrů v SFRJ na strukturální i individuální úrovni a prostřednictvím zjištění názoru skutečných držitelů moci na integritu SFRJ.

Dalším dílčím cílem je zjistit příčiny konání demokratických voleb (zjistit kdo a proč s nimi souhlasil, odkud pocházely tlaky na přímé volby, rozdílnosti v načasování), popsat zvolené volební systémy (zjistit důvody zvolení konkrétních volebních systémů), popsat průběh voleb (zjistit zda splňovaly standardy demokratických voleb) a zjistit co nejpřesnější výsledky voleb (roztřídit strany podle relevance, zjistit proporcionalitu výsledků včetně toho, zda dostatečně vyjadřovaly názor ve společnosti).

Dalším dílčím cílem je zmapovat skutečné mocenské poměry po přímých volbách na strukturální i individuální úrovni, zjistit zda se mocenské poměry změnilo oproti stavu před volbami, či zda volby jen potvrdily již existující mocenskou strukturu, zjistit zda vítězové voleb mají skutečně moc, zda došlo ke štěpení mocenských center, zda si aktéři uchovali stejný názor na integritu SFRJ a také zjistit, jestli se vyskytla souvislost mezi typem volebního systému a počtem mocenských center. Tento cíl souvisí se snahou ve stručnosti popsat průběh rozpadu SFRJ a vznik nástupnických států.

1.3.3. Logika

V každé odborné práci je třeba vysvětlit a rozlišit logiku a rétoriku výzkumu. Tato dvě hlediska nejsou často v odborných textech rozlišena, což vede k metodologickým nepřesnostem a výrazně snižuje finální kvalitu výzkumu. Logika výzkumu se zabývá vnitřním průběhem výzkumu, tedy následností výzkumných kroků. Na rozdíl od rétoriky výzkumu,

kteřá má pomyslnou lineární logiku, má logika výzkumu charakter hermeneutického kruhu.⁶⁸ Drulák (in Drulák et al. 2008: 235) definuje jako základní postup vymezení výzkumné otázky, rozbor literatury, definici teoretických nástrojů, operacionalizaci a volbu metod, sběr dat, interpretaci dat a vyvození teoretických závěrů. Tyto aktivity probíhaly během výzkumu v různých formách paralelně. To umožnilo, že výzkumná otázka byla v důsledku zkoumána na základě odpovídajících teorií odpovídajícími metodami na odpovídajících datech, ale hlavně, že byla výzkumná zjištění opětovně revidována.

Nejdříve byl na základě dlouhodobého zájmu autora určen předmět i případ práce. Právě z dlouhodobého autorova⁶⁹ zájmu pocházela základní znalost empirických dat, která byla neustále prohlubována podrobnějším studiem textů a seznámením se s novými. Tato znalost byla v průběhu výzkumu doplněna o detailní seznámení se se souvisejícími teoretickými koncepty a metodologií sociálních věd. Vzhledem k neexistenci teorie zkoumající vliv voleb a volebních systémů na rozpad státu se přistoupilo k využití souvisejících teorií. Teorie byly zvoleny na základě definice postupu a stanovení optimálních metod výzkumu. Následně byla získaná empirická data zasazena do teoretického rámce. Zjištění byla poté interpretována a zanalyzována a vyvozeny obecnější závěry. Důležitou částí výzkumu bylo také časové naplánování a samotná logika textu, která doznala skutečné formy v podobě rétoriky výzkumu a následné sepsání do konečné podoby struktury textu.

1.3.4. Rétorika

Rétorika se zabývá výkladem výzkumu. Rétorika nekopíruje logiku textu, ale pouze výzkum přehledně a lineárně prezentuje. S tím přirozeně souvisí nutnost popisu struktury textu a jeho osvětlení a také formální úprava textu. Práce je psaná americkým akademickým stylem (Drulák in Drulák et al. 2008: 232) a snaží se tak maximálně zpřehlednit text a usnadnit jeho pochopení. Text se dělí na kapitoly, podkapitoly, oddíly a odstavce. Je psán neutrálním neosobním stylem vyjadřování pomocí pasivní konstrukce (Čmejrková, Daneš, Světlá 1999: 46) tak, aby i po formální stránce vyhovoval nestrannému pohledu.⁷⁰ Dbáno je i

⁶⁸ Názorně viz Drulák in Drulák et al. 2008: 236.

⁶⁹ Což dokládá sepsání několika odborných prací věnujících se jednak teritoriu SFRJ, ale také volebním systémům a obecně komparativní politologii.

⁷⁰ Srov. Eco 1997: 195.

na jednotný styl vyjadřování a systematické názvosloví. Specifické odborné pojmy a termíny jsou vysvětleny v teoretické části práce.⁷¹

Formální struktura, obsahové náležitosti a formální úprava textu vychází z pokynů, které jsou určeny jednak *FF UK*⁷² a také *Ústavem politologie FF UK*⁷³. Pro citování je použito tzv. *harvardského typu citování*, které se uvádí přímo v textu. Úplné bibliografické informace o všech použitých zdrojích jsou uvedeny na konci práce v kapitole *Seznam zdrojů*.⁷⁴ Přílohy jsou umístěny buď přímo v textu, nebo dle potřeby na konci příslušného oddílu. Poznámkový aparát je veden prostřednictvím (patových) poznámek pod čarou na straně umístění odkazu na poznámku.

Ustálená podoba struktury odborného textu ani akademických prací není kodifikována a metodologické zdroje se v tomto ohledu značně rozcházejí.⁷⁵ Z důvodu přizpůsobení se cílům a požadavkům na přehlednost a logiku výkladu tohoto textu je samotná struktura tohoto textu rozčleněna na: *Titulní list, Poděkování, Prohlášení, Anotace a klíčová slova*⁷⁶, *Obsah, Seznam zkratk, Úvod, Východiska práce, stať, Závěr, Seznam zdrojů a Seznam příloh*.

Popisné kapitoly uvádějí základní data a podklady pro hypotézy. Ze své podstaty jsou řazeny podle chronologické i kauzální struktury. Konkrétně 2. kapitola s názvem *Mocenské poměry před volbami* popisuje formální (2.1.) a skutečné (2.2.) mocenské poměry před volbami. 3. kapitola *Volby a volební systémy* popisuje samotné volby a volební systémy včetně příčin přímých voleb (3.1.), jednotlivých volebních systémů (3.2.), průběhu (3.3.) a výsledků voleb (3.4.); 4. kapitola *Mocenské poměry po volbách* popisuje případnou změnu držitelů moci, události rozpadu SFRJ a osamostatnění vybraných nástupnických států. Kapitoly nebo podkapitoly jsou většinou ještě děleny na federální, slovinskou a chorvatskou část.⁷⁷ Na začátku každé kapitoly je stručně popsáno, čemu se její text věnuje.

⁷¹ Běžné mluvnické zkratky jsou všeobecně známé a navíc je lze snadno dohledat v literatuře, viz např. Eco 1997: 250-251.

⁷² Viz <http://www.ff.cuni.cz/FF-7296.html>.

⁷³ Viz <http://upol.ff.cuni.cz/nalezitosti-pisemnych-praci/>.

⁷⁴ Konkrétní podoba úplných bibliografických informací je generována prostřednictvím zadání příslušných údajů do aplikace *Generátor* na internetových stránkách *Citace 2.0* (*Citace 2.0* [online]. © 2009 [cit. 2010-02-28]. Dostupné z WWW: <<http://www.citace.com/>>).

⁷⁵ Srov. Šifner 2004: 5-6; Šesták 1999: 48; Synek, Sedláčková, Vávrová 2006: 25-26, 29-31, 33-34; Čmejrková, Daneš, Světlá 1999: 149; Šanderová 2005: 60-61; Drulák 2008: 232-234, Hendl 2008: 155-157 a 318-322.

⁷⁶ V českém a anglickém jazyce.

⁷⁷ V tomto běžně používaném (teritoriálním) pořadí – viz např. Cabada et al. 2008.

2. MOCENSKÉ POMĚRY PŘED VOLBAMI

Jednou z nejzákladnějších kategorií posuzování vývoje dějin je politická moc. Po smrti Tita došlo v Jugoslávii k výrazné změně skutečných i formálních mocenských poměrů. V platnost vstoupily ty části federální ústavy z roku 1974, které byly omezeny funkcí Tita. Pravomoci povětšinou přešly na kolektivní orgány, které se měly rozhodovat na základě konsensu. Takový způsob rozhodování značně omezoval usnášeníschopnost federálních orgánů a činil je nefunkčními. V nastalé mocensky nestabilní situaci probíhal, zpočátku v tichosti, poté otevřeně, boj o získání co největší moci. Hlavním štěpením se stala v důsledku formálního uspořádání i nacionálních nálad národnostní příslušnost. Moc i skutečná rozhodnutí se stále více přesouvala k jednotlivým republikám a oblastem. Stát se tak decentralizoval a orgány či jedinci snažící se o centralismus byli upozaděni. Situace tak nevyhnutelně směřovala po skutečném mocenském rozpadu k rozpadu formálnímu.

Tato kapitola je rozdělena na dvě podkapitoly. První podkapitola (2.1.) se zabývá formálními mocenskými poměry, tak jak je definovala federální ústava z roku 1974, resp. ústavní normy s ní související. Konkrétně jsou v kapitole popsány hlavní orgány a organizace, které se měly podílet na moci, včetně popisu jejich funkce. Tato podkapitola je rozdělena na oddíly, které se věnují formální mocenské struktuře na úrovni federace a na úrovni republik. Druhá podkapitola (2.2.) se věnuje mocenské struktuře, tak jak vypadala ve skutečnosti. Z institucionálního i personálního hlediska jsou v jednotlivých podkapitolách, věnujících se úrovni federace, Slovinska a Chorvatska, popsány hlavní mocenská centra a jejich názor na integritu SFRJ. Popis je uskutečněn ve výše uvedeném časovém vývoji, s čímž souvisí nutnost popsat nejdůležitější události té doby, které měly vliv na změny alokace moci. Na konci kapitoly se pak nachází stručné *resumé*.

2.1. Formální

Formální státní a mocenské uspořádání Jugoslávie zásadním způsobem změnila a upřesňovala federální ústava schválená roku 1974. Ústava zaváděla nové uspořádání mocenských orgánů od nejnižší správní a samosprávní úrovně komun až po federální úroveň. Organizování společnosti pak mělo probíhat na základě přesně určených společensko-politických organizací. Cílem této podkapitoly je tedy popsat podobu a vývoj uspořádání

SFRJ *de jure* od roku 1974 až do prvních demokratických voleb, a to jak z pohledu institucionální struktury, tak z pohledu pravomocí jednotlivých orgánů. O volebním systému, který se ve všech organizacích a na všech úrovních odehrával na základě delegací, pojednává další kapitola.⁷⁸

2.1.1. Federace

Nejpodstatnějším dokumentem, který upravoval formální podobu mocenského uspořádání od roku 1974 až do zániku federace, byla federální ústava schválená svazovým parlamentem dne 21. února 1974.⁷⁹ Jednotu a integritu SFRJ měl kromě Tita jako vítěze války a sjednotitele Jugoslávie zajišťovat Svaz komunistů Jugoslávie (SKJ) jako ideologický tmel a Jugoslávská lidová armáda (JLA) jako ochránce míru a bezpečnosti.

Ústava byla připravena pod vedením hlavního režimního ideologa Edvarda Kardelje a vycházela z kombinace marxismu a kropotkinovského anarchismu (Cabada 2005: 85). Se svými 406 články se jednalo o nejdelší ústavní dokument na světě (Pirjevec 2000: 390).⁸⁰ Ústava sice byla díky svému rozsahu velmi podrobná, ale v důsledku také velice nepřehledná a pro laiky složitá. Dalo se v ní najít mnoho nesrovnalostí a nejasností, které mohly být tendenčně vykládány. Nová ústava vznikla v reakci na nespokojenost a naopak ambice některých nacionálních proudů, na určitou institucionální krizi, na vnitřní vývoj jugoslávského socialismu, ale také v reakci na již poměrně vysoký věk Tita a jeho zdravotní stav. Po jeho smrti měla ústava zajistit stabilitu země a zabránit hegemonii jednotlivce, skupiny, armády či etnika nad ostatními a zároveň nepřímo posílit moc komunistické strany. Moc tak měla být po smrti Tita formálně svěřena kolektivním orgánům, ve kterých měly mít všechny republiky (Slovinsko, Chorvatsko, Bosna a Hercegovina, Srbsko, Černá Hora, Makedonie) a autonomní oblasti (Vojvodina, Kosovo) vyvážené zastoupení.⁸¹ Postavení autonomních oblastí se v zásadních otázkách téměř nelišilo od postavení republik. Paritní zastoupení v orgánech nebylo předepsáno pouze pro armádu (Cabada 2005: 84).

Ústava byla založena na primátu republik a oblastí⁸², ve kterých měli občané uskutečňovat svá práva. Republiky a oblasti až následně delegovaly některé své pravomoci na

⁷⁸ Popis metody viz oddíl 3.2.1. *Federace*.

⁷⁹ O potřebnosti nové ústavy se hovořilo již od roku 1971.

⁸⁰ S výjimkou indické ústavy.

⁸¹ Srov. Pelikán in Šesták et al. 2009: 548.

⁸² Tento princip byl zanesen již v roce 1971 do předchozí ústavy (Cabada 2005: 83-84).

federální úroveň, ale kdykoli je mohly požadovat zpět. Republiky byly definovány jako suverénní státy národů.⁸³ Federace se tak stala až odvozenou kategorií. Republikám bylo přiznáno právo na osamostatnění se z federace⁸⁴, na národní a kulturní identitu a hlavně na vzájemnou rovnoprávnost. Občanům bylo garantováno právo na přihlášení se k vlastnímu národu a užívání národního jazyka včetně jeho výuky. Kromě jugoslávského občanství náleželo občanům také republikové občanství. Přijetí zásadních rozhodnutí a federální legislativní proces byl podmíněn konsensem, tedy souhlasem zástupců všech republik a autonomních oblastí.

K formálnímu posílení federálních orgánů došlo skrze dodatky k federální ústavě v letech 1987-1988, které upevňovaly centralismus a posilovaly JLA. Federativní orgány poté byly už jen formálně oslabovány mnoha ústavními dodatky k republikovým ústavám, které stále více pravomocí přesouvaly na úroveň republik a oblastí. Federace proti přijetí republikových dodatků nemohla zasáhnout, protože federální ústavní soud nemohl zrušit jejich platnost, a to ani v případě, že byly v rozporu s federální ústavou (Cabada in Cabada et al. 2008: 233).⁸⁵ Podstatným zásahem do ústavněprávního systému bylo výrazné formální omezení autonomie Vojvodiny a Kosova prostřednictvím srbských ústavních dodatků k republikové ústavě z února a března 1989. Tím bylo značně narušeno státoprávní uspořádání SFRJ.

K podstatným ústavním dodatkům také došlo ve zkoumaných případech Slovinska a Chorvatska. Dne 27. září 1989 byly slovinským parlamentem schváleny dodatky, které posilovaly rozhodovací pravomoci slovinských institucí, rušily vedoucí úlohu Svazu komunistů Slovinska (ZKS) a legalizovaly existenci politických stran a zaváděly či měnily dalších 53 ustanovení, mj. o vyhlášení výjimečného stavu⁸⁶, mimořádných opatřeních, výši příspěvku do státní pokladny atd. (Pirjevec 2000: 460). Dalšími dodatky ze dne 7. března 1990 byl z názvu Slovinské republiky vypuštěn termín „socialistická“, učiněn návrh na konfederalizaci Jugoslávie a byla vyhlášena hospodářská nezávislost na centru. Také chorvatský parlament schválil novelizaci ústavy, která umožňovala legalizovat další politické strany, dne 11. ledna 1990.

⁸³ Největší práva měly státní národy označované jako „národ“, kterými byli: Černohorci, Chorvaté, Makedonci, Muslimové, Slovinci a Srbové. Tyto národy se měly realizovat prostřednictvím šesti republik. Menší práva měla náležet národům s vlastním státem mimo SFRJ označovaným jako „národnost“, kterými byli: Albánci, Bulhaři, Češi, Italové, Maďaři, Němci, Rumuni, Rusíni, Slovinci, Turci a Ukrajinci. Další skupinou byly národy a etnika bez vlastního státu označované jako „etnické skupiny“, kterými byli: Romové, Židé a Bunjevci. (Tesař in Dančák, Fiala et al.: 2000: 269-270)

⁸⁴ Autonomním oblastem právo nepřipadalo (Stojarová 2007: 58).

⁸⁵ Srov. Hladký 2010: 119.

⁸⁶ Tento doplněk byl v únoru 1990 federálním ústavním soudem shledán jako protiústavní.

Ústava SFRJ také upravovala institucionální podobu politických orgánů a nejen politickou organizaci jedinců ve společnosti. Federálními exekutivními orgány se stalo Předsednictvo SFRJ na čele s předsedou a Svazová výkonná rada. Nejvyšším legislativním orgánem se stal dvoukomorový parlament se Svazovou komorou a Sborem republik. Jedinci na politickém systému mohli participovat skrze pět určených společensko-politických organizací. Níže jsou popsány tyto orgány i organizace.

Předsednictvo a prezident

Nejvyšším orgánem výkonné moci se stalo podle ústavy z roku 1974 Předsednictvo SFRJ na čele s předsedou. Předsednictvo se skládalo z celkem devíti členů⁸⁷ volených na pět let. Každou z republik i autonomních oblastí v předsednictvu zastupoval právě jeden člen. Tyto členy předsednictva delegovaly republikové a oblastní parlamenty. Jejich funkce byla neslučitelná se všemi dalšími politickými funkcemi a každý jedinec pak mohl být do předsednictva zvolen maximálně dvakrát za sebou. V případě, že člen předsednictva nebyl schopen vykonávat svoji funkci, nahradil jej předseda předsednictva části, z které pocházel. Devátým členem pak byl automaticky až do roku 1988⁸⁸ *ex offio* předseda SKJ. Prezidentem SFRJ a zároveň tak předsedou předsednictva se na dobu neurčitou, tedy až do své smrti, stal za své historické zásluhy Josip Broz-Tito. Po jeho smrti byla funkce prezidenta zrušena a jeho formální pravomoci přešly podle ústavy na kolektivní orgán Předsednictva SFRJ. Předsednictvo pak symbolicky ze svého středu schvalovalo každý rok nového předsedu předsednictva. Funkce předsedy předsednictva byla obsazována vždy 15. května na základě ustáleného pořadí dle republikového a oblastního klíče.⁸⁹

Předsednictvo bylo symbolickým institucionálním vyjádřením federace a rovnoprávnosti všech jejích členů. Mělo podle ústavy zastupovat federaci navenek i uvnitř, tedy být vykonavatelem zahraniční politiky a rádcem v domácí politice. Předsednictvo mělo chránit ústavní pořádek, navrhnout předsedu a místopředsedy Svazové výkonné rady a soudce federálního Ústavního soudu, být nejvyšším výkonným a velícím orgánem ozbrojených sil, jmenovat a povyšovat generály a admirály a propůjčovat a udělovat vyznamenání. (Předsednictvo SFRJ [online]) Tyto funkce mělo vykonávat prostřednictvím pracovních orgánů nazvaných Rady Předsednictva SFRJ. Předsednictvo nicméně nemělo fakticky žádné větší pravomoci. Nerozhodovalo ani o všeobecném směřování jugoslávské politiky a

⁸⁷ Srov. Curtis et al. 1990 [online], který uvádí, že předsednictvo mělo původně 23 členů.

⁸⁸ Místo pro zástupce SKJ bylo odebráno v rámci prohloubení oddělení státních a stranických funkcí v roce 1988 (Curtis et al. 1990 [online]).

⁸⁹ V tomto pořadí: Makedonie, Bosna a Hercegovina, Slovinsko, Srbsko, Chorvatsko, Černá Hora, Vojvodina, Kosovo.

nedisponovalo reálnou silou vynutit si svá rozhodnutí. (Curtis et al. 1990 [online]) O obecném směřování jugoslávské politiky rozhodovala Rada federace, která byla volena federálním parlamentem z řad veřejných činitelů. Schůze Rady federace ale svolávalo Předsednictvo SFRJ. (Cabada in Cabada et al. 2008: 229)

SLOŽENÍ PŘEDSEDNICTVA SFRJ⁹⁰			
	<i>1979-1984</i>	<i>1984-1989</i>	<i>1989-1991</i>
SVAZ KOMUNISTŮ JUGOSLÁVIE	Tito, Josip Broz (79-80) Doronjski, Stevan (80) Mojsov, Lazar (80-81) Dragosavac Dušan (81-82) Ribičić, Mitja (82-83) Marković, Dragoslav (83-84)	Shukri, Ali (84-85) Žarković, Vidoje (85-86) Renovica, Milanko (86-87) Krunić, Boško (87-88) Šušvar, Stipe (88)	X
MAKEDONIE	Koliševski, Lazar	Mojsov, Lazar	Tupurkovski, Vasil
BOSNA A HERCEGOVINA	Mijatović, Cvijetin	Mikulić, Branko (84-86) Pozderac, Hamdija (86-87) Dizdarević, Raif (87-89)	Bogićević, Bogić
SLOVINSKO	Kraigher, Sergej	Dolanc, Stane	Drnovšek, Janez
SRBSKO	Stambolić, Petar	Ljubičić, Nikola	Jović, Borislav
CHORVATSKO	Bakarić, Vladimir (79-83) Špiljak, Mika (83-84)	Vrhovec, Josip	Šušvar, Stipe (89-90) Mesić, Stjepan (90-91)
ČERNÁ HORA	Žarković, Vidoje	Đuranović, Veselin	Bučin, Nenad (89-91) Kostić, Branko (91)
VOJVODINA	Doronjski, Stevan	Vlajković, Radovan	Zelenović, Dragutin (89-90) Kostić, Jugoslav (90-91)
KOSOVO	Hodža, Fadil	Hasani, Sinan	Sapundžiju, Riza (89-91) Bajramović, Sejdo (91)

Příloha č. 1

Svazová výkonná rada

Další složkou federální výkonné moci byla federální vláda nazvaná Svazová výkonná rada. Skládala se z devatenácti členů, kterými byli předseda, dva místopředsedové, dvanáct ministrů a čtyři ministři bez portfeje. Předseda a místopředsedové byli navrhováni Předsednictvem SFRJ a schvalováni oběma komorami federálního parlamentu společně. Rezortní ministři byli navrhováni předsedou svazové rady a poté rovněž schvalováni federálním parlamentem. Ministři bez portfeje pak byli dosazeni z podreprezentovaných částí SFRJ. Národnostní složení Svazové výkonné rady nebylo striktně dané, ale rovnoměrné zastoupení všech částí bylo udržováno také díky tomuto ustanovení. (Curtis et al. 1990

⁹⁰ Seřazeno dle ustáleného střídání na pozici předsedy. Ti jsou uvedeni vždy tučně.

[online]) Svazová výkonná rada byla zodpovědná za každodenní chod země. Na jednu stranu měla podle ústavy pouze provádět rozhodnutí parlamentu, na druhou ale také předkládat návrhy zákonů a být zodpovědná za fungování hospodářského systému. (Cabada in Cabada et al. 2008: 229)

Federální parlament

Legislativní moc náležela v SFRJ dvoukomorovému federálnímu parlamentu. Za dolní komoru byla považována Svazová komora, za horní pak Sbor republik. Místa v obou komorách byla obsazována metodou delegací.⁹¹ Do Svazové komory byli poslanci delegováni prostřednictvím republikových a oblastních svazů Socialistického svazu pracujících lidu (Popović [200-])⁹². Svaz každé republiky delegoval 30 zástupců a každé autonomní oblasti 20 zástupců, celkem tedy měla Svazová komora 220 poslanců. Do Sboru republik každý republikový parlament delegoval dvanáct a každý oblastní parlament osm poslanců, celkem se tedy Sbor republik skládal z 88 poslanců.

Centrem moci v SFRJ měl být právě federální parlament, který měl být nejvyšším vyjádřením systému samosprávného socialismu. Parlament měl mít podle ústavy z roku 1974 rozsáhlé pravomoci. Měl rozhodovat o zahraniční a vnitřní politice, svazových zákonech, společném plánu, rozpočtu a závěrečném účtu, změnách hranic SFRJ, válce a míru, ratifikovat dohody o mezinárodní spolupráci, vyhlašovat volby do Předsednictva SFRJ, schvalovat členy Svazové výkonné rady a soudce federálního ústavního soudu. Téměř ve všech oblastech byl nutný k přijetí usnesení souhlas obou komor. Výjimku tvořily změny federální ústavy, které schvalovala Svazová komora a musely je potvrdit parlamenty všech federálních částí. Rozhodnutí ve Svazové komoře byla přijímána na základě hlasů většiny delegací. Naproti tomu Sbor republik schvaloval normy na základě konsensu delegací ze všech republik a oblastí. V případě, že jakákoliv část SFRJ nesouhlasila, mohla uplatnit své právo veta, a usnesení tak nebylo přijato. Jakékoliv rozhodnutí navíc musely delegace konzultovat s orgány vlastní republiky či oblasti.

Ústavní systém SFRJ neznal politické strany. Politická organizovanost společnosti měla dle ústavy z roku 1974 probíhat na základě taxativně vyjmenovaných společensko-politických organizací korporativního typu, kterými byly: Socialistický svaz pracujících lidu, Svaz komunistů Jugoslávie, Svaz socialistické mládeže, Svaz veteránů národně

⁹¹ Viz oddíl 3.2.1. *Federace*.

⁹² Srov. Curtis et al. 1990 [online], který uvádí delegace od nižších jednotek, jako byly komuny.

osvobozeneckého boje a Svaz odborů. Jakákoliv jiná sdružení či hnutí byla nelegální. Všechny uvedené organizace byly vnitřně členěny na základě federální logiky na svazy jednotlivých republik a oblastí. V čele organizací stála kolektivní předsednictva vytvořená na základě parity v čele s předsedou, jehož post byl obsazován na základě principu rotace.

Socialistický svaz pracujících lidu

Zastřešující a tudíž největší organizací byl Socialistický svaz pracujících lidu. Všechny ostatní společensko-politické organizace byly jeho členy. Účelem Svazu bylo zahrnout co nejvíce jugoslávských občanů do organizace, která formálně nespádala pod SKJ, ale přesto mu fakticky podléhala. Hlavním formálním úkolem Socialistického svazu pracujících lidu bylo spolupodílet se na řízení státu prostřednictvím výběru kandidátů na delegáty, organizovat proces delegací, zajistit dohled nad delegáty a hodnotit jejich činnost. (Cabada in Cabada et al. 2008: 232)

Svaz komunistů Jugoslávie

Svaz komunistů Jugoslávie měl podle preambule ústavy „*rozhodující úlohu jako uvědomělý nositel historických zájmů pracující třídy v národně-osvobozeneckém boji a socialistické revoluci*“. (cit. dle Cabada in Cabada et al. 2008: 232) Už odkaz na „rozhodující úlohu“ předznamenával skutečnou pozici této organizace v SFRJ. SKJ se skládal ze samostatných svazů jednotlivých republik a autonomních oblastí, ale také ze Svazu komunistů JLA. Hlavním orgánem SKJ byl sjezd, který se konal jednou za čtyři roky. Tímto sjezdem pak byli voleni kandidáti republikových a oblastních Svazů komunistů do 175 členného ústředního výboru (ÚV). ÚV SKJ řídilo 23 členné předsednictvo sestavené dle paritního klíče, které dosazovalo dvanáct členů do výkonného byra SKJ. Předsedové Svazů komunistů na všech úrovních byli vždy zároveň *ex officio* členy předsednictev výkonné moci na příslušných úrovních, čímž mj. byla struktura SKJ přímo propojena s touto mocí. Formální pozici SKJ navíc umocňovalo, že všichni významní činitelé a vysoké procento úředníků bylo členy SKJ. Rozhodování v rámci SKJ probíhalo metodou tzv. demokratického centralismu, ve kterém musela být všechna rozhodnutí schválena nadřízeným orgánem.

Svaz socialistické mládeže

Úkolem Svazu socialistické mládeže byla příprava mládeže na členství v dalších společensko-politických organizacích. Nepřímým úkolem Svazu pak bylo získat kontrolu nad

mladými lidmi. Přesto byl Svaz socialistické mládeže poměrně politicky i finančně nezávislou organizací. Praktický vliv Svazu na důležitá rozhodnutí byl ale mizivý.

Svaz veteránů národně osvobozenického boje⁹³

Svaz veteránů národně osvobozenického boje sloužil k zastoupení a obhajobě zájmů válečných veteránů. Vliv Svazu veteránů národně osvobozenického boje posilovala pozice partyzánů ve společnosti. Na nižších úrovních politické správy měl Svaz vyhrazeno několik míst v zastupitelských orgánech.

Svaz odborů

Svaz odborů byl organizací všech zaměstnanců. Pozici svazu ovlivňovalo to, že lidé byli především zastupováni Socialistickým svazem pracujících lidu. Hlavním úkolem Svazu odborů bylo chránit práva zaměstnanců. Prostřednictvím odborů se zaměstnanci měli podílet na řízení podniků, ve kterých byli zaměstnáni.

2.1.2. Republiky

V roce 1974 byly kromě nové federální ústavy také schváleny nové republikové a oblastní ústavy. Institucionální struktura v rámci republik a autonomních oblastí v podstatě věrně kopírovala federální strukturu orgánů. V čele republik a autonomních oblastí stála předsednictva na čele s předsedou. Dalšími výkonnými orgány byly republikové výkonné rady. Rovněž společensko-politické organizace byly uspořádány stejně jako na federální úrovni. Podstatný rozdíl mezi federální a republikovou úrovní se vyskytoval ve struktuře parlamentních shromáždění.

Základní jednotkou správy a organizace jugoslávské společnosti se dle ústavy staly komuny, jinak také nazývané občiny. Komuny byly definovány jako „*samosprávné společensko-politické společenství založené na síle a samosprávě dělnické třídy a všeho pracujících lidu*“ (cit. dle Curtis et al. 1990 [online], překlad autora). Systém komun měl přenést politickou moc co nejdříve k lidem. Prostřednictvím komun tak měla být lidem zaručena spoluúčast na rozhodnutích, která se jich bezprostředně dotýkala. Komuny si například samy schvalovaly svůj statut, který byl definován jako společenská smlouva členů

⁹³ Srov. Cabada in Cabada et al. 2008: 233 uvádí prostý název Svaz bojovníků.

komuny. Komuny vybíraly od svých občanů daně a další taxy, měly vlastní rozpočet, ale musely také např. zajistit civilní obranu, péči o válečné veterány, spolufinancovat společensko-politické organizace atd. Samotné komuny se skládaly z místních kolektivů.⁹⁴ Nadřazenou jednotkou komunám byly oblasti, které měly na starost kontrolu dodržování zákona a kontrolu voleb (delegací) (Curtis et al. 1990 [online]).⁹⁵

Komuny také byly základní jednotkou delegátského systému.⁹⁶ Pracující, členové společensko-politických organizací a členové místních komunit delegovali své zástupce do tříkomorových zastupitelstev komun, která se skládala z komory sjednocené práce, komory místních kolektivů a společensko-politické komory.⁹⁷ (Cabada in Cabada et. al 2008: 230) Těmito komorami byli delegováni zástupci do republikových a oblastních tříkomorových parlamentů. Republikové a oblastní parlamenty se skládaly rovněž z komory sjednocené práce, společensko-politické komory, ale místo komory místních kolektivů měly komoru komun. (Pirjevec 2000: 391) Delegáti republikových a oblastních parlamentů pak delegovali zástupce do Sboru republik svazového parlamentu.

Jugoslávii tak lze podle typologie státního uspořádání⁹⁸ považovat *de jure* za federaci. SFRJ totiž byla suverénním státem, s jedinou mezinárodní subjektivitou a s federální ústavou. Nicméně v některých ohledech (rozdělení moci, volné vztahy mezi centrem a republikami) měl jugoslávský systém rysy konfederativního uspořádání.⁹⁹

ÚROVNĚ PARLAMENTNÍCH SHROMÁŽDĚNÍ V SFRJ			
Úroveň	Komory		
Komuny	Společensko-politické	Místních kolektivů	Sjednocené práce
Republiky a AO	Společensko-politické	Komun	Sjednocené práce
Federace	Svazová komora	Sbor republik	X

Příloha č. 2

⁹⁴ Cabada (in Cabada et. al 2008: 230) uvádí jako příklady kolektivů nájemníků a kolektivů rodičů.

⁹⁵ Tento stupeň správy zmiňuje jen právě Curtis et al. 1990: [online].

⁹⁶ Viz oddíl 3.2.1. *Federace*.

⁹⁷ Názvy komor se mírně liší zdroj od zdroje, zde je použito nejlogičtější varianty.

⁹⁸ Viz oddíl 1.2.3. *Státní uspořádání*.

⁹⁹ Cabada (2005: 84) uvádí jako konfederativní zásady: zásadu dohadování republik a autonomních oblastí, zásadu solidarity a vzájemnosti, zásadu rovnoprávné účasti republik a autonomních oblastí v orgánech federace, zásadu odpovědnosti republik a autonomních oblastí za vlastní rozvoj socialistického společenství Jugoslávie jako celku. Prtina (in Šmíd, Vaňura et al. 2007: 50) uvádí dále možnost uzavírat smlouvy se zahraničím.

2.2. Skutečné

Skutečné mocenské uspořádání se v SFRJ značně lišilo od uspořádání formálního. Formálně sice uspořádání vycházelo z ústavy z roku 1974, ale *de facto* byla moc alokována jinými principy. Znalosti o podobě skutečného mocenského uspořádání komplikuje překotný politický vývoj v osmdesátých letech a na počátku let devadesátých. Hlavním cílem této podkapitoly je tedy strukturálně i individuálně popsat podobu a vývoj skutečných mocenských poměrů v SFRJ od roku 1974 až do prvních demokratických voleb. Dalším cílem je zároveň ve stručnosti popsat nejdůležitější události, které měly na federální i republikové úrovni vliv na budoucí vývoj, ale hlavně na změny v mocenském uspořádání.

2.2.1. Federace

Ústavou z roku 1974 byly posíleny kompetence jednotlivých republik a autonomních oblastí na úkor federálních orgánů.¹⁰⁰ Plné žití ústavy nicméně komplikovalo postavení Josipa Broze-Tita jako skutečného mocenského hegemona, formálně prezidenta SFRJ, předsedy SKJ a hlavního velitele armády. V posledních letech života byl Tito ve stále větší izolaci a pod stále větším vlivem osob v jeho okolí. Tyto osoby za Tita sice nerozhodovaly, ale tendenčně filtrovaly informace, které k Titovi pronikaly. Prostřednictvím intrik se tak rozhořel boj o nástupnictví.

Od poloviny 60. let rostly ambice Titovy manželky Jovanky Budisavljević-Broz. To se nelíbilo vlivným politikům, jako byli Dolanc, Popit, Minić, Djuranović, Mijatović, bratři Dizdarevićové a Mikulić (Pelikán in Šesták et al. 2009: 551). Na jejich ponoukání Tito pak v roce 1977 rozhodl o úplné izolaci své manželky a až do své smrti se s ní nesetkal.¹⁰¹ Na konci sedmdesátých let se zdravotní stav Tita mj. po několika infarktech stále zhoršoval. Po čtyřměsíčním boji o svůj život zemřel Josip-Broz Tito dne 4. května 1980 ve svých nedožitých osmaosmdesáti letech. Režim tak ztratil značnou část své legitimacy, kterou zosobňoval právě Tito. Po jeho skonu měly vstoupit v platnost všechna ustanovení vyplývající z ústavy, která nemohla být za jeho života z titulu jeho funkce uplatňována.

¹⁰⁰ Proti přijetí ústavy se postavila většina srbského vedení, protože se posílila nezávislost autonomních oblastí uvnitř Srbska. Proti přijetí ústavy byl z důvodu nacionálních decentralizačních prvků také Tito, ale jak sám uvedl, byl přehlasován Kardeljem a jeho stoupenci. Ústavu za něj signoval viceprezident Miha Špiljak. (Cabada 2005: 87, srov. Pirjevec 2000: 390)

¹⁰¹ Neoficiálním důvodem bylo podezření ze spiknutí a podezření ze sovětské špionáže.

Prakticky se ale v politické situaci tehdejší Jugoslávie v prvních letech po smrti Tita z důvodu výsadního mocenského postavení SKJ a JLA nic nezměnilo a moc si udržela stranická a technická byrokracie. V praxi totiž zafungovalo propojení struktur SKJ a struktur státu.¹⁰²

Moc skutečně převzala skupina čelních komunistických funkcionářů, kteří byli ještě za Titova života zvoleni do předsednictva SFRJ. Konkrétně šlo o Vladimira Bakariće z Chorvatska, Lazara Koliševského z Makedonie, Petra Stamboliće ze Srbska, Fadila Hodžu z Kosova a zástupce mladší generace Stane Dolance ze Slovinska, Vidoje Žrkoviće z Černé Hory, Cvijetina Mijatoviće z Bosny a Hercegoviny a Stevana Doronjskiho z Vojvodiny. Tito politici byli zároveň členy dvaadvacetičlenného předsednictva ÚV SKJ, kde k vlivným osobám také patřili Srb Miloš Minić, bosenský Chorvat Branko Mikulić, předsedkyně Svazové výkonné rady Milka Planic, ministr obrany Nikola Ljubičić a předseda komunistů v Kosovu Mahmut Bakali. (Pelikán in Šesták et al. 2009: 552)

Devítičlenné Předsednictvo SFRJ rozhodlo o vytvoření jakéhosi neformálního direktoria, které mělo stát řídit v nově nastalé nepřehledné situaci. Kromě členů Předsednictva do direktoria patřil předseda parlamentu, předseda Svazové výkonné rady, ministr obrany, ministr vnitra, ministr zahraničních věcí, předseda předsednictva SKJ a jeho výkonný tajemník. V tomto orgánu se tak soustředila valná většina nejmocnějších aktérů federální úrovně. (Pirjevec 2000: 415)

Uvedení politici sice patřili k vůdčím osobnostem, ale žádný z nich neměl dostatek schopností k překonání problémů v sociální, ekonomické¹⁰³ a politické oblasti, které se po smrti Tita dostaly plně na povrch. Jen za rok 1985 proběhlo v SFRJ 699 stávek (Pirjevec 2000: 439). Stále se zvětšující hospodářské problémy přispěly k rozkladu mocenského systému, tak jak byl podle ústavy zamýšlen. Ekonomické krizi nedokázala z titulu své funkce čelit ani předsedkyně Svazové výkonné rady Milka Planic, ani její nástupce ve funkci Branko Mikulić.¹⁰⁴ V roce 1985 došlo na XIII. sjezdu SKJ ke kritice vedení a k jeho nahrazení novou generací politiků, mezi které patřil např. Slovinec Milan Kučan a Srb Slobodan Milošević.

Ústavou z roku 1974 byla reálně omezena akceschopnost a vykonatelnost rozhodnutí federálních orgánů. Systém rozhodování se v praxi projevil jako značně zdoluhavý, těžkopádný a obtížný. Rozhodnutí Předsednictva SFRJ byla sladována s pohledem předsednictva SKJ, s koncepcemi Svazové výkonné rady i zájmy mocenských

¹⁰² Vývoj po smrti Tita nicméně nebyl úplně jistý, což dosvědčuje vyhlášení částečné mobilizace armády a zvýšení bezpečnostních opatření.

¹⁰³ Po vysokém ekonomickém růstu v letech 1954-1972 nastal v období 1978-1989 strmý pokles (Palairat in Cohen, Dragović-Soso Et al. 2008: 221).

¹⁰⁴ Jeho kabinet nebyl jako první sestaven podle parity (Pirjevec 2000: 439).

skupin v rámci republik a oblastí. (Pelikán in Šesták et al. 2009: 552) Tento systém zároveň vedl k narůstání byrokratického aparátu.¹⁰⁵

Mocenský systém se tak začal drolit a o moc soupeřily centrální orgány s orgány jednotlivých částí SFRJ. Do tohoto boje se navíc vměšovaly frakce štěpícího se SKJ. Jednota komunistického mocenského centra, které ovládalo celý stát, se definitivně rozpadala. Organizace v republikách a oblastech samy rozhodovaly o obsazování jejich orgánů a navíc i o obsazování jejich míst ve federálních orgánech (Dizdarević 2002: 323). Moc i rozhodovací procesy se stále více ve skutečnosti přesouvaly k republikám a k autonomním oblastem, které jednaly podle svých zájmů a spolupráci či společné zájmy stále více opomíjely.

V nejisté situaci totiž ambiciózní funkcionáři pochopili, že brzy nastane doba vhodná k tomu, aby mohli získat moc sami pro sebe. Mocenský boj v rámci vládnoucí oligarchie propukl v roce 1986, kdy se konflikty staly otevřeně veřejnými. Vytvořilo se několik pomyslných skupin, které se rozcházely především v názoru na další politický a ekonomický vývoj v Jugoslávii.

Konflikt mezi zastánci a odpůrci ústavy se postupem času začal štěpit podle republikových linií. Institucionálně centralistický proud začal převažovat v Srbsku¹⁰⁶ a Černé Hoře, ekonomicky centralistický proud pak v Bosně a Hercegovině. Naopak ve Slovinsku a Chorvatsku se prosazoval proud spojující decentralizaci (konfederalizaci) s demokratizací. (Cabada 2005: 95)¹⁰⁷

Posledně uvedený proud představovaly skupiny kolem předsedy ZKS Milana Kučana a vedoucího politika Svazu komunistů Chorvatska (SKH) Ivici Račana. Tyto skupiny se stále více přikláněly k ekonomickým i demokratizačním reformám. To souviselo nejen s jejich reformním postojem, ale také s jejich obavou z omezení republikových kompetencí a z ohrožení jejich mocenského potenciálu. Z tohoto důvodu se postupem času stále více soustředily na reformy pouze v rámci svých republik. Tím ale zároveň položily jeden ze základních kamenů nacionalismu. Nacionalismus měl v Jugoslávii velký potenciál mj. proto, že jen naprosté minimum obyvatel se dokázalo identifikovat s uměle vytvořenou jugoslávskou národní identitou.

Mezi zastánce nacionální tolerance a etnické harmonie patřili Slovinci France Popit, Srbi Ivan Stambolić a Chorvat Stipe Šušvar. Jejich pozici ale znesnadňovalo to, že byli zároveň zastánci autentického titoismu, a tudíž odpůrci jakýchkoliv reforem. Nenacionální proudy se

¹⁰⁵ Byrokratický aparát byl v SFRJ osmkrát až jedenáctkrát větší než ve srovnatelných západních zemích (Pirjevec 2000: 404).

¹⁰⁶ Srbové systematicky požadovali omezení až zrušení autonomie Vojvodiny a Kosova pod jejich nadvládou a utužení federálních orgánů a zrušení zásady konsensu.

¹⁰⁷ Srov. Curtis et al. 1990: [online].

kvůli nastupujícímu nacionálnímu diskursu v rámci celé jugoslávské společnosti brzy staly marginálními. Podobně bez výraznější podpory byly proudy, které otevřeně zastávaly protireformní pozice. Jako protireformní se ukazovalo také vedení JLA, které si udrželo svoji mocenskou pozici a zůstalo poměrně politicky i finančně nezávislým aktérem¹⁰⁸, který nepodléhal žádné kontrole. JLA vytvářela tlak především na omezení pravomocí teritoriálních obran, které měly fungovat jako vojenské jednotky v rámci republik a na udržení stávajícího systému, ve kterém měla výsadní postavení.

V roce 1986 se předsedou Svazu komunistů Srbska stal komunistický funkcionář a bývalý bankéř Slobodan Milošević.^{109 110} Navenek se prezentoval jako reformní liberální politik, ale v praxi se projevil jako výrazně konzervativní politik s militantně nacionalistickými sklony, vystupující proti jakýmkoliv reformám. Jeho domnělá reformní pozice mu jednak pomohla k získání podpory obyvatelstva, ale také k odstavení starších funkcionářů od moci. K získání absolutní pozice učinil Milošević několik zásadních politických kroků. Mocensky si podřídil nejprve bělehradskou komunistickou buňku a poté celý Svaz komunistů Srbska. V rámci toho odstranil největšího stranického konkurenta v Srbsku Ivana Stamboliće. Využil vzrůstající etnické krize mezi kosovskými Albánci a Srby v Kosovu.¹¹¹ Psychologií davu dokázal v Srbech prohloubit pocit ohrožení ze strany kosovských Albánců, a tím také vyvolat ostrý protialbánský nacionalismus. Demagogickým prezentováním se jako reformátora a jediného obhájce srbských práv dokázal Milošević na svou stranu získat většinu Srbů a vytvořit si svůj kult osobnosti.

V září 1986 vyšly v deníku *Večernje novosti* hlavní body do té doby nezveřejněného *Memoranda Srbské akademie věd a umění* vypracovaného v součinnosti se srbským spisovatelem Dobricou Ćosićem. Memorandum se stalo definitivním impulsem k vyhocení srbského nacionalismu. Mezi jeho hlavní teze pod rouškou demokratizace patřily body o nerovnoprávném postavení Srbů v SFRJ, o požadavku omezení autonomie Vojvodiny a Kosova¹¹² a o obnově jejich srbského charakteru, o požadavku větších práv pro Srby usídlené v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině a také o požadavku na spojení všech území obývaných Srby v jeden celek. SKJ Memorandum odmítl a označil za nacionalisticky velkosrbské. Také

¹⁰⁸ JLA byla financována mimo státní rozpočet (Cabada 2005: 95). Pirjevec (2000: 428) ale uvádí, že čerpala až 62 % státních prostředků.

¹⁰⁹ Stručný portrét Miloševiče viz Stevanović in Matvejević, Dizdarević, Stevanović 2003: 21-66.

¹¹⁰ Následujících několik odstavců se věnuje událostem v Srbsku, Vojvodině, Kosovu a Černé Hoře, které by neměly spadat do tohoto oddílu, ale vzhledem k jejich vlivu na mocenský systém v rámci SFRJ i Slovinska a Chorvatska se je autor rozhodl do textu zařadit.

¹¹¹ Více k národnostní otázce v Kosovu viz Pelikán: 1997.

¹¹² Kosovští Albánci naopak s podporou tamější komunistické strany požadovali posílení autonomie Kosova.

Milošević nejprve Memorandum demonstrativně odmítl, ale jeho teze v následujících letech přijal za své. Federální vedení dostal Milošević na svoji stranu od druhé poloviny roku 1988.

K posílení svého mocenského postavení Milošević zorganizoval série masových nátlakových akcí zaměřených proti vedení Vojvodiny, Kosova a Černé Hory. Pod záminkou demokratizace a srbského národního obrození v Srbsku, Vojvodině, Kosovu a Černé Hoře a boje proti separatismu pořádal monstrózní manifestace a pochody. Tím začal proces nazývaný jako „antibyrokratická revoluce“¹¹³, k němuž přispělo i to, že Srbové a Černohorci obsadili 80 % všech míst ve svazové administrativě (Pirjevec 2000: 466). V červnu 1989 se do obce Kosovo u Kninu (Rychlík in Rychlík, Perencević 2007: 356) sjelo několik set tisíc Srbů a o pět měsíců později se demonstrace podobných rozměrů opakovala i v Bělehradě.

Ve Vojvodině a Černé Hoře tamější stranické vedení na přelomu let 1988 a 1989 téměř bez odporu kapitulovalo a Milošević mohl na uvolněná místa dosadit své přívržence v čele s Momirem Bulatovićem v Černé Hoře. V případě Kosova se po masivních nátlakových akcích Miloševićovi podařilo roku 1988 z předních funkcí odstranit Fadila Hodžu, Vlasiho, Široku i Jašarivovou. Tím se odstartovaly masové demonstrace kosovských Albánců. K urovnání nepokojů bylo přitom použito policie a dokonce i armády. Při střetech bylo zabito několik kosovských Albánců a v Kosovu byl *de facto* zaveden policejní režim, včetně hromadného propouštění ze zaměstnání, zatýkání, zákazů vycházení a uzavření škol. Dodatky k srbské ústavě z března 1989 ve skutečnosti autonomii Vojvodiny a Kosova úplně zrušily. Změnou ale také musely projít ústavy autonomních oblastí. Zatímco změna ve Vojvodině byla schválena bez problémů, kosovský parlament ji musel schválit v obležení tanků JLA, která tak začala v Kosovu působit jako obhájkyň srbských zájmů.

Slobodan Milošević se v květnu 1989 nechal zvolit předsedou předsednictva Srbska a stanul tak v čele státu i strany. Jeho mocenská pozice mu stále nedostačovala, a tak se chtěl pokusit o získání moci v celé SFRJ. Z toho důvodu se pokusil omezit kompetence republik a oblastí a posílit centrální. K tomu zneužil Srbů žijících v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině. Miloševićovi se podařilo podřídit si provedením čistky téměř veškerá bělehradská média.¹¹⁴ Mohl tak spustit mediální kampaň, která s pomocí obrazů hrůz páchaných na Srbech za druhé světové války, vyvolávala pocit ohrožení Srbů a vcelku opět posílila srbský nacionalismus. Záminkou pro další masovou demonstraci v červenci 1989 v Kninu se stal požadavek na obnovení práv srbské menšiny v Chorvatsku.

V průběhu roku 1989 se Milošević zaměřil také na kritiku Slovinců, které obvinil z národního egoismu a zrady jugoslávské ideje. Skutečným cílem těchto obvinění bylo

¹¹³ Označení potvrzuje Miloševićovo vystupování jako oddaného reformátora.

¹¹⁴ Např. *Politika, Duga, Politika ekspres* (Pirjevec 2000: 467).

připravit podobný mocenský zásah jako v již podřízených částech SFRJ (Pelikán in Šesták et al. 2009: 566). V polovině prosince chtěl Milošević uspořádat v Lublani srbské shromáždění pod záminkou vysvětlení situace v Kosovu. Skutečným účelem této akce ale měl být pokus o odvolání skupiny kolem Milana Kučana. Slovinci ale obezřetně shromáždění zakázali. Srbsko a Černá Hora pak na protest začaly bojkotovat dovoz slovinského zboží.

V roce 1989 se jugoslávská centrální moc definitivně rozpadla na několik mocenských center. Mocenský rozpad byl formálně stvrzen na XIV. (mimořádném) sjezdu SKJ, který se konal od 2. ledna 1990 v Bělehradě. Na sjezdu se odehrál zásadní spor o stanovy a o budoucí roli komunistické strany. Slovinci s Chorvaty společně předložili ultimativní návrh na konfederalizaci SKJ a zrušení státního i stranického demokratického centralismu.¹¹⁵ Zcela opačné centralistické stanovisko pak z důvodu sjednocení svého národa a posílení své pozice zastávali zástupci Srbska. Na protest proti neschválení návrhu opustili slovinští delegáti následování chorvatskými kolegy dne 23. ledna 1990 sjezd a jejich svazy poté vystoupily ze SKJ. Na schůzi ÚV v březnu zůstali v podstatě jen zástupci Srbska, Černé Hory a JLA. Miloševićovi se tak uvolnila cesta k ovládnutí SKJ. Tím v podstatě zanikl SKJ a rozpadlo se tak definitivně *de jure* hlavní mocenské centrum SFRJ.

Nenacionálním mocenským uskupením se stala také Svazová výkonná rada, a to v souvislosti s odstoupením Branka Mikuliće a jeho nahrazením chorvatským ekonomem a politikem z Bosny Ante Markovićem v březnu 1989.¹¹⁶ Marković hned od počátku prosazoval zásadní reformy ekonomického systému a rázně vystupoval proti jakémukoliv nacionalismu. Nutnost ekonomických reforem mj. dokumentovala meziroční inflace za rok 1989, která činila 10 000 % (Weithmann 1996: 386). Markovićovy reformy byly založeny na ekonomické centralizaci SFRJ, čímž byly i přes částečné úspěchy předurčeny k neúspěchu. Pokusy o založení nekomunistických projugoslávských stran skončily povětšinou neúspěchy.

Postupem času se bělehradské vedení stávalo stále jasněji svým složením i svými postoji vedením prosrbským. Zájmy Srbů tak byly vydávány za zájmy jugoslávské. Podobná situace ztotožnění zájmů nastala i v rámci JLA, která se počala ideologicky i prakticky přiklánět k srbským pozicím. Východiska ze vzniklého mocenského chaosu byla v podstatě tři (Cabada 2005: 110): centralizace pod vedením Miloševiče a JLA; konfederalizace podle slovinských a chorvatských představ; rozpad.

¹¹⁵ Hlavních osm bodů požadovalo: přeměnu SKJ v konfederativní organizaci, dodržování lidských práv, svobodné volby, vytvoření demokratického fóra všech stran, zrušení státního vlastnictví, zavedení regionální autonomie, obnovení ústavy v Kosovu, vypuštění článků o kontrarevoluční činnosti a amnestii pro politické vězně (Pirjevec 2000: 463-464).

¹¹⁶ Mikulić musel rezignovat z důvodu zapletení ve skandálu podniku Agrokomerc.

Nejnazší a nejjistší mobilizačním faktorem se ve všech částech Jugoslávie stal nacionalismus, jako politické vyzdvihování národu jako hlavní a základní hodnoty.¹¹⁷ V rámci individuálního politického boje o moc byl nacionalismus téměř všemi aktéry využit. Tím se nacionalismus stal nejpodstatnější štěpící a konfliktní linií mezi potenciálně nejsilnějšími mocenskými skupinami a v důsledku toho také mezi členy jednotlivých národních společenství. Komplexní identita jednotlivých obyvatel Jugoslávie se tak primárně redukovala pouze na příslušnosti k jednotlivým národům.¹¹⁸

2.2.2. Slovinsko

V první polovině osmdesátých let se slovinská společnost včetně všech politických proudů začala liberalizovat. Tento proces probíhal jak ve formálních mocenských skupinách, tak i v neoficiálních strukturách. Právě paralelní mocenské struktury ve Slovinsku vznikaly nejrychleji z celé federace, pravděpodobně díky odlišné politické kultuře.¹¹⁹ Od roku 1982 začala vznikat nová společenská hnutí a již existující se stávala aktivními. Od poloviny osmdesátých let se mezi všemi proudy ve Slovinsku začala projevovat relativně velká míra shody na aktuálních tématech.

Ve Svazu komunistů Slovinska (ZKS) proběhla výměna starých politických elit, jako byli Stane Dolanc, Milan Ribičič a France Popit, za nové pragmatické, liberální a reformní vedení, v jehož čele stanul v roce 1986 Milan Kučan. Vedení ZKS se přesto ocitlo pod dvojitým tlakem od vznikající opozice i od federálního vedení, které slovinské komunisty označovalo za viníky tzv. kontrarevolučních tendencí. Důsledkem byl ještě větší příklon ZKS k reformním stanoviskům, obzvláště po dodatcích k federální ústavě z let 1987-1988, které slovinské (a chorvatské) vedení ignorovalo.

Slovinský svaz socialistické mládeže (ZSMS) se od roku 1982 začal vymaňovat z dohledu ZKS a stal se relativně samostatným aktérem. Na svém XI. sjezdu v roce 1982 vystoupil ZSMS s otevřenou kritikou zbyrokratizovaných komunistů, vojenské služby, jaderné energie a kvality vzdělání. O čtyři roky později na XII. sjezdu se jeho členové přihlásili o aktivní roli a požadavkem na dodržování základních lidských svobod a práv. Přes odpor federálního svazu a s podporou ZKS také ZSMS podpořil vznik tzv. nových hnutí.¹²⁰

¹¹⁷ Viz oddíl 1.2.1. *Základní pojmy*.

¹¹⁸ Srov. s podobným, ale nikoliv identickým pojetím Barši (in Barša, Strmiska 1999: 112-115).

¹¹⁹ K politické kultuře jednotlivých jugoslávských národů viz Cabada 2009: 78-92.

¹²⁰ Šlo o hnutí zabývající se např. ekologií, feminismem a pacifismem.

Významnou roli hrál v osmdesátých letech relativně nezávislý slovinský tisk a spisovatelé. Na jaře 1987 vyšlo 57. číslo časopisu *Nova revija*, ve kterém se diskutovala otázka slovinského národního programu a slovinské suverenity. Mezi hlavní teze a požadavky patřila demokratizace a pluralizace společnosti bez omezování práva národů na suverenitu. Pokud by se to neuskutečnilo v rámci konfederalizace SFRJ, mělo se využít slovinského práva na sebeurčení k oddělení od SFRJ. Autoři zároveň napadli komunistický monopol moci a centralistické tendence. Tyto požadavky ještě ZKS odmítl a odsoudil.

Dalším důležitým článkem byla série článků v časopise *Mladina*. Roku 1986 zveřejnil zprávu o porušování lidských práv v SFRJ a ostře zaútočil na předsedu Svazové výkonné rady Mikuliće. Federální státní zástupce nařídil stíhání autorů, ale jeho slovinský kolega to zamítl. V článcích, které vyšly v *Mladině* v první polovině roku 1988, bylo otevřeně kritizováno neústavní postavení JLA, její financování, povinná základní vojenská služba a převaha srbských důstojníků v armádě. V souvislosti s tím byl hlavní autor článků Janez Janša a další dva novináři (Franc Zavrl, David Tasić) spolu s jedním slovinským poddůstojníkem (Ivan Borštner) na příkaz JLA zatčeni a poslání před neveřejný vojenský soud bez možnosti civilní obhajoby. Ve skutečnosti za zatčením stála pomsta vedení JLA za zveřejnění jejich tajného vojenského plánu na internaci slovinské opozice v rámci zásahu proti tamější tzv. kontrarevoluci.¹²¹

Soudní líčení s Janšou a dalšími obžalovanými, známé jako „proces se čtyřkou“, se odehrávalo v srbochorvatštině (velícím jazyku JLA), ačkoliv podle práva se na slovinském území mělo odehrávat ve slovinštině.¹²² Tento proces dal vzniknout prvnímu masovému opozičnímu hnutí pod vedením Igora Bavčara, které bylo ustaveno pod názvem Výbor na ochranu Janeze Janši. Později bylo hnutí přejmenováno na Výbor na ochranu lidských práv, ve kterém se sdružilo na 100 000 Slovinců a více než tisíc různých organizací. Došlo tak k mobilizaci Slovinců, čehož byla důkazem i více jak třicetitisícová demonstrace dne 21. června 1988. Všichni obvinění byli nicméně odsouzeni k nepodmíněnému odnětí svobody. Tresty ale byly později z obavy z dalších protestů všem sníženy a Janša byl dokonce propuštěn.

Už po procesu se čtyřkou se ZKS neztotožňoval s jugoslávským státem, který Slovincům neumožnil uplatňovat jejich národní práva. ZKS se na svém XI. sjezdu dne 17. ledna 1989 definoval jako moderní levicová formace prosazující zásady tržní ekonomiky, demokracie a lidských práv (Hloušek in Strmiska et al. 2005: 534). Neméně důležité bylo i to,

¹²¹ Nejprve šlo o utajovanou akci JLA, o které nevěděli ani předsedové Předsednictva SFRJ a SKJ. Později byl ale plán schválen ÚV SKJ.

¹²² Srov. Hladký 2010: 115.

že se ZKS zřekl, v reakci na krizi socialismu a ve prospěch demokratického rozvoje, svého mocenského monopolu a *de facto* tak uznal legitimitu politického pluralismu. To vyvolalo roztržku mezi Kučanem a Miloševićem, při níž Kučan prohlásil, že Jugoslávie „*bude demokratická, nebo nebude vůbec*“ (Pirjevec 2000: 456). K významnému bodu konsolidace slovinských politických proudů pak došlo v souvislosti s omezením kosovské autonomie a tamějšími policejními represemi. V Cankarově domě se za účasti komunistů i opozice konala dne 27. února 1989 společná demonstrace za obnovení kosovské autonomie. Tím se definitivně sjednotil postoj Slovinců ve vztahu k centru.

Od roku 1988 začaly také neoficiálně vznikat první opoziční politické strany.¹²³ Jako první vznikl v květnu 1988 Slovinský selský svaz (SKZ), později přejmenovaný na Slovinský selský svaz – Lidovou stranu (SKZ-LS). Další výraznou stranou byl Slovinský demokratický svaz (SDZ) založený v lednu 1989 v čele s Dimitrijem Rupelem. SDZ svým programem chtělo Slovinsko orientovat na západní Evropu. V roce 1989 následoval vznik dalších politických stran. Mezi nejdůležitější patřil Sociálně demokratický svaz Slovinska (SDZS), později přejmenovaný na Sociálnědemokratickou stranu Slovinska (SDSS), na čele s Jože Pučnikem; Slovinské křesťansko-sociální hnutí (SKSG), později přejmenované na Slovinské křesťanské demokraty (SKD); Zelení Slovinska (ZS); Slovinská živnostenská strana (SOS), později přejmenovaná na Liberální stranu (LS).

Významným vyjádřením zvětšující se mocenské pozice slovinské opozice, ke které se už v té době řadil i ZSMS bylo vydání *Májové deklarace* dne 8. května 1989. Veřejného zasedání se pod organizací ZSMS zúčastnilo kolem 10 tisíc lidí, 4 opoziční strany a Slovinský svaz spisovatelů (Pirjevec 2000: 459). Uvedené organizace v ní požadovaly ustavení suverénního státu slovinského národa, jehož členové rozhodnou o vzbách s ostatními státy a zároveň požadovaly respektování lidských práv a svobod, demokracii, politický pluralismus a ustavení sociálního státu (Luthar et al. 2008: 500-501). ZKS v reakci na to dne 22. června vydal svoji *Základní listinu Slovinska*, která se také hlásila k suverenitě, ale v rámci transformované jugoslávské federace. Tyto dva dokumenty dokazují, že se oba proudy shodly na suverenizaci Slovinska, ale jejich pozice v otázce vztahu k SFRJ nebyla úplně jednotná.

Opozice předložila prostřednictvím Ústavního sboru, v čele s France Bučarem, návrh na změny ve slovinské ústavě. Změny měly zajistit politickou pluralitu, hospodářskou nezávislost a právo na svobodné rozhodování suverénního Slovinska. Premisy návrhu předsednictvo Slovinska přijalo a připravilo je ke schválení republikovému parlamentu. Den před chystaným schválením proběhlo mimořádné zasedání ÚV SKJ, kterým byli Slovinci

¹²³ Co nejpřesnější údaje o vzniku, sloučení, názvech stran a jejich změnách jsou uvedeny v *Seznamu zkratk*.

vyzváni k odložení schválení změn. Milan Kučan, jako zástupce ZKS, odmítl jednat v rozporu se slovinskými zájmy. Prohlásil, že „je primárně Slovincem a teprve poté člen komunistické strany“ (Cabada 2005: 109). Tím došlo k rozchodu SKJ a ZKS, resp. *de facto* k osamostatnění ZKS. Dodatky byly slovinským parlamentem v září 1989 schváleny, a to dokonce nezvykle za účasti Janeze Drnovšeka, tedy slovinského zástupce v Předsednictvu SFRJ a v té době také jeho předsedy.

K formálnímu rozpadu SKJ došlo na jeho XIV. sjezdu v lednu 1990. Slovinští a chorvatští zástupci předložili návrh na konfederalizaci SKJ, který byl odmítnut. V reakci na to Slovinci a Chorvaté sjezd opustili a SKJ se tak fakticky rozpadl. ZKS se tak projevil jako oponent jakékoliv centralizace, kterou v té době představovali především Milošević a předseda Svazové výkonné rady Marković.

Schválenými doplňky ke slovinské ústavě ze září 1989 byl i formálně zrušen mocenský monopol ZKS, legalizovány již existující politické strany¹²⁴ a umožněn vznik stran nových. Stalo se tak z vůle ZKS i z tlaků vznikající opozice. Přestože legalizací politických stran došlo fakticky k pluralizaci politické scény, tak se všechny politické proudy ve Slovinsku solidarizovaly. Důkazem toho bylo první setkání vládních i opozičních proudů u kulatého stolu dne 22. září 1989. Rozdíly mezi postkomunisty a opozicí byly marginální. V otázkách demokratizace, suverenizace¹²⁵ a politického pluralismu panovala mezi oběma proudy v podstatě shoda. Hlavní rozdíl spočíval v tom, že pro ZKS byla demokratizace podmínkou suverenizace a pro opozici byla suverenizace podmínkou demokratizace (Cabada 2005: 255).

Slovinská opozice se během prosince 1989 konsolidovala a nejdůležitější strany se spojily do hnutí s názvem Demokratická opozice Slovinska (DEMOS). Koalice se původně skládala ze SDZ, SDZS, SKD a v jejím čele stál Jože Pučnik. Později se k těmto stranám přidaly ještě ZS, SKZ-LS a SOS.¹²⁶ Hlavním bodem programu DEMOSu bylo vytvoření suverénního Slovinska, ať už samostatného či v konfederaci, samostatné vnitřní i zahraniční politiky, systému parlamentní demokracie a právního státu.

K vývoji docházelo také v rámci společensko-politických organizací, z nichž některé se přeměnily na politické strany. K transformaci došlo ve třech organizacích. Socialistický svaz pracujících lidí Slovinska (SZDL) se osamostatnil od vlivu ZKS a přejmenoval se na Socialistickou stranu Slovinska (SSS), která se orientovala středolevicově.¹²⁷ ZSMS se

¹²⁴ Srov. Pirjevec 2010: 462.

¹²⁵ DEMOS prosazoval otevřeně úplnou samostatnost, zatímco postkomunisté oficiálně zastávali konfederalizaci, ale podstatným faktorem pro obě skupiny bylo získání suverenity (Cohen 1995: 90-91).

¹²⁶ Srov. Pirjevec 2000: 468 uvádí sedm stran.

¹²⁷ K orientaci postkomunistických stran viz Cohen 1995: 90.

přejmenoval na Svaz socialistické mládeže Slovinska – Liberální stranu (ZSMS-LS), zastával spíše středové pozice a prakticky vystupoval jako opoziční strana (Vidmar 2008: 150). ZKS se na svém sjezdu v únoru 1990 rozpustil. Z něj vznikla nová strana s názvem Svaz komunistů Slovinska – Strana demokratické obnovy (ZKS-SDP), která se přihlásila k sociálně demokratické ideologii a podporu chtěla získat prostřednictvím kritiky dřívějších poměrů v ZKS a SKJ. Tím, že byl v rámci dodatků ke slovinské ústavě z března 1990 učiněn návrh na konfederalizaci Jugoslávie a vyhlášena hospodářská nezávislost na centru, postkomunisté definitivně přešli na pozice snažící se o suverenitu Slovinska.

2.2.3. Chorvatsko

SKH si na rozdíl od Slovinska dokázala udržet své výsadní mocenské postavení až do podzimu 1989. Na přelomu roku 1989 a 1990 se ale rozložení moci začalo rychle měnit. Ve dnech 11. až 13. prosince 1989 se konal IX. sjezd SKH, který se usnesl na zrušení trestu smrti, osvobození politických vězňů, zastavení politických procesů, na zavedení systému více politických stran a na vypsání přímých voleb (Rychlík in Rychlík, Perencević 2007: 359). Do čela SKH se dostal Ivica Račan, který porazil Ivo Družiće, podporovaného JLA. K legalizaci vzniku politických stran došlo novelizací chorvatské ústavy dne 11. ledna 1990 na podnět od samotného SKH.

Opozice se v Chorvatsku v osmdesátých letech skládala především z aktivistů tzv. chorvatského jara, kteří ale kromě demokratických postojů zastávali také nacionalistické postoje. Mezi přední představitele patřili Marko Veselica, Dražen Budiša, Vlado Gotovac, Dobroslav Paranga, Franjo Tuđman a další (Rychlík in Rychlík, Perencević 2007: 355). Tyto reformní proudy ale byly zásahem proti chorvatskému jaru značně utlumeny.

Už na počátku roku 1989 probíhaly pokusy o založení prvních nekomunistických stran. Jako první vzniklo v únoru 1989 Sdružení pro jugoslávskou demokratickou iniciativu, které chtělo zavést demokracii při zachování Jugoslávie. Z tohoto důvodu se také výrazněji v žádné části Jugoslávie neprosadilo. Na podnět z chorvatské emigrace vznikla neformálně na jaře také Chorvatská selská strana (HSS) v čele s Jurijem Šonjem. V březnu 1990 ale došlo po konfliktu předsedy Novakoviće a místopředsedy Čičaka k jejímu rozštěpení. Od podzimu 1989 působila také Chorvatská sociálně liberální strana (HSL), ve které se pod vedením Slavka Goldsteina a poté Dražena Budiše sdružili hlavně liberální intelektuálové. Dalšími stranami byla Chorvatská demokratická strana (HDS) Vlada Veselici, Sociálně demokratická

strana Chorvatska (SDSH) Atuna Vujiće, Chorvatská křesťansko demokratická strana (HKDS) a Chorvatská lidová strana (HNS). V březnu 1990 se HDS, HKDS, HSLs, SHDS a Novakovićova část HSS spojily v Koalici národního porozumění (KNS), jejímž hlavním cílem byla transformace Chorvatska na stát západního typu.¹²⁸

Nejsilnější nově vzniklou stranou se ale stalo Chorvatské demokratické společenství (HDZ). Působilo již od léta 1989, ale oficiálně bylo založeno až na počátku následujícího roku. Předsedou strany se stal jasnou většinou hlasů bývalý generál, posléze historik a disident Franjo Tuđman, který prakticky stranu ovládal.¹²⁹ Jeho nejbližšími spolupracovníky byli Vladimír Šeks, Hrvoje Šarinić, Josip Manolić, Stjepan Mesić a Martin Špagelj (Rychlík in Rychlík, Perencević 2007: 360). Členy širokospektrálního¹³⁰ HDZ byli bývalí komunisté, vyloučení komunisté, emigranti i ustašovci. Hlavním cílem HDZ byl vznik samostatného chorvatského státu a konfederalizace Jugoslávie, která ale neznamenal nic jiného než samostatnost Chorvatska. HDZ se odkazovala na tradici Chorvatské strany práva, ale zároveň i na partyzánské hnutí. Program HDZ se jevil jako značně populistický a kromě suverenizace Chorvatska byl formálně postaven na demokratizaci, sociálních příslibech a ekonomické reformě. Ve skutečnosti byl vystavěn na agresivním nacionalismu, který byl často zaměřen přímo proti Srbům, proti komunismu a proti Jugoslávii. Radikální nacionalismus se přitom v projevech Tuđmana projevoval stále více a zajišťoval mu velkou podporu Chorvatů. To bylo zapříčiněno především reminiscencí historických nespravedlností, vytvářením legend, oživením tradice chorvatské státnosti, ale také srbskou snahou o ovládnutí centrálních orgánů.

Po vzájemných provokacích mezi Chorvaty a chorvatskými Srby se nacionální napětí v Chorvatsku vyostřilo. V Chorvatsku totiž žilo asi 12 % Srbů a to především v regionech Sremu, Slavonii, Banji, Kordunu, Lice a severní Dalmácii (Pelikán in Šesták et al. 2009: 569). Z obav nacionálních výpadů chorvatských nacionalistů vznikla v Kninu v únoru 1990 Srbská demokratická strana (SDS) pod vedením Jovana Raškoviće. Přestože zpočátku SDS vystupovala jako projugoslávská, jednalo se o nedemokratickou nacionalistickou stranu, která byla vystavěna na velkosrbském základě (snaha o připojení k Srbsku) a odkazovala se na četnické hnutí. Záhy také došlo ke vzniku přímých vazeb na skupinu Miloševićů. Na druhé straně byla obnovena útočně nacionalistická Chorvatská strana práva (HSP) v čele s Dobroslavem Paragou, která se naopak odkazovala na ustašovce.

Chorvatský a srbský nacionalismus se vzájemně posilovaly, a tak rostl vliv a moc nacionalistických stran na obou stranách. Před volbami také došlo kvůli nevydařenému

¹²⁸ Hloušek (in Fiala et al. 2002: 173) KNS popisuje jako centristickou a umírněně nacionalistickou.

¹²⁹ Stručný portrét Tuđmana viz Matvejević in Matvejević, Dizdarević, Stevanović 2003: 67-85.

¹³⁰ HDZ mělo zastupovat a sjednotit všechny Chorvaty (Prtina in Šmíd, Vađura et al. 2007: 55).

srbského atentátu na Tuđmana k opětovnému posílení pozic pravicového HDZ a samotné osoby Tuđmana.¹³¹ Potenciálními soupeři byla KNS pod vedením Savky Dabčević-Kučarové a Mirka Tripala, která představovala umírněný politický střed vycházející z chorvatského jara. Dalším potenciálním soupeřem byli postkomunisté, kteří se pod vedením Ivici Račana přejmenovali ze SKH na Svaz komunistů Chorvatska – Stranu demokratických změn (SKH-SDP) a přihlásili se k sociálně demokratické ideologii. V otázce státního uspořádání před volbami zastávali neortodoxní federalistické postoje tak, aby je případně podle výsledků voleb mohli korigovat (Cohen 1995: 98). Podporu ve volbách jim měla zajistit vlastní sebekritika. Všechny uvedené proudy se až na SDS shodovaly v otázce o větší autonomizaci Chorvatska. Lišily se pouze v názoru, jak má decentralizace konkrétně vypadat a jak rychle má probíhat.

Resumé

Po smrti Tita moc skutečně přešla na orgány, kterým měla podle ústavního pořádku patřit. V boji o výsadní nástupnictví nastavený systém zafungoval a nikdo se nestal mocenským hegemonem, jako byl Tito. Po čase se nicméně projevila druhá tvář ústavy. Orgány se staly neschopnými a systém se stal nefunkčním. Moc se tak začala přesouvat k jiným centrům. Začala se drolit podle republikových a oblastních hranic, a to i v rámci SKJ. Skupiny vůdčích politiků si upevňovaly moc především v rámci svých republik. Veřejnou podporu si politici získávali především svými nacionalistickými postoji. Ti, kteří odmítli nacionální směřování, nezískali téměř žádnou podporu. Jedinými centralistickými organizacemi s reálnou mocí byly JLA a SKJ. Nicméně SKJ se v roce 1989 definitivně rozpadl a JLA se stále více přikláněla k srbským pozicím. Mocenská centra v rámci republik a oblastí se od sebe výrazně lišila. V Srbsku komunistický činník Milošević a později jeho strana zastával centralistické pozice tak, aby se projevila silová převaha Srbů. Milošević postupně získal výsadní postavení v Srbsku, Vojvodině, Černé Hoře a Kosovu. Stejně jako Milošević v Srbsku, tak si i Tuđman v čele HDZ dokázal vytvořit kult osobnosti a získat výsadní postavení v Chorvatsku. Na rozdíl od Srbska, ale Tuđman a jeho skupina zastával decentralizační pozice a vycházel formálně z opozičních kruhů. V obou republikách bylo jasné, že volby skončí vítězstvím uvedených radikálně nacionalistických vůdců, resp. jejich

¹³¹ Tuđman se rozhodl už tak poměrně silnou pozici posílit zapojením stran do koalice Chorvatského demokratického bloku (HDB), ke kterému se přidala ještě Čičakova část HSS a Chorvatská strana práva. Tato koalice se ale k potenciálu HDZ ukázala jako zbytečná a brzy zanikla.

stran. V obou republikách také nastalo určité mocenské štěpení na základě národnostních menšin kosovských Albánců v Kosovu a Srbů v Chorvatsku, které si v rámci svého regionu dokázaly uchopit část moci. Naproti tomu v národnostně homogenním Slovinsku došlo k solidarizaci všech proudů (ZKS, ZSMS, DEMOS, intelektuálů) a ke shodě ve všech důležitých oblastech, včetně decentralizace. Přibližně od poloviny osmdesátých let se SFRJ ve skutečnosti (analogicky k formálnímu státnímu uspořádání) stala soustátím konfедераčního typu, až neformálním spolkem samostatných vnitřně suverénních států.

3. VOLBY A VOLEBNÍ SYSTÉMY

Volby do republikových parlamentů proběhly ve všech republikách SFRJ v době od dubna do prosince 1990. Ve Slovinsku se volby konaly od 8. do 22. dubna 1990 a v Chorvatsku od 22. dubna do 7. května téhož roku. Ve Slovinsku byl pro volby do hlavní společensko-politické komory zvolen svým nastavením i účinky poměrný systém. V Chorvatsku byl naopak zvolen dvoukolový většinový systém, který se projevil jako značně disproporční. Právě výběr rozdílných volebních systémů umožňuje základní vzájemnou komparaci účinku volebních systémů v obou relativně podobných případech. Zkoumané případy nebyly rozdílné jen v nastavení volebních systémů, ale také ve výsledcích voleb. Ve volbách ve Slovinsku zvítězil širokospektrální blok stran DEMOS, naproti tomu v Chorvatsku zvítězila jediná strana HDZ. Rovněž výsledky postkomunistických a menšinových stran byly rozdílné. To vše umožňuje komparaci voleb a volebních systému ve Slovinsku a Chorvatsku.

Tato kapitola je rozdělena na čtyři základní podkapitoly. První podkapitola (3.1.) se věnuje příčinám přímých voleb a má za cíl zjistit, kdo a proč s přímými volbami souhlasil, odkud pocházely tlaky na konání prvních přímých voleb a proč byly volby načasovány právě na uvedené termíny. Druhá podkapitola (3.2.) se zabývá popisem vybraných volebních systémů, důvodem jejich výběru a teoretickou predikcí jejich účinků. Třetí podkapitola (3.3.) se zabývá průběhem voleb, tedy tím, zda volby splňovaly standardy demokratických voleb. Čtvrtá podkapitola (3.4.) se věnuje výsledkům voleb a jejím cílem je prezentovat přesné výsledky voleb a pozice stran v názoru na integritu SFRJ před i po volbách, zjistit poměrnost volebních výsledků a systémů, objasnit jaké strany byly relevantní a v neposlední řadě ověřit, zda se ve výsledcích potvrdily předpoklady teorie volebních systémů.

3.1. Příčiny přímých voleb

Po smrti Tita byl jugoslávský mocenský a politický systém značně destabilizován. Probíhalo mocenské štěpení. V nestabilní a nejisté situaci scházela skutečným i potenciálním držitelům moci legitimita. Právě legitimita¹³² se ukázala jako nejpodstatnější faktor dalšího vývoje.

¹³² Viz oddíl 1.2.1. *Základní pojmy*.

Legitimita v Jugoslávii mohla v zásadě vycházet ze tří zdrojů. Prvním zdrojem byl starý jugoslávský režim v čele se SKJ, který se ale stále více stával disfunkčním a z většiny stran nechtěným.¹³³ Druhým zdrojem byla přímá legitimita od lidu, která se zajišťovala prostřednictvím masových manifestací. Konečně třetím zdrojem se staly právě přímé demokratické volby, na jejichž využití, jako zdroje získání legitimacy, mohly tlaky teoreticky vycházet z několika stran.

Po zhroucení sovětského bloku probíhaly v téměř celé východní Evropě demokratizační procesy. Komunistické strany se postupně vzdávaly svého výstavního postavení a umožňovaly politický pluralismus, protože nedokázaly čelit volání po zásadních demokratických změnách. S nefunkčností a postupným pádem komunistického bloku se tak do značné části vytratila i legitimita komunistických států.¹³⁴ Demokratické volby měly za úkol legitimovat mocenská centra, která se v rámci tranzice chopila moci nebo se chystala k jejímu převzetí. Jugoslávský režim byl vždy poměrně otevřený k informacím a stykům se státy z obou bloků bipolárního světa. Nejotevřenějšími částmi bylo Slovinsko a Chorvatsko, ze kterých se také volání po následování demokratických vzorů ozývalo nejčastěji a nejrychleji.

Formálními mocenskými centry režimu byly SKJ a JLA. Z těchto organizací logicky tlaky na konání demokratických voleb nevycházely. SKJ a JLA byly ve své podstatě nedemokratickými institucemi. Případné volby by nejenže snížily jejich mocenskou pozici, ale reálně by ohrozily jejich existenci.

Skutečná mocenská centra se ale v osmdesátých letech přesouvala na strukturální periferie, tedy k republikám a autonomním oblastem. Skutečná moc tak náležela nejprve republikovým svazům komunistů. Pozice těchto svazů k přeměně režimu se případ od případu lišila, nicméně ve všech případech svazy nekladly nepřemožitelné překážky demokratickým volbám, protože takové volby by jim mohly dodat potřebnou legitimitu, která centrálním orgánům a organizacím scházela. Navíc se i v rámci svazů komunistů objevovaly tlaky na liberalizaci a reformu režimu, a to nejen v oblasti hospodářství, ale i v politické oblasti.

Další tlaky na demokratické volby vycházely z občanské společnosti. Byly do značné míry inspirovány pádem sovětského bloku a postupnou demokratizací komunistických režimů. Nejvíce se angažovaly protirežimní skupiny bojující za demokracii a lidská práva, skupiny intelektuálů, spisovatelů, ale také vznikajících politických stran, které vycházely právě z občanské společnosti. Takové strany postupně vytvořily skutečnou politickou opozici.

¹³³ V podstatě by nešlo o legitimitu, ale o legalitu.

¹³⁴ Srov. Barša in Barša, Strmiska 1999: 110-111.

Zmíněné reformní skupiny ale také kromě demokratizačních postojů často zastávaly postoje nacionální, aby si získávaly podporu od obyvatelstva.

Posledním typem tlaků působících na demokratické volby byly tlaky jedinců. Pověštinou šlo o uplatnění jejich vlastních mocenských ambicí, které byly ze své podstaty nedemokratické. V rámci posílení své pozice se ale těmto aktérům vyplatilo zastávat prodemokratické pozice v těch případech, kdy si byli jisti, že takovým stanoviskem bude posílena jejich popularita, a v následných volbách jejich mocenská pozice.

Ve Slovinsku panovala konsensuální shoda na konání demokratických voleb. ZSMS-LS se přímo transformoval v otevřeně demokratickou organizaci a rovněž ve ZKS převážil liberalizační a proreformní proud. Podstatným krokem bylo, že se ZKS v lednu 1989 jako první zřekl svého monopolního postavení. Učinil tak v reakci na krizi socialismu a ve prospěch demokratického rozvoje. To bylo potvrzeno *de jure* dodatky ke slovinské ústavě ze září 1989 a deklarací slovinského parlamentu legalizující nově vzniklé politické strany z prosince 1989. Postupně tak ve Slovinsku vzniklo celé spektrum politických stran snad všech standardních ideologických orientací. V situaci, kdy režim oficiálně povolil politický pluralismus, už bylo definitivně jasné, že dříve či později dojde k demokratickým volbám. Na podzim 1989 navíc proběhla u kulatého stolu solidarizace všech názorových proudů, která spočívala ve shodě na demokratizaci a suverenizaci Slovinska. Nově vzniklá opozice znovu vystoupila s požadavkem přímých svobodných voleb, s čímž ZKS formálně souhlasil.¹³⁵ Přípravy na přímé volby tak mohly probíhat již od konce roku 1989.

V Chorvatsku vycházel tlak na uskutečnění demokratických voleb nejdříve od opozičních stran. Dvanáct zatím neformálně existujících stran předalo dne 10. prosince 1989 chorvatskému parlamentu a předsednictvu SKH petici požadující konání přímých voleb. Ještě téhož dne večer ÚV předsednictva SKH potvrdil, že demokratické volby proběhnou na všech úrovních. Následujícího dne tento požadavek posvětil také sjezd SKH a zároveň povolil existenci dalších politických stran. (Savez komunista Hrvatske [online])¹³⁶ Tím s demokratickými volbami souhlasila jak vládnoucí strana tak i opozice. Politický pluralismus byl *de jure* potvrzen novelou chorvatské ústavy ze dne 11. ledna 1990. Od února do března tak v Chorvatsku vzniklo na čtyřicet různých politických stran snad všech ideologických směrů.

¹³⁵ ZKS dokonce požadavek svobodných voleb pak zahrnul na XIV: sjezdu SKJ jako podmínku setrvání Slovinska v SFRJ.

¹³⁶ Srov. Macan (2000: 152) uvádí jako příčiny přímých voleb v Chorvatsku rozpad SKJ, hospodářskou situaci a politickou a kulturní emancipaci.

V obou zkoumaných případech měly (před)zakladatelské demokratické volby^{137 138} legitimovat cestu vývoje jednak směrem k decentralizaci politické moci v oblasti, kde volby probíhaly, tedy k republikám a také měly legitimovat cestu vývoje politického pluralismu. Naopak měly za cíl vyřadit cestu vývoje legitimacy mocenského centralismu a samosprávného socialismu. Na uskutečnění voleb a jejich pravidlech navíc probíhala shoda napříč politickým spektrem bez významnějšího vlivu jakéhokoliv štěpení republikových proudů, což značně usnadnilo jejich legitimizaci a také hladký průběh. Svazy komunistů v obou republikách, jako formální držitelé moci, s volbami souhlasily, což v důsledku významně přispělo k tranzici režimů. První demokratické volby tak byly nejen symbolicky jedním z prvních kroků na cestě k demokracii v obou zemích.

3.2. Volební systémy

Při volbách do svých parlamentních shromáždění si každá z republik zvolila volební systém podle svého uvážení. Tato podkapitola má za cíl popsat uplatněné volební systémy do hlavních komor parlamentů ve Slovinsku a v Chorvatsku, ale také na příkladu federálních orgánů popsat systém voleb do veřejných funkcí před těmito přímými volbami. Dalším cílem je objasnit, kým a proč byly konkrétní volební systémy vybrány. Na základě konceptů z oblasti teorie volebních systémů¹³⁹ je pak učiněna určitá predikce, jaký efekt by měly mít použité volební systémy na stranickou reprezentaci v parlamentu. Kromě uvedených volebních systémů podkapitola také ve stručnosti zmiňuje volební systémy do dalších komor parlamentů a v případě Slovinska také do předsednictva republiky. Na konci podkapitoly jsou pak v přehledné tabulce uvedeny základní charakteristiky volebních systému do hlavních komor Slovinska a Chorvatska.

3.2.1. Federace

První demokratické volby se v SFRJ uskutečnily až roku 1990. Do té doby byly volby na všech úrovních politické správy a ve všech společensko-politických organizacích

¹³⁷ Viz oddíl 1.2.7. *Zakladatelské volby*.

¹³⁸ Z formálního hlediska se jedná spíše o předzakladatelské volby, protože oficiálně neprobíhaly na nejvyšší možné úrovni (federace). Nicméně z jejich povahy a pojetí se ve skutečnosti jednalo o zakladatelské volby.

¹³⁹ Viz oddíl 1.2.8. *Volební systémy*.

nahrazeny podle ústavy z roku 1974 a podle zákona o volbách a delegování do parlamentů z roku 1977 delegátským systémem.¹⁴⁰ Edvard Kardelj při tvorbě ústavy zvolil delegátský systém, protože neměl důvěru k systému poslanců, který podle něj vyvolával zbytečná štěpení do různých proudů a mohl se snadno vymknout kontrole (Pirjevec 2000: 391). Delegátský systém se sice na různých úrovních i v republikách lišil¹⁴¹, ale zásady metody delegace bývaly dodržovány všude. Původní ideou zavedení delegátského systému bylo zajištění co nejpřímější demokracie a spolurozhodování občanů o věcech, které se jich bezprostředně týkají. Zájmy skupin občanů tak měly být zastupovány přímo jejich členy (delegáty), kteří si měli uchovat vazbu na skupiny, z nichž byli delegováni (delegující). Delegace se tak tvořily na základě členství ve společensko-politických organizacích. V praxi se tak struktura delegátského systému podobala pyramidě, když delegace na nižších úrovních volily delegace do vyšších úrovní a ty zase delegace do ještě vyšších úrovní. Občané tak měli možnost přímo ovlivnit pouze složení nejzákladnějších delegací. Vzhledem k možnému členství občanů ve více organizacích, mohli být někteří jedinci zastupováni více delegáty (Curtis et al. 1990 [online]). Tento fakt zásadně narušoval formální rovnost volebního práva. Posílením přímé vazby mezi delegujícími a delegáty měla být možnost delegáty delegujícími kdykoliv odvolat. Problém byl v tom, že delegáti kromě instrukcí od delegujících měli postupovat také podle „základních společenských stanovisek“, což případné snahy o odvolání či změnu rozhodnutí delegátů značně komplikovalo. V praxi se delegátský systém stal nepřehledným¹⁴² a dohled i kontrolu nad delegáty tak v důsledku nevykonávali delegující ale nadřazené orgány resp. SKJ.

Že se nejednalo o systém demokratických voleb, ukazují také následující fakta.¹⁴³ Předně jednotlivci nezískávali rozhodující moc v otevřeném konkurenčním zápase o voličův hlas. Pasivní volební právo se totiž mohlo uskutečnit jen na základě schválení nominace od příslušné organizace a navíc po schválení jejím nadřazeným orgánem.¹⁴⁴ Aktivní volební právo bylo omezeno jednak členstvím v příslušné organizaci, do jejíhož orgánu měla proběhnout delegace a navíc také možností výběru z pouze uzavřených seznamů kandidátů.¹⁴⁵ Asi nejzávažnějším problémem bylo to, že občané mohli přímo ovlivnit pouze složení nejzákladnější delegace, ale byli zcela ponecháni bez vlivu na složení delegací vyšších stupňů. S tím souviselo to, že o výsledcích voleb a tedy i nominacích kandidátů do delegací

¹⁴⁰ Viz oddíl 1.2.6. *Demokratické volby*.

¹⁴¹ Cabada (in Cabada et al. 2008: 231) uvádí příklad Slovinska, kde byly mandáty delegátů nestálé a flexibilní z důvodu možnosti delegovat delegáta na základě jeho odborných znalostí v závislosti na projednávaném tématu.

¹⁴² Např. v roce 1982 v SFRJ existovalo 70 994 delegací, v nichž zasedlo 806 808 delegátů (Cabada in Cabada et al. 2008: 231).

¹⁴³ Viz oddíl 1.2.6. *Demokratické volby*.

¹⁴⁴ Členem stejné delegace se mohl stát občan maximálně dvakrát za sebou.

¹⁴⁵ Srov. Pirjevec 2000: 392.

na vyšších úrovních reálně nerozhodovali jejich delegující, ale SKJ na příslušných úrovních (Cabada in Cabada et al. 2008: 230-231). Delegátský systém se tak změnil v pouhé výměny funkcí mezi profesionálními politiky. Proces volby na vyšších úrovních tak byl degradován pouze na formální schválení zákulisních dohod. Z Schumpeterova pojetí demokracie¹⁴⁶ se jako největší problém systému kromě výše uvedených jeví to, že občané neměli reálnou možnost rozhodnout o tom, kdo jim bude vládnout, že jednotlivci nezískávali moc na základě otevřeného konkurenčního zápasu o voličův hlas a také to, že v rámci delegátského systému bylo *de jure* upřednostněno přímé rozhodování o politických otázkách před výběrem zástupců, kteří by o těchto otázkách měli rozhodovat. Ze všech výše uvedených důvodů nelze systém SFRJ označit jako demokracii. Zlom přišel až v roce 1990, kdy bylo umožněno vypsát demokratické volby do parlamentů jednotlivých republik. Na samotných republikách pak záleželo, jaký volební systém si vyberou.

3.2.2. Slovinsko

Slovinský parlament se stejně jako parlamenty ostatních republik skládal ze tří komor. Konkrétně se jednalo o: Společensko-politický sbor (*Družebno-politični zbor*), Sbor sdružené práce (*Zbor združenega dela*) a Sbor občin (*Zbor občin*).¹⁴⁷ Každá z těchto komor měla 80 poslanců. Za klíčovou komoru je v odborné literatuře označován Společensko-politický sbor, který hrál hlavní roli při přijímání většiny podstatných rozhodnutí.¹⁴⁸ Jednání mezi vládní stranou a opozicí vedla k tomu, že pro volby do každé z uvedených komor byl použit odlišný volební systém.(Cabada 2005: 118)

Do Společensko-politického sboru byl z důvodu nejistých pozic jak vládnoucích komunistů tak i opozice vybrán listinný poměrný systém (ibid.) proto, aby volby co nejvíce reflektovaly názory voličů a legitimovaly cestu pluralitního vývoje.¹⁴⁹ Z celkových 80 křesel¹⁵⁰ se 78 mandátů rozdělovalo ve 14 vícemandátových obvodech, které se dále dělily

¹⁴⁶ Viz oddíl 1.2.5. *Demokracie*.

¹⁴⁷ Překlad názvů komor se liší zdroj od zdroje, proto autor vychází z vlastního logického názvosloví.

¹⁴⁸ Formálně ale byly všechny tři komory prostřednictvím dodatků ke slovinské ústavě z března 1990 uznány jako rovnoprávné (Cabada in Cabada et al. 2008: 238).

¹⁴⁹ Vzhledem k relativní společenské homogenitě se tak jednalo o poněkud překvapivý krok. V podmínkách společenské homogenity je totiž podle Nohlana (Fiala in Klíma et al. 1999: 18-19) pravděpodobné zavedení relativně většinového systému.

¹⁵⁰ Šedo (2007: 55-56) rozebírá přesný počet poslanců (některé zdroje totiž uvádějí 90 mandátů), nicméně dochází k závěru, že jich bylo skutečně 80.

celkem na 88 okrsků.¹⁵¹ Na jednotlivé obvody připadalo 3 až 7 mandátů. Zbylé dva mandáty byly z celostátních voleb vyřazeny a vyhrazeny pro zástupce italské a maďarské národnostní menšiny ve Slovinsku. Výše omezovací klauzule pro přístup do parlamentu byla stanovena na pouhých 2,5 %. (Šedo 2007: 55-56) Použitý listinný poměrný systém byl otevřeného typu, když každému voliči náležel jeden hlas, který ale mohl udělit až sedmi kandidátům a to až ze sedmi různých stran. V závislosti na tom, kolik kandidátů volič zaškrtnl, tak každý z nich dostal podíl jeho hlasu. (Cabada 2005: 118)¹⁵²

Z dostupných zdrojů není zcela jasné, zda volby do Sboru sdružené práce a Sboru občin byly přímé. Šedo (2007: 55-56) a Cabada (in Cabada et al. 2008: 238) uvádí, že jedinou komorou volenou přímo byl jen Společensko-politický sbor. Z ostatních zdrojů (Cabada 2005: 118; Pirjevec 2000: 468) ale spíše vyplývá, že se do všech komor volilo přímo. Shoda panuje v tom, že pro volby do Sboru sdružené práce bylo použito většinového jednokolového volebního systému a pro volby do Sboru komun většinového dvoukolového systému. Kandidát v dvoukolém systému získal mandát, pokud v prvním kole získal nadpoloviční většinu hlasů. Pokud se tak nestalo, do druhého kola postoupili první dva kandidáti.

Nejpodstatnější roli v dalším vývoji skutečně hrála Společensko-politická komora. Z hlediska principu reprezentace i principu rozdělování reflektují poměrné volební systémy nejlépe rozprostření vůle všech občanů. Nicméně poměrnost obou principů může být ve svém důsledku limitována. Podle Duvergera (Chytilík et al. 2009: 52) by zvolený poměrný systém do této komory měl vést k vícestranickému systému s tuhými, nezávislými a stabilními stranami s výjimkou případu náhle vzplanuvších hnutí. Stejně tak podle Lijpharta by měl poměrný systém vést k systému více než dvou stran. Sartori (2001: 59-60) zastává tezi, že při chybějící stranické strukturaci by poměrné zastoupení mělo vést k zastoupení tolika stran, kolik umožní klauzule. Velmi nízká hranice 2,5 % by tedy měla umožnit zastoupení prakticky všech relevantních stran.

Shrnutím podle Fialy (in Klíma et al. 1999: 17-19) mají strany v poměrných systémech šanci na úspěch v případě, že překročí klauzuli a volební obvody zachovávají poměrnost výsledků. V případě Slovinska byla průměrná velikost obvodu 5,57¹⁵³ a lze tento případ tak podle Taagepera a Shugarta zařadit do systémů s mírnějším zkreslením proporcionality (Chytilík et al. 2009: 185-186). D'Hondtův dělitel¹⁵⁴ by pak v kombinaci

¹⁵¹ Okrsky měly vliv jen na přerozdělení mandátů uvnitř strany (Šedo 2007: 56).

¹⁵² Pokud volič vybral jediného kandidáta, tak ten obdržel 1 celý hlas. Pokud vybral např. sedm kandidátů, tak každý z nich dostal 1/7 hlasu. Tento systém bývá nazýván Bordův (bodovací) systém.

¹⁵³ 78 (mandátů) : 14 (obvody) = 5,57 (mandátů na obvod)

¹⁵⁴ Metoda d'Hondtova dělitele spočívá v následujícím postupu. Nejprve je vypočten počet mandátů, které se budou v konkrétním obvodu rozdělovat. Počet mandátů určí počet kol, kterých je stejně jako mandátů. V každém

s menšími obvody měl zvýhodňovat větší strany (Klokočka 1991: 98). Zvolený volební systém by měl svým nastavením umožnit zastoupení širokého spektra stran (Šedo 2007: 212).

Kromě parlamentních voleb proběhly ve Slovinsku také přímé volby do pětičlenného republikového předsednictva a do zastupitelstev 64 komun. Členové předsednictva byli voleni z jedné kandidátní listiny. Každý volič mohl označit právě jen čtyři kandidáty. Členy předsednictva se stali čtyři kandidáti s nejvyšším počtem hlasů. Pro volbu předsedy předsednictva byl zvolen dvoukolový absolutně většinový systém. (Cabada 2005: 121)

3.2.3. Chorvatsko

Chorvatský parlament se také skládal ze tří komor. Konkrétně šlo o Společensko-politickou radu (*Družstevno-političko vijeće*), Radu sdružené práce (*Vijeće udruženog rada*) a Radu občin (*Vijeće općina*).¹⁵⁵ Celkem se měl parlament skládat z 356 poslanců, z nichž 80 měla mít Společensko-politická rada a 160 Rada sdružené práce. (Rychlík in Rychlík, Pirenčević 2007: 363-364) V odborné literatuře je vždy v podstatě zmiňována jen hlavní komora, kterou byla Společensko-politická rada. U ostatních komor nejsou kromě názvu a počtu volených poslanců známy žádné podrobnosti.

Vládnoucí komunisté schválili pro volby do Společensko-politické rady většinový dvoukolový systém v domnění, že tím nedojde ke štěpení sil v Chorvatsku a že tak snáze ve volbách zvítězí (Pirjevec 2000: 468).¹⁵⁶ Volilo se tak v 80 jednomandátových obvodech. V prvním kole získali mandát ti kandidáti, kteří získali nadpoloviční většinu hlasů v obvodě. Pokud se tak nestalo, tak do druhého kola postupovali všichni kandidáti, kteří získali v prvním kole alespoň 7 % hlasů. Pokud žádný z kandidátů nezískal 7 %, postupovali do dalšího kola první dva kandidáti s nejvíce hlasy. Ve druhém kole stačilo k mandátu získat relativní většinu hlasů.¹⁵⁷ (Zakon o izboru i opozivu odbornika i zástupníka 1990)

kole se přidělí jeden mandát. Rozdělování mandátů se účastní pouze ty strany, které překročily výši klauzule. Mandát v každém kole přidělování připadne té straně, která má nejvyšší zbytek po vydělení volebního zisku číslem pořadí kola. Nepřidělené výsledky z minulých kol se účastní přidělování mandátů ve všech kolech až do rozdělení všech mandátů nebo obsazení mandátu na základě jejich hodnoty.

¹⁵⁵ Překlad názvů komor se liší zdroj od zdroje, proto autor vychází z vlastního logického názvosloví.

¹⁵⁶ Vzhledem k relativní společenské fragmentaci by se v případě dohody všech relevantních společenských skupin jednalo o překvapivý krok. V podmínkách společenské fragmentace je totiž podle Nohlana (Fiala in Klíma et al. 1999: 18-19) pravděpodobné zavedení poměrného systému. V Chorvatsku ovšem o volbě volebního systému rozhodovali vládnoucí komunisté, kteří si pomocí dvoukolového většinového systému chtěli upevnit své pozice.

¹⁵⁷ Jednalo se tak o kombinaci absolutní většiny s relativní.

Vzhledem k dalšímu vývoji se nejpodstatnější komorou skutečně stala Společensko-politická rada. Výsledky jakéhokoliv většinového systému mohou být vzhledem k principu reprezentace velmi výrazně nepoměrné a nemusejí tak vůbec odrážet vůli většiny občanů. Podle Duvergera (Chytilík et al. 2009: 52) by zvolený absolutně většinový systém měl vést k vícestranickému systému s pružnými, závislými a relativně stabilními stranami. Shrnutím podle Fialy (in Klíma et al. 1999: 17-19) většinový systém více koncentruje stranický systém a snižuje počet stran. Zároveň podporuje vytváření většiny pro jednu stranu. Malé strany v tomto systému mají šanci na úspěch, jen když je jejich voličstvo územně koncentrováno.

VOLEBNÍ SYSTÉMY DO HLAVNÍCH KOMOR SLOVINSKÉHO A CHORVATSKÉHO PARLAMENTU VE VOLBÁCH V ROCE 1990		
	SLOVINSKO	CHORVATSKO
<i>Pořadí voleb</i>	1.	2.
<i>Název komory</i>	Společensko-politický sbor	Společensko-politická rada
<i>Datum voleb</i>	8. 4.	1.kolo: 22. a 23. 4. 2.kolo: 6. a 7. 5.
<i>Volební systém</i>	Poměrný listinný	Většinový dvoukolový, absolutní
<i>Mandátů celkem</i>	80 (78+2)¹⁵⁸	80
<i>Obvodů celkem</i>	14	80
<i>Mandátů v obvodu</i>	3 až 7	1
<i>Technika přepočtu hlasů na mandáty</i>	d'Hondtův dělitel	X
<i>Omezení postupu</i>	2,50%	7%
<i>Volební účast</i>	83,50%	84,47%

Příloha č. 3

3.3. Průběh voleb

Volby do republikových parlamentů se měly stát prvními demokratickými¹⁵⁹ a tudíž soutěživými volbami v SFRJ. Volby postupně proběhly od dubna do prosince 1990 ve všech republikách SFRJ. Cílem této podkapitoly je zjistit, zda lze volby do republikových

¹⁵⁸ Dva mandáty vyhrazeny pro volbu v rámci italské a maďarské menšiny.

¹⁵⁹ Viz oddíl 1.2.6. *Demokratické volby.*

parlamentů ve Slovinsku a v Chorvatsku skutečně označit za demokratické a zda tyto volby skutečně mohly vyjadřovat názorové rozpoložení obyvatelstva.

Jako první proběhly přímé volby do republikových parlamentů ve Slovinsku. Staly se tak prvními demokratickými volbami v Jugoslávii po více než šedesáti letech (Pelikán in Šesták et al. 2009: 570). Nejprve se dne 8. dubna 1990 uskutečnily volby do Společensko-politického sboru a první kolo voleb do Sboru občin, poté se dne 11. dubna konaly volby do Sboru sdružené práce a konečně dne 22. dubna proběhlo druhé kolo voleb do Sboru občin, ve kterých žádný z kandidátů v prvním kole neobdržel nadpoloviční většinu. Dne 8. a 22. dubna 1990 proběhly také volby předsednictva a jeho předsedy. (Cabada 2005: 119-122) Volební účast ve volbách do Společensko-politického sboru byla 83,5 % oprávněných voličů (Statistical Office of the Republic of Slovenia [online]). Atmosféra ve Slovinsku se při volbách nesla v antikomunistickém a zároveň nacionalistickém duchu, což do značné míry předurčilo jejich výsledek (Pelikán in Šesták et al. 2009: 570).

Jako v pořadí druhé¹⁶⁰ proběhly volby do republikového parlamentu v Chorvatsku. První kolo voleb do Společensko-politické rady a Rady občin se konalo dne 22. dubna 1990, první kolo do Rady sdružené práce dne 23. dubna 1990. Druhé kolo v obvodech, ve kterých žádný z kandidátů v prvním kole nezískal nadpoloviční většinu, se pak uskutečnilo ve dnech 6. a 7. května (Hrvatski parlamentarni izbori 1990 [online]). Voleb do této komory se zúčastnilo 84,47 % oprávněných voličů (Kasapović 2000: 14). Atmosféra v Chorvatsku byla v průběhu voleb o poznání vypjatější, za což mohl stále sílící útočný nacionalismus Chorvatů i Srbů žijících v Chorvatsku.

Ve slovinském i chorvatském případě se podle volebních zákonů mělo jednat o demokratické volby. Víceméně byly dodrženy zásady všeobecnosti, rovnosti, tajnosti, přímosti, svobody, poctivosti, soutěživosti, dočasnosti a definitivnosti. Volby tak mohly plně reflektovat názor tamějších občanů. Manipulace s výsledky voleb nebyla podle odborné literatury zaznamenána. V zásadě je tak volby možné označit za demokratické, přestože v korporativních komorách platily pro demokratické volby neobvyklá omezení v možnosti volit a být volen. Žádné další zvláštnosti nebyly zaznamenány.

¹⁶⁰ Následovaly volby do republikových parlamentů v Makedonii (11. a 25. listopadu 1990), Bosně a Hercegovině (18. listopadu 1990), Černé Hoře (9. prosince 1990) a Srbsku (9. a 23. prosince 1990).

3.4. Výsledky voleb

Výsledky zkoumaných voleb jsou nejzákladnějším východiskem této práce. Hlavním cílem této podkapitoly je zjistit výsledky parlamentních voleb včetně přesných názvů stran a jejich orientace ve vztahu ke státnímu uspořádání před volbami i po jejich uskutečnění. Po zjištění procentuálních a mandátových výsledků stran byl dále vypočítán poměr získaných mandátů a na jeho základě určena proporcionalita volebních výsledků. Strany byly dále roztrženy na relevantní, potenciálně relevantní a nerelevantní podle jejich volebních zisků a potenciálů. V oblasti volebních systémů je výzkum proveden v tom ohledu, zda volební systémy vyprodukovaly výsledky, které jim predikují teoretické koncepty volebních systémů. Na závěr jsou popsána nejdůležitější štěpení v rámci jednotlivých společností a interpretována v rámci (před)volební stranické soutěže.

3.4.1. Federace

Přímé volby do federálních orgánů proběhly pouze v roce 1989. Ve Slovinsku a Bosně a Hercegovině a v Černé Hoře se přistoupilo na přímou volbu tamějších zástupců do předsednictva SFRJ (Curtis et al. 1990 [online]).¹⁶¹ Slovinci se 2. dubna 1989 mohli svobodně rozhodnout mezi režimem upřednostňovaným kandidátem Svazu komunistů Slovinska Markem Bulcem a poměrně neznámým kandidátem Svazu socialistické mládeže Slovinska Janezem Drnovšekem (Pelikán in Šesták et al. 2009: 565-566). Většinu hlasů získal k překvapení komunistů právě Janez Drnovšek, a svým zvolením tak narušil monopol SKJ v předsednictvu SFRJ.

3.4.2. Slovinsko

Nacionalistické a antikomunistické nálady ve slovinské společnosti předurčily volební výsledek. Parlamentních voleb se ve Slovinsku zúčastnilo 16 politických subjektů (Hladký 2010: 121)¹⁶², z nichž ve volbách do Společensko-politického sboru uspělo devět politických

¹⁶¹ Pirjevec (2000: 458-459) poznamenává, že přímé volby byly protiústavní.

¹⁶² Srov. Cohen 1995: 92.

stran. Volby do této komory vyhrál koaliční blok DEMOS, který získal nadpoloviční většinu 54,81 % hlasů i většinu 47 mandátů.¹⁶³ Jeho jednotlivé strany se nicméně umístily až za Svazem komunistů Slovinska – Stranou demokratické obnovy (ZKS-SDP), který obdržel 17,28 % hlasů a 14 mandátů a za Svazem socialistické mládeže Slovinska – Liberální stranou (ZSMS-LS) s 14,49 % hlasů a 12 mandáty. Tyto strany pak byly následovány pěti stranami koalice DEMOS v následujícím pořadí: Slovinští křesťanští demokraté (SKD), Slovinský selský svaz – Lidová strana (SKZ-LS), Slovinský demokratický svaz (SDZ), Zelení Slovinska (ZS), Sociálnědemokratická strana Slovinska (SDSS). Na dalším místě se umístila Socialistická strana Slovinska (SSS) s 5,35 % hlasů a 5 mandáty. Na posledním místě se pak do Společensko-politického sboru dostal šestý člen koalice DEMOS – Slovinská živnostenská strana (SOS). (Cabada 2005: 119)

Volby skončily celkovým vítězstvím koalice DEMOS. Podle Sartoriho typologie relevance stran¹⁶⁴ lze za relevantní z pohledu koaličního potenciálu označit právě jen DEMOS (60,28 % mandátů). Vzhledem k tomu, že se v případě DEMOSu jednalo pouze o koaliční seskupení samostatných politických stran a také vzhledem k politické součinnosti všech politických proudů, lze za relevantní z hlediska vyděračského potenciálu označit ZKS-SDP (15,38 % mandátů), ZSMS-LS (15,38 % mandátů), které se dokonce v porovnání s jednotlivými stranami DEMOSu umístily na prvních dvou místech a také SSS (6,41 % mandátů).

Zvolený poměrný volební systém skutečně vedl k vícestranickému zastoupení, které ale nebylo způsobeno volebním systémem, ale vyjádřením svobodné volby voličů. V důsledku se projevila výrazná fragmentace stranického systému a ideologická rozmanitost názorů, když se do hlavní komory parlamentu dostalo devět politických stran s rozdílnou ideologickou profilací. Díky zvolenému poměrnému systému a širokému spektru kandidujících stran volby skutečně reflektovaly svými vlastnostmi a také výsledkem názory ve slovinské společnosti. Volební systém se projevil jako téměř dokonale proporcionalní.¹⁶⁵ Mírně nadreprezentován pak byl po součtu všech koaličních hlasů jen blok DEMOS.

Členy předsednictva pak byli v přímých volbách z 12 kandidátů (Ten years of first direct and multiparty elections in Slovenia [online]) zvoleni Ciril Zlobec, Ivan Oman, Matjaž Kmecl a Dušan Prut. Do volby předsedy předsednictva byl přihlášen Marko Demšar za ZSMS-LS, Ivan Kramberger jako nezávislý kandidát, Milan Kučan za ZKS-SDP a Jože

¹⁶³ Celkem ve všech třech komorách dohromady získal DEMOS 126 (Luthar et al. 2002: 504) či 127 (Ramet 1993: 872) křesel z 240 možných.

¹⁶⁴ Viz oddíl 1.2.9. *Relevance stran*.

¹⁶⁵ Srov. Šedo 2007: 206.

Pučnik jako kandidát koalice DEMOS. Z prvního kola postoupil Kučan s 44,4 % a Pučnik s 22,6 %. Druhé kolo pak vyhrál kandidát postkomunistů Milan Kučan se ziskem 58,6 % a stal se tak předsedou předsednictva. (Cabada 2005: 123)

Hlavní téma v období voleb se dle předpokladu odvíjelo od štěpení¹⁶⁶ na ose centrum-periferie, které se odehrává v procesu národní revoluce a teritoriální dimenze. Všechny relevantní strany měly ať už přímo či nepřímo ve svých programech požadavek na strukturální decentralizaci SFRJ a suverenizaci Slovinska. Za centrum Slovinci považovali centralistické komunistické mocenské struktury v Bělehradě snažící se řídit ekonomickou, politickou i obecně společenskou oblast života ve Slovinsku. Decentralismem strany odrážely mínění národnostně téměř homogenní slovinské společnosti, a vytvořily tak v nejpodstatnějším tématu politickou jednotu. Téměř všemi přijímaným cílem se tak stala decentralizace či spíše osamostatnění. Kvůli tomuto faktu se štěpení na ose centrum-periferie nepřeneslo do volební soutěže politických stran ve Slovinsku. Štěpení v rámci stranické soutěže se tak odehrávalo především na ose postkomunismus-antikomunismus. Vzhledem k neexistenci silného komunistického (centralistického) proudu nevzniklo štěpení komunistický režim-antirežimní opozice a vzhledem k národnostní homogenitě ve Slovinsku nevzniklo ani vnitrostátní nacionalistické štěpení. Nacionalismus se ve slovinském podání nevyhraňoval vůči konkrétním národům, ale vztahoval se především k přirozeněprávnímu požadavku na vlastní státnost.

¹⁶⁶ Viz oddíl 1.2.10. *Štěpení centrum-periferie*.

VÝSLEDKY VOLEB DO SLOVINSKÉHO SPOLEČENSKO-POLITICKÉHO SBORU V ROCE 1990 (1)¹⁶⁷						
<i>Umístění</i>	<i>Zkratka názvu</i>	<i>Celý název</i>	<i>Pozice¹⁶⁸</i>	<i>Procent hlasů</i>	<i>Počet mandátů</i>	<i>Procent mandátů¹⁶⁹</i>
1.	ZKS-SDP	Svaz komunistů Slovinska – Strana demokratické obnovy	SLO-SLO	17,28 %	14	17,95 %
2.	ZSMS-LS¹⁷⁰	Svaz socialistické mládeže Slovinska – Liberální strana	SLO-SLO	14,49 %	12	15,38 %
3.	SKD	Slovinští křesťanští demokraté (DEMOS)	SLO-SLO	12,98 %	11	14,10 %
4.	SKZ-LS¹⁷¹	Slovinský selský svaz – Lidová strana (DEMOS)	SLO-SLO	12,55 %	11	14,10 %
5.	SDZ	Slovinský demokratický svaz (DEMOS)	SLO-SLO	9,51 %	8	10,26 %
6.	ZS	Zelení Slovinska (DEMOS)	SLO-SLO	8,84 %	8	10,26 %
7.	SDSS¹⁷²	Sociálnědemokratická strana Slovinska (DEMOS)	SLO-SLO	7,39 %	6	7,69 %
8.	SSS¹⁷³	Socialistická strana Slovinska	N/A	5,35 %	5	6,41 %
9.	SOS¹⁷⁴	Slovinská živnostenská strana (DEMOS)	SLO-SLO	3,54 %	3	3,85 %
X	X	ostatní	X	8,07 %	0	0,00 %
X	X	italská a maďarská menšina	X	X	2	X
<i>Celkem</i>				100,00 %	80	100,00 %

Příloha č. 4

¹⁶⁷ Výsledky jednotlivých stran.

¹⁶⁸ Pozice strany před – po volbách.

¹⁶⁹ Mandátů rozdělených ve všeobecných volbách bylo 78 (100 % = 78 mandátů).

¹⁷⁰ Zdroje se v názvu strany a její zkratce ve volbách v roce 1990 rozcházejí. Šedo (2007: 207) a Hloušek (in Fiala et al. 2002: 388) uvádí zkratku SZMS, Cabada (in Cabada et al. 2008: 256) uvádí přejmenování před volbami na Liberálně-demokratickou stranu, ale naproti tomu ve své dřívější práci (Cabada 2005: 119) stranu označuje jako ZSMS-LS. Poslední zkratky se z důvodu hloubky uvedených zdrojů drží i tento text.

¹⁷¹ Šedo (2007: 207) chybně uvádí zkratku strany jako SLS. K tomuto přejmenování totiž došlo až v roce 1992.

¹⁷² Hloušek (in Fiala et al. 2002: 356) a Strmiska (in Strmiska et al. 2005: 546) uvádějí změnu názvu ze Sociálně demokratického svazu Slovinska SDZS na SDSS již před jejím začleněním do DEMOSu. Variantu původního názvu tak pravděpodobně chybně uvádí Cabada (2005: 119).

¹⁷³ Jediný Cabada (2005: 119) uvádí pravděpodobně chybný název strany jako SZ – Socialistický svaz.

¹⁷⁴ Jediný Šedo (2007: 207) uvádí chybně název strany jako LS Liberální strana (LS).

VÝSLEDKY VOLEB DO SLOVINSKÉHO SPOLEČENSKO-POLITICKÉHO SBORU V ROCE 1990 (2)¹⁷⁵						
<i>Umístění</i>	<i>Zkratka názvu</i>	<i>Celý název</i>	<i>Pozice</i>	<i>Procent hlasů</i>	<i>Počet mandátů</i>	<i>Procent mandátů¹⁷⁶</i>
1.	DEMOS	Demokratická opozice Slovinska	SLO-SLO	54,81 %	47	60,26 %
2.	ZKS-SDP	Svaz komunistů Slovinska – Strana demokratické obnovy	SLO-SLO	17,28 %	14	17,95 %
2.	ZSMS-LS	Svaz socialistické mládeže Slovinska – Liberální strana	SLO-SLO	14,49 %	12	15,38%
8.	SSS	Socialistická strana Slovinska	N/A	5,35 %	5	6,41 %
X	X	ostatní	X	8,07 %	0	0,00 %
X	X	italská a maďarská menšina	X	X	2	X
<i>Celkem</i>				100,00%	80	100,00%

Příloha č. 5

VÝSLEDKY VOLEB PŘEDSEDY SLOVINSKÉHO PŘEDSEDNICTVA V ROCE 1990				
<i>Umístění</i>	<i>Jméno</i>	<i>Nominován</i>	<i>1.kolo</i>	<i>2.kolo</i>
1.	Kučan, Milan	ZKS-SDP	44,40%	58,60%
2.	Pučnik, Jože	DEMOS	22,60%	41,40%
3.	Kramberger, Ivan	nezávislý	18,50%	
4.	Demšar, Marko	ZSMS-LS	10,50%	

Příloha č. 6

¹⁷⁵ Výsledky zobrazující DEMOS jako celistvé seskupení.

¹⁷⁶ Mandátů rozdělených ve všeobecných volbách bylo 78 (100 % = 78 mandátů).

3.4.3. Chorvatsko

Parlamentních voleb se v Chorvatsku zúčastnilo 33 politických stran a 16 různých sdružení (Hrvatski parlamentarni izbori 1990 [online]) z nichž ve volbách do Společensko-politické rady uspěly tři strany, jedna koalice a jeden nezávislý kandidát. Jednoznačným vítězem voleb do chorvatské Společensko-politické rady se hlavně kvůli dvoukolovému většinovému systému stalo Chorvatské demokratické společenství (HDZ), které se ziskem 41,93 % hlasů získalo 55 mandátů z celkových 80.¹⁷⁷ Na druhém místě se umístil Svaz komunistů Chorvatska – Strana demokratických změn (SKH-SDP) s 34,97 % hlasů a 20 mandátů. Minimální zisky mandátů pak zaznamenala Koalice národního dorozumění (KNS) s 15,34 % hlasů a 3 mandátů. Po jednom mandátu obdrželi nezávislí kandidáti s 4,12 % a Srbská demokratická strana (SDS) s 1,62 %. (Kasapović 2000: 14)

Dle Sartoriho typologie relevance stran¹⁷⁸ lze za relevantní stranu z hlediska koaličního potenciálu označit pouze HDZ s 68,75 % mandátů. Za potenciálně relevantní lze označit SKH-SDP (25 % mandátů) z důvodu jeho dlouhodobé mocenské role a SDS (1,25 % mandátů) z důvodu (částečného) zastoupení výrazné srbské menšiny. Do skupiny potenciálně relevantních stran lze zařadit i KNS s 3,75 % mandátů.

Uplatněný dvoukolový většinový systém vedl k naprosto disproportionálním výsledkům u všech stran. Jedinou nadreprezentovanou stranou se stalo HDZ, které při prosté většině 41,93 % hlasů obdrželo absolutní většinu mandátů 68,75 %. Všechny ostatní strany byly výrazně podreprezentovány. SKH-SDP, který byl hlavním vyzyvatelem vítězné strany, obdržel s 34,97 % hlasů jen 25 % mandátů a KNS s 15,34 % hlasů jen 3,75 % mandátů. Počet mandátů SDS pak téměř odpovídal jejímu zisku hlasů. HDZ byla tedy nadreprezentována o téměř více jak 50 % svého zisku. Naproti tomu SKH-SDP obdržel v poměru získaných hlasů a získaných mandátů jen přibližně 70 % svého zisku a KNS dokonce jen 20 % svého zisku.¹⁷⁹

Dvoukolový většinový systém skutečně podle teoretických předpokladů vedl k disproportionosti zisku mandátů vzhledem k zisku hlasů. Volební systém svými výsledky značně změnil vůli obyvatelstva vyjádřenou v přímých volbách. Nepotvrdil se ale Duvergerův předpoklad tendence k vícestranickému systému, když v podstatě všechny mandáty obsadily dvě nejsilnější strany HDZ a SKH-SDP. Naopak se potvrdila koncentrace stranického

¹⁷⁷ Celkové vítězství HDZ bylo jasné již po proběhnutí prvního kola voleb (Rychlík in Rychlík, Perencević 2007: 364). V rámci celého parlamentu obdržel HDZ 205 křesel z celkových 356 a získal většinu ve všech třech komorách (Cohen 1995: 98).

¹⁷⁸ Viz oddíl 1.2.9. *Relevance stran*.

¹⁷⁹ Šedo (2007: 212-213) uvádí podreprezentaci u SKH-SDP jako velkou, u KNS jako velmi velkou a u SDS jako menší.

systému, ale nikoliv redukce počtu stran, nýbrž jen redukce jejich výsledků. Přestože obyvatelstvo srbské národnosti bylo územně koncentrováno a mělo většinu v 11 ze 114 občin (Rychlík in Rychlík, Perencević 2007: 367), tak většinový volební systém nevedl k úspěchu SDS. Srbové v Chorvatsku totiž většinou odevzdali své hlasy SKH-SDP jako zastánci národnostní tolerance a jen přibližně jedna třetina Srbů hlasovala pro SDS (Ramet 2002: 57). Účinky volebního systému se podle teoretických předpokladů nejvíce projeví v posílení zisku a pozice nejsilnější strany.

Konečná stranická konstelace byla z velké míry ovlivněna důsledky volebního systému, který deformoval rozložení preferencí v chorvatské společnosti. Volby sice byly soutěživé, ale občané upřednostnili při svém rozhodování tři velké stranické celky. Ve výsledcích HDZ se projevila lákavost jeho populistického, nacionalistického, antikomunistického, antijugoslávského a antisrbského programu HDZ a také Tuđmanova popularita. Dalším výrazným proudem byla postkomunistická strana SKH-SDP, která naopak těžila z neútočného národnostního programu a podpory značné části Srbů a byrokracie, kteří ji pojímali jako záruku udržení SFRJ. Jako určitá alternativa k těmto dvěma stranám se pak projevila koalice KNS.

Hlavním tématem v době voleb byla ochrana chorvatských národních zájmů projektovaných do vizí samostatného státu. Proto hlavní tendencí bylo nacionalistické štěpení mezi národem Chorvatů a Srbů (žijících nejen v Chorvatsku). Diskurs byl mezi Chorvaty značně zaměřen na ochranu jejich národa před nepřáteli a utlačovateli, které viděli v Srbech. To s sebou také neslo štěpení na úrovni centrum-periferie. Chorvaté vyvíjeli snahu o značnou decentralizaci politiky, přičemž za centrum pokládali Srby a obecně Bělehrad a tamější komunistické struktury. Další štěpení se neodehrávalo z důvodu reformované komunistické strany na ose komunistický režim-antirežimní opozice, ale na ose postkomunismus-antikomunismus.

VÝSLEDKY VOLEB DO CHORVATSKÉ SPOLEČENSKO-POLITICKÉ RADY V ROCE 1990						
<i>Umístění</i>	<i>Zkratka názvu</i>	<i>Celý název</i>	<i>Pozice</i>	<i>Procent hlasů¹⁸⁰₁₈₁</i>	<i>Počet mandátů</i>	<i>Procent mandátů</i>
1.	HDZ	Chorvatské demokratické společenství	HR-HR	41,93 %	55	68,75 %
2.	SKH-SDP^{182 183}	Svaz komunistů Chorvatska – Strana demokratických změn	FED-HR	34,97 %	20	25,00 %
3.	KNS	Koalice národního dorozumění	X	15,34 %	3	3,75 %
4.	nez.	nezávislí kandidáti	X	4,12 %	1	1,25 %
5.	SDS	Srbská demokratická strana	X	1,62 %	1	1,25 %
X	X	ostatní	X	2,04 %	0	0,00 %
<i>Celkem</i>				100,00 %	80	100,00 %

Příloha č. 7

¹⁸⁰ Jiná procentuální podíly udává databáze *Coder*, Šedo (2007) i Hloušek (in Cabada et al. 2008).

¹⁸¹ Součet uvedených hodnot je podle zdroje (Kasapović 2000) 100,02 %. Jedná se pravděpodobně jen o překlep v rámci setin.

¹⁸² Databáze *Coder* uvádí zcela chybně spolukandidaturu SKH a HSLS (Chorvatská sociálně liberální strana), která ale byla součástí KNS.

¹⁸³ Zkratka SDP označuje Sociálnědemokratickou stranu, až od roku 1993 (Hloušek in Cabada et al. 2008: 276).

4. MOCENSKÉ POMĚRY PO VOLBÁCH

Po volbách do republikových parlamentů, které proběhly v SFRJ v průběhu roku 1990 ve všech jugoslávských republikách, nastaly jisté změny v alokaci politické moci. Souviselo to především s přeměnou opozičních sil na síly vládní a naopak se změnou postkomunistických sil na opozici či s transformací pozic samotných postkomunistů. Ústředním pojítkem všech podstatných proudů se stal nacionalismus ve všech svých podobách, od umírněného až po ofensivní. V některých případech byl volební výsledek jedné strany tak vysoký, že se v rámci své republiky prakticky stala mocenským hegemonem. V některých případech ale zavládl široký konsensus mezi oběma proudy, které směřovaly k oddělení a osamostatnění republik. Další podstatnou změnou byla naprostá ztráta legitimacy federálních orgánů a jejich činitelů, která mj. souvisela s proběhlými volbami. Respekt si ústřední orgány nedokázaly vynutit ani od postkomunistických elit. Tím jejich moc a vliv stále více upadal. V situaci, kdy se hlavními aktéry staly republikové elity, které zastávaly separatistické tendence, bylo jasné, že dříve či později dojde k rozpadu společného státu. Jedinou překážkou tak byly pozice mezinárodních aktérů a nevyzpytatelná pozice armády.

Tato kapitola je rozdělena na tři podkapitoly. První podkapitola (4.1.) se věnuje skutečné podobě mocenských poměrů po proběhlých volbách, a to jednak na federální úrovni, ale také na úrovni republik, které nebyly vybrány jako případy studie. Druhá podkapitola (4.2.) pojednává o mocenských poměrech v rámci Slovinska. Třetí podkapitola (4.3.) totéž činí v případě Chorvatska. Cílem této kapitoly je kromě toho, zda prostřednictvím voleb došlo ke změně držitelů moci, také to zda došlo ke štěpení v rámci republikových mocenských center, zda si aktéři uchovali stejný názor na integritu SFRJ, jako měli před volbami a také zjistit, zda existovala souvislost mezi vybraným typem volebního systému a počtem mocenských center. Ve všech podkapitolách je kromě změny alokace politické moci popsán také proces rozpadu SFRJ resp. osamostatnění jednotlivých republik a vzniku nástupnických států prostřednictvím nejvýznamnějších událostí. Na konci kapitoly se pak nachází stručné *resumé*.

4.1. Federace

Tato podkapitola pojednává o rozložení mocenských sil a o událostech vedoucích k rozpadu SFRJ po uskutečnění demokratických voleb ve Slovinsku a v Chorvatsku v dubnu a v květnu roku 1990 až do definitivního rozpadu v dubnu 1992. V této podkapitole jsou uvedeny skutečnosti, které se týkaly celé federace, společně Slovinska i Chorvatska, nebo některé části SFRJ, o které se v této práci přímo nejedná. Specifika týkající se jen Slovinska, nebo Chorvatska jsou uvedena v následujících dvou podkapitolách.

Přestože SFRJ zůstávala *de facto* federativním státem, tak se mocenské struktury státu nacházely již ve značně decentralizovaném stavu. Tomu napomohly i republikové volby, které centrální orgány ještě více oslabily. V podstatě se jednalo o proces nepřetržitě sílícího mocenského separatismu. Mocenská centra se totiž až na pár výjimek definitivně přesunula směrem od centrálních orgánů k republikovým. Společné soužití a spolupráci komplikovaly obtížné vztahy mezi jednotlivými aktéry, resp. národy.

Aktérem s celkově největším dílem reálné politické moci se v roce 1990 definitivně stal Slobodan Milošević. Jeho vliv se nejen v rámci Srbska neustále zvětšoval. Sám ještě na jaře 1990 obhajoval politický systém SFRJ a dokonce zastával názor, že v Jugoslávii může fungovat demokracie bez politických stran a bez voleb. Nicméně v průběhu roku 1990 ho mezinárodní i jugoslávské okolnosti a tlak veřejnosti donutily vypsát přímé volby, které byly v Srbsku vypsány jako poslední z celé SFRJ. Na rozdíl od slovinských a chorvatských postkomunistů chtěl Milošević ve volbách uspět za každou cenu, aby tak svoji pozici mohl hájit také legálně v rámci nového uspořádání.

Dne 28. září 1990 byla totiž v Srbsku schválena nová republiková ústava, která značně posilovala pravomoci budoucího prezidenta. Prezident se měl stát vrchním velitelem ozbrojených sil, měl jmenovat premiéra a měl být také volen v přímých volbách (Pirjevec 2000: 471). Dalším důležitým prvkem ústavy bylo právo Srbů postarat se o příslušníky svého národa žijící za hranicemi samotného Srbska. Podle srbské ústavy tak mohly srbské orgány legálně zasahovat do vnitřních záležitostí států se srbskou menšinou.¹⁸⁴

K posílení své pozice využíval Milošević útočného srbského nacionalismu a manipulací s veřejným míněním. V obou ohledech se mohl spolehnout na většinu srbských médií, která si mocensky podřídil. Nebylo tak překvapením, že v prosincových volbách do

¹⁸⁴ Tato zásada byla později Miloševićem využita v rámci obhajoby revize státních hranic Srbska a okolních států založené na etnických a historických principech.

srbského parlamentu jasně zvítězila Miloševićova Socialistická strana Srbska (SPS)¹⁸⁵, která se ziskem 48 % obsadila díky dvoukolovému většinovému volebnímu systému 78 % mandátů (Šedo 2007: 241). Sám Milošević v prezidentských volbách získal 65 % všech hlasů a stal se tak prezidentem (Pelikán in Šesták et al. 2009: 576). Tím byla definitivně i *de jure* potvrzena Miloševićova absolutistická pozice v Srbsku.

Proti SPS se sice v Srbsku zformovala opozice¹⁸⁶, která ale byla v nejdůležitějších otázkách Miloševićovi nakloněna. Nejviditelnějším projevem nespokojenosti s politikou praktikovanou Miloševićem byla několika desetitisícová demonstrace uskutečněná v Bělehradě v březnu 1991. Protestující byli ale policií a dokonce tanky JLA násilně rozehnáni. Touto demonstrací se ukázalo, že Milošević rozhodně neměl absolutní podporu Srbů, ale v případě svého ohrožení si dokázal své pozice silově udržet.

Situace se vyostřila také v Kosovu. Kosovští Albánci se totiž vzbouřili proti policejnímu režimu, který potlačoval jejich základní práva a začali bojkotovat srbské instituce. Přestože byl kosovský parlament rozpuštěn, jeho poslanci přijali v červenci 1990 deklaraci, která kosovské Albánce označila za národ s právem na sebeurčení a Kosovo za plnoprávnou a nezávislou republiku v rámci SFRJ. O tři měsíce později pak tito poslanci schválili také vlastní ústavu. V dubnu 1991 byl předsedou představenstva Kosova zvolen Ibrahim Rugova a byla ustavena vláda. V září pak proběhlo tajné referendum, ve kterém se téměř všichni zúčastnění vyslovili pro samostatnost Kosova. Srbská správa na to reagovala propuštěním desetitisíců kosovských Albánců z vlivných pozic ve státní správě a také ze škol a zákazem užívání albánštiny ve sdělovacích prostředcích (Pirjevec 2000: 472). Tím se jí podařilo na čas kosovské nepokoje utlumit.

Posledním, byť jen formálním¹⁸⁷, pokusem Slovinců a Chorvatů o reformu SFRJ byl společný návrh jejich představenstev na konfederalizaci SFRJ¹⁸⁸ z října 1990. Byl založen na rovnosti národů a zaváděl následující ustanovení: nevměšování se do vnitřních záležitostí ostatních republik, společnou obranu, stejná práva občanů, svobodu pracovního pohybu, parlamentní demokratizaci, pluralitu politických stran, svobodné volby, konfederalizaci

¹⁸⁵ Svaz komunistů Srbska se v červenci 1990 spojil s marginálním Socialistickým svazem pracujících Srbska a přejmenoval se na Socialistickou stranu Srbska.

¹⁸⁶ Zformovala se centristická demokratická opozice v rámci Demokratické strany v čele s Dragoljubem Mićunovićem, radikálně nacionalistická a antikomunistická v rámci Srbského hnutí obnovy v čele s Vukem Draškovićem, šovinistická a fašizující v rámci Srbské radikální strany v čele s Vojislavem Šešljem (Pelikán in Šesták et al. 2009: 575-576).

¹⁸⁷ Srov. Jović (in Cohen, Dragović-Soso et al. 2008: 249-276) zastává názor, že šlo o upřímný návrh, jak vyhlásit suverenitu a zároveň zabránit ozbrojeným střetům. Podle názoru autora ale byla pozice srbského bloku k jakémukoliv desintegraci předem jasná.

¹⁸⁸ Formální konfederalizace by znamenala nutnost zrušení federální ústavu a ztráty právní subjektivity SFRJ. Tudíž by se fakticky jednalo o osamostatnění států a jejich následnou konfederalizaci.

institucí atd.¹⁸⁹ Srbsko a Černá Hora a tím i Předsednictvo SFRJ návrh samozřejmě zamítly. Srbsko a Černá Hora ale pověřily předsedu Předsednictva SFRJ Joviće vypracováním návrhu na upevnění federace, který měl být založen na rovnosti občanů. Tím by se pozice Srbů vzhledem k počtu obyvatel jednotlivých národů značně upevnila. Rovněž ani srbský návrh ale nebyl schválen. V souvislosti se separatistickými snahami Slovinska a Chorvatska přijal v lednu 1991 federální parlament usnesení, že se republiky nemohou od SFRJ oddělit, pokud není specifikováno jejich právo na osamostatnění.¹⁹⁰ Ústavní soud následně rozhodl, že toto právo náleží republikám pouze se souhlasem ostatních republik.

Jediným centralistickým aktérem s porcí reálné moci zůstala JLA, která stále měla značnou svobodu ve svém rozhodování. Federální ministr obrany Veljko Kadijević ovlivňoval složení důstojnického sboru a generálního štábu JLA, v němž získali většinu Srbové a Černohorci.¹⁹¹ Za největší nebezpečí jugoslávské integrity tato část JLA považovala slovinský a chorvatský separatismus. Kadijević stál také v čele skupiny, která podle tajného dokumentu politické koordinační skupiny federálního ministra obrany z ledna 1991 stála o to, aby byl znovu nastolen socialismus pod vedení jednotné komunistické strany. K této skupině dále patřil Kadijevićův zástupce Brovet, ministr vnitra Gračanin, mnozí penzionovaní generálové a např. také Stipe Šušvar a Raif Dizdarević (Pirjevec 2000: 477).

Pozice ostatních členů vedení JLA se zdála být nejasná. Ti totiž hájili jugoslávský režim včetně jeho centralismu, ale zároveň se odmítli připojit na jakoukoliv stranu, včetně Svazové výkonné rady vedené Markovićem, kterou považovali za příliš reformní. Tím se tato frakce v podstatě sama svojí nečinností upozadila a dostala se do vleku prosrbské části. Na počátku roku 1991 tak už bylo jasné, že se vedení JLA¹⁹² ve skutečnosti nachází na straně Srbska a je připraveno zasáhnout proti Slovincům i Chorvatům.

V souvislosti s nepokoji v Bělehradě v březnu 1991 JLA dokonce s podporou předsedy Předsednictva SFRJ Joviće ze Srbska a zástupců Vojvodiny a Černé Hory navrhla vyhlášení výjimečného stavu v celé federaci. Členové z ostatních částí federace s tím ale ostře nesouhlasili. Na protest proti tomu delegace ze Srbska, Vojvodiny a Černé Hory odstoupily a Milošević 16. března 1991 prohlásil, že nebude respektovat torzo Předsednictva. Tím SFRJ přišla o kolektivní hlavu státu a také o vrchního velitele ozbrojených sil. Vedení JLA se pak sešlo na tajném zasedání, kde řešilo svoji další úlohu. Z důvodu absence mezinárodní, tedy

¹⁸⁹ Podrobněji viz Jović in Cohen, Dragović-Soso et al. 2008: 249-276.

¹⁹⁰ Projednával se tedy případný zánik oddělením a vznik osamostatněním.

¹⁹¹ V roce 1991 tvořili 70 % důstojníků (Rychlík in Rychlík, Perencević 2007: 368), naopak např. Slovinci tvořili v roce 1990 pouze 2 % (Pirjevec 2000: 389).

¹⁹² O pozicích JLA v jugoslávských válkách a především v chorvatské válce za nezávislost více viz Prtina in Šmíd, Vađura et al. 2007: 59-77.

především sovětské¹⁹³, podpory a obtížného udržení případně získané moci se vedení JLA rozhodlo ustoupit od zvažovaného puče, v kterém je podporoval Milošević, a ke kterému mělo dobrou příležitost.¹⁹⁴ Tím se JLA vzdala příležitosti vojenského a následně i politického ovládnutí celé SFRJ. Srbský blok se do Předsednictva ještě v březnu vrátil, načež JLA reagovala jen prohlášením, že příště bude jen ona sama rozhodovat, včetně zásahu v případech vnitrostátních nepokojů. (Pirjevec 2000: 479-480)

Vzhledem k uskutečněným volbám do republikových parlamentů naprosto zeslábla mocenská pozice, legitimita i akceschopnost federálních orgánů. Jejich činnost byla paralyzována především nutností konsensuálního rozhodování. To se projevilo hlavně v Předsednictvu, kde proti sobě stál blok Slovinska a Chorvatska a blok Srbska s podřízenou Vojvodinou, Kosovem a Černou Horou. Srb Borislav Jović odmítl dne 15. května 1991 předat post předsedy Předsednictva SFRJ Chorvatu Stjepanu Mesićovi, který na něj měl právo podle zásady rotace výkonu této funkce. Tento akt opět znemožnil plnohodnotné fungování Předsednictva SFRJ, ve kterém tak získal rozhodující hlas srbský blok, který často přijímal rozhodnutí bez ohledu na zásadu konsensu.¹⁹⁵ Ztráta autority centrálních orgánů byla nejvíce patrná na Svazové výkonné radě v čele s Markovićem. Její rozhodnutí nebyla ze slovinské, chorvatské ani srbské strany respektována. Ke ztrátě její legitimacy také přispělo to, že Markovićem založený projugoslávsky a nenárodnostně profilovaný Svaz reformních sil Jugoslávie výrazněji neuspěl ve volbách v žádné z republik.

Pokusem o vytvoření fungujícího orgánu, kde by se diskutovaly a posléze řešily problémy celé SFRJ, se měly stát schůze nejvyšších činitelů jednotlivých republik. Vytvořením této neformální platformy uvedení činitelé zcela obešli federální instituce, což dokazovalo reálné pozice mocenských centralistů i decentralistů. Slovinsko na jednáních zastupoval Milan Kučan, Chorvatsko Franjo Tuđman, Srbsko Slobodan Milošević, Černou Horu Momir Bulatović, Bosnu a Hercegovinu Alja Izetbegović a Makedonii Kiro Gligorov (Pelikán in Šesták et al. 2009: 577). Uvedení představitelé, na rozdíl od nerespektovaných členů oficiálních federálních orgánů, byli skutečnými vůdci jednotlivých republik nebo alespoň jejich široce respektovanými činiteli. Jakoukoliv shodu v tomto neformálním orgánu blokovali zástupci Slovinska, Chorvatska a Srbska, kteří se nesnažili vyjednávat, ale trvali na svých konfrontačních pozicích. Izetbegović s Gligorovem se neúspěšně pokusili v červnu

¹⁹³ V březnu 1991 odjel ministr obrany Kadrijević a jeho náměstek Adžić vyjednávat o podpoře Sovětského svazu do Moskvy. Sovětský svaz ji ale kvůli vlastním problémům odmítl poskytnout. (Tejchman in Tejchman, Hradečný, Šesták: 1996: 45).

¹⁹⁴ Srov. Glenny 2003: 485.

¹⁹⁵ Viz zapojení jednotek JLA v Chorvatsku. Plnou kontrolu nad Předsednictvem SFRJ se ale Miloševićovi až podařilo převzít v říjnu 1991 (Weithmann 1996: 387). V průběhu podzimu pak Milošević *de facto* převzal také pravomoci federálního parlamentu i vlády.

1991 přednést návrh na konfederalizaci SFRJ, ale zároveň deklarovali, že v případě osamostatnění Slovinska a Chorvatska se jejich republiky rovněž osamostatní. Jediným výsledkem vyjednávání mezi předními činiteli byla tajná dohoda mezi Miloševićem a Tuđmanem z března 1991 v Karadževu na rozdělení Bosny a Hercegoviny mezi Srbsko a Chorvatsko, která se ale později nerealizovala kvůli nejasné podobě hranic.¹⁹⁶

Milošević postupem času rezignoval na ovládnutí a udržení celé Jugoslávie a soustředil se na ovládnutí tzv. zmenšené Jugoslávie, která měla obsahovat Srbsko, Černou Horu, Bosnu a Hercegovinu, Makedonii a Srbskou krajinu, přičemž byl ochoten případně ztratit Bosnu a Hercegovinu a Makedonii.¹⁹⁷ V případě Slovinska se Milošević v podstatě smířil s jeho odtržením. Naopak v případě Chorvatska měl Milošević, i s podporou srbské opozice, osobní zájem na zisku území obývaných Srby a vytvoření velkého Srbska. Osamostatnění Chorvatska tak Milošević podmiňoval revizí jeho hranic, které byly podle něj jen správného charakteru bez historického a politického opodstatnění.

SFRJ tak držely formálně pohromadě na počátku roku 1991 následující faktory. Stanoviska světových velmocí v čele s ES a Spojenými státy americkými nebyla rozpadu SFRJ nakloněna a snažila se hrát spíše umírňující a zprostředkující roli prostřednictvím podpory centrálních orgánů.¹⁹⁸ Ještě den před očekávaným vyhlášením nezávislosti Slovinska a Chorvatska ES deklarovala, že neuznají jednostranně vyhlášenou nezávislost nově vzniklých států, pokud se nevyčerpají všechna možná politická řešení problému. Stejně tak Marković jako předseda Svazové výkonné rady prohlásil, že vedení státu bude bránit všemi prostředky jakékoliv vnější i vnitřní změně hranic SFRJ (Hladký 2010: 126). V rámci JLA došlo už dokonce v květnu ke zvýšení bojové pohotovosti jejich jednotek ve Slovinsku, Chorvatsku, Bosně a Hercegovině a k mobilizaci Srbů v záloze.¹⁹⁹

Přesto Slovinsko i Chorvatsko vyhlásily 25. června 1991 nezávislost a samostatnost a následujícího dne se vzájemně uznaly za suverénní státy. Oba státy se od SFRJ odloučily způsobem oddělení a ustavily se na základě vzniku osamostatněním prostřednictvím sebeurčení obyvatelstva. Prohlášením nezávislosti a samostatnosti se také oba státy staly subjekty mezinárodního práva, protože se deklarovaly jako nejvyšší organizovaná nezávislá a trvalá politická moc na jejich území.²⁰⁰ O dva dny později došlo k vypuknutí války ve

¹⁹⁶ Plánované rozdělení viz Ramet 2002: 65.

¹⁹⁷ Příprava tzv. srbské Jugoslávie byla zahájena v březnu 1991 (Tesař in Dančák, Fiala et al. 2000: 273). O důvodech rezignace Miloševiče na ovládnutí celé SFRJ viz Gordy in Cohen, Dragović-Soso et al. 2008: 281-297.

¹⁹⁸ Dysfunkci federálních orgánů dokumentovalo, že ES i USA nebylo pořádně jasné, s kým na federální úrovni jednat. Nicméně ES sázela na Markoviče a USA zase na Miloševiče (Pirjevec 2000: 493).

¹⁹⁹ Záminkou byla simulace útoku Itálie a Rakouska na SFRJ.

²⁰⁰ Viz oddíl 1.2.4. *Vznik a zánik státu*.

Slovinsku a prohloubení konfliktů v Chorvatsku. Ve dnech 28. a 29. června byla ES do Bělehradu a Záhřebu vyslána tříčlenná mise ministrů zahraničních věcí ES ve složení van den Broek, Poos, de Michelis, kteří měli vyjednat záchranu Jugoslávie. Slovinsko i Chorvatsko se ve svých krocích přitom snažily získat podporu hlavně od spřízněných států, kterými byly Německo a Rakousko, což se jim od počátku dařilo.²⁰¹ Po ozbrojených srážkách mezi silami obou nově vyhlášených republik s JLA byla dne 7. července byla na Brionských ostrovech zahájena jednání mezi ES, SFRJ, Slovinskem a Chorvatskem, která měla najít mírové východisko ze vzniklé situace. Přitom ještě 2. července generál JLA Adžić odmítl zastavení bojů a pohrozil rozpoutáním totální války.

Východiskem jednání na Brionech byla společná deklarace o mírovém řešení jugoslávské krize. Deklaraci všechny strany považovaly z určitých hledisek za nevýhodnou, ale přesto na ni přistoupily. Slovinsko a Chorvatsko měly dočasně na tři měsíce pozastavit platnost vyhlášení samostatnosti²⁰², jednotky JLA se měly vrátit na pozice před 27. červnem (stáhnout se), měly být ukončeny blokády kasáren, demobilizována TO a Stjepan Mesić se měl stát předsedou Předsednictva SFRJ (Cabada 2005: 133). Brionská deklarace byla ratifikována všemi stranami dne 10. července. Dne 18. července 1991 se naposledy sešlo Předsednictvo SFRJ v plném počtu členů. Na zasedání byl schválen návrh Janeze Drnovška na stažení vojsk JLA ze Slovinska, který podpořilo mj. i Srbsko a generál Kadijević. Tím byl definitivně ze strany SFRJ vyjádřen souhlas s osamostatněním Slovinska. Chorvatsku se přes veškeré úsilí stejné dohody dosáhnout nepodařilo.

V září 1991 pak byla do Haagu svolána mezinárodní konference o Jugoslávii. Komise, které předsedal britský diplomat lord Peter Carrington, měla jednat o principech, na jejichž základě bude možné mezinárodně uznat nově vznikající státy. Komise se shodla na principech nenásilné změny hranic, ochrany všech obyvatel Jugoslávie a respektování jejich legitimních tužeb (Rychlík in Rychlík, Perencević 2007: 381). OSN mezitím vyhlásila embargo na dovoz jakýchkoliv zbraní do celé Jugoslávie a ES zavedla vůči SFRJ hospodářské sankce. Zatímco sankce ES poškodily především Srbsko a Černou Horu, tak embargo OSN je skrze uchování silové pozice JLA naopak posílilo.²⁰³ Na neformálním setkání ve dnech 5. a 6. října pak byly výše uvedené principy potvrzeny. Další mezinárodní konference se uskutečnila v listopadu 1991 v Ženevě. Výsledkem byla dohoda států ES, které přiznaly právo na oddělení výhradně

²⁰¹ Proti rozpadu Jugoslávie nejaktivněji naopak vystupovaly Francie, Španělsko a Velká Británie (Tejchman in Tejchman, Hradečný, Šesták: 1996: 45).

²⁰² Pozastavení platnosti samostatnosti byl značně neobvyklý krok, který se vymykal zvyklostem mezinárodního práva. V případě právních sporů by tak bylo poměrně těžké určit, zda šlo formálně o suverénní subjekty mezinárodního práva.

²⁰³ S tím souhlasila JLA, protože to posílilo její pozici.

jen republikám, a to bez ohledu na jejich národnostní složení. Hranicemi států se měly stát dosavadní hranice bez možnosti jednostranné změny.²⁰⁴ Republiky byly povinny zajistit práva národnostních a etnických menšin a garantovat uprchlíkům právo na návrat. Slovinsko a Chorvatsko ženevskou konvenci přijaly, což odmítli učinit zástupci Srbska a Černé Hory.

Proto byla vytvořena mezinárodní komise pěti ústavních soudců v čele s Francouzem Robertem Badinterem. Komise schválila *Deklaraci o směrnících při uznávání nových států*, která stanovovala podmínky, za nichž je možné vznikající státy uznat.²⁰⁵ Mezi nejpodstatnější podmínky patřilo: vznik normální mírovou cestou na demokratických základech spojenou s vyjednáváním, přijetí mezinárodních povinností, vláda práva, demokratické zřízení, dodržování lidských práv a práv menšin, respektování nenarušitelnosti státních hranic, řešení sporů mírovou cestou atd. (Potočný, Ondřej 2003: 24). Komise také potvrdila, že se SFRJ ve skutečnosti již rozpadla a doporučila uznání těch států, které o to do 23. prosince 1991 požádají a splňují podmínky schválené Deklarace. Německo ale s podporou Rakouska, Dánska a Vatikánu 7. prosince 1991 oznámilo, že bez ohledu na názor ostatních států ES uzná nezávislost Slovinska a Chorvatska, což učinilo dne 23. prosince.²⁰⁶ Tím se oba státy vzhledem k mezinárodnímu postavení Německa plně zapojily do mezinárodního práva. To vyvolalo protesty vedení ES, USA, Francie i Velké Británie, ale také výrazně urychlilo činnost všech aktérů.

Všechny jugoslávské republiky podaly do 23. prosince 1991 žádost o uznání své suverenity. Jen Srbsko a Černá Hora tak odmítly učinit, jelikož jejich právo na suverenitu bylo podle jejich názoru potvrzeno již berlínským kongresem. Badinterova komise došla k závěru, že její podmínky pro uznání samostatnosti splňují jen Slovinsko a Makedonie. Po podepsání dohody o příměří mezi Chorvatskem a JLA resp. mezi Tuđmanem a Miloševićem ale došlo k posílení pozice Chorvatska. Naopak proti uznání Makedonie aktivně vystoupilo Řecko. ES se proto 15. ledna 1992 shodla na uznání Slovinska a Chorvatska v hranicích ze SFRJ, k čemuž tentýž den došlo. Oba státy pak byly v dubnu uznány USA, Sovětským svazem a Čínou. K jejich přijetí do OSN pak došlo 22. května 1992. Tím se Slovinsko i Chorvatsko staly plnoprávnými samostatnými a suverénními státy mezinárodního prostoru. SFRJ po formální stránce definitivně zanikla rozpadem dne 27. dubna 1992 a vyhlášením Svazové republiky Jugoslávie, která se skládala již jen ze Srbska (včetně Vojvodiny a Kosova) a Černé Hory.

²⁰⁴ Změna možná jedině konsensem.

²⁰⁵ Viz oddíl 1.2.4. *Vznik a zánik státu*.

²⁰⁶ Už předtím bylo Slovinsko a Chorvatsko uznáno Litvou, Gruzíí, Lotyšskem a Estonskem (Prunk 2001 [online]).

Ozbrojené střety ale na území Jugoslávie zdaleka neskončily. Později se pro ně vžil název *války v Jugoslávii* či *jugoslávské války*, které trvaly v podstatě až do roku 1999. Nejkratším střetem byla *desetidenní válka ve Slovinsku* mezi červnem a červencem 1991. Od roku 1991 do roku 1995 trvala *chorvatská válka za nezávislost*. Roku 1992 začala *válka v Bosně a Hercegovině*, která byla ukončena v roce 1995. V letech 1998 až 1999 pak proběhla *válka v Kosovu*. Celkem si jugoslávské války vyžádaly na 120 000 obětí, z nichž velká část byli civilisté. SFRJ postupně zanikla a vzniklo sedm nových suverénních států, kterými jsou Slovinsko, Chorvatsko, Makedonie, Bosna a Hercegovina, Srbsko, Černá Hora, Kosovo.²⁰⁷ Celkově se tak na území Jugoslávie odehrál proces vzniku států prostřednictvím osamostatnění zakončeného rozpadem a proces zániku států prostřednictvím oddělení a rozpadu.²⁰⁸

4.2. Slovinsko

Na základě výsledků parlamentních voleb vznikla nová slovinská vláda. Kabinet sestavoval vítěz voleb, kterým se stala koalice DEMOS. Předsedou vlády byl v květnu 1990 jmenován předseda nejsilnější strany koalice Alojz Peterle ze SKD. Mezi hlavní programové body vlády patřilo vytvoření suverénního státu slovinského národa, samostatná vnitřní i zahraniční politika, transformace ekonomiky do tržní podoby a vybudování právního státu (Pelikán in Šesták et al. 2009: 570).²⁰⁹ Vítězný DEMOS chtěl k vládě přizvat také ZSMS-LS, ten si ale kladl neakceptovatelné podmínky obsazení postu předsedy vlády nebo parlamentu (Cabada 2005: 120).²¹⁰ DEMOS tento požadavek logicky odmítl a sestavil tak vládu sám. Proti programu vlády ale nic nenamítaly ani ZKS-SDP, ZSMS-LS a SSS. V červnu se pak 25 členná výkonná rada transformovala na 15 člennou vládu.

DEMOS také obsadil všechny důležité funkce ve slovinském parlamentu. Předsedou společensko-politického sboru se stal France Bučar ze SDZ. Volbami tak došlo k formálnímu i skutečnému přeskupení mocenských pozic opozice a postkomunistů. Oba proudy ale zastávaly značně konsensuální vzájemně nevyhraněné postoje, které se často dokonce úplně shodovaly. Zvolení Milana Kučana za předsedu předsednictva resp. prezidenta navíc

²⁰⁷ V případě Kosova je jeho mezinárodní suverenita omezena poměrně velkým počtem států, které ho odmítly uznat.

²⁰⁸ Viz oddíl 1.2.4. *Vznik a zánik státu*.

²⁰⁹ Srov. Pirjevec 2000: 468.

²¹⁰ Hladký (2010: 122) uvádí, že členy vlády byli také zástupci ZSMS-LS i ZKS-SDP, ale jako nezávislé osobnosti. Vidmar (2008: 152) upřesňuje jejich počet na tři ministry z celkových 27.

dokazovalo, že ve slovinské společnosti nepanoval vyhraněný vztah k postkomunistům, jak by se z obsazení ostatních exekutivních a legislativních funkcí mohlo zdát.²¹¹

Dne 2. července 1990 schválil slovinský parlament *Deklaraci o suverenitě Republiky Slovinsko*²¹², kterou podepsaly všechny parlamentní strany. Tím byl znovu potvrzen konsensus vlády s postkomunisty. Deklarace stanovovala, že se Slovinsko do roka osamostatní, že bude schválena nová ústava a že federální zákony platí ve Slovinsku jen v tom případě, když nejsou v rozporu s republikovým právním systémem. Zároveň byla z federálního parlamentu odvolána slovinská delegace.

Vzhledem k pozicím JLA se Slovinsko muselo začít zabývat také svojí vojenskou obranou. V první polovině roku 1990 se JLA totiž pokusila tajně odzbrojit jednotky slovinské teritoriální obrany (TO). Protože však jednotky TO podléhaly republikovému ministerstvu obrany, nebyly zbraně podle tajných pokynů vydány nebo byly ukryty a posloužily jako základní výzbroj budoucí slovinské Národní obrany.²¹³ Janez Janša (SDZ) jako ministr obrany a Igor Bavčar (SDZ) jako ministr vnitra zároveň započali s výstavbou slovinských polovojenských jednotek, které měly chránit Slovinsko při případném útoku JLA. V září 1990 tyto tajné jednotky čítaly na dvacet tisíc členů (Cabada 2005: 127).

Dne 28. září 1990 byly ke slovinské ústavě schváleny další dodatky. Podle nich měla slovinská ústava větší váhu než ústava federální, Slovinsko mělo přestat odvádět prostředky do fondu pro nerozvinuté oblasti²¹⁴, slovinští branci neměli vykonávat základní službu mimo 5. armádní okruh (Slovinsko, Chorvatsko, Bosna a Hercegovina)²¹⁵ a řízení TO mělo podléhat jen předsednictvu Slovinska (Pirjevec 2000: 473). V reakci na to JLA připravila plán na zatčení předních slovinských činitelů, který ale nebyl realizován.

Symbolicky posledním formálním pokusem o setrvání v jugoslávském státě byl výše zmíněný společný návrh slovinského a chorvatského předsednictva na volnou konfederalizaci SFRJ z října 1990. Návrh nicméně neměl šanci na úspěch a podle očekávání byl zamítnut. Tím bylo definitivně jasné, že se oba státy dříve či později nějakým způsobem osamostatní. To dokumentoval i výrok předsedy DEMOSU Jože Pučnika, který prohlásil, že jeho cílem je „*co nejdříve od Jugoslávie*“ (Hladký 1993: 17).

²¹¹ Milan Kučan sice formálně v prosinci 1989 vystoupil z ZKS, ale jeho bývalá politická příslušnost byla jasná, což dokazuje i jeho nominace od ZKS na předsedu předsednictva Slovinska. Kučan se přesto v dalším vývoji snažil vystupovat jako konsensuální nadstranická postava.

²¹² V té době šlo pouze o deklaraci, neboť suverenitu v plném slova smyslu (tak, jak je pojmána v oddílech 1.2.1. a 1.2.2.) získalo Slovinsko až později.

²¹³ Podle Pirjevce (2000: 472) se Slovincům podařilo zachránit 30 % všech zbraní.

²¹⁴ Přestože Slovinci představovali jen 8,4 % obyvatel SFRJ, tak se na federálním rozpočtu v roce 1989 podíleli 24 % (Hladký 2010: 121).

²¹⁵ K úplnému zastavení odvodů do JLA a přesměrování branců do slovinských vojenských sil došlo 8. března 1991.

Slovinsko ale potřebovalo k vyhlášení samostatnosti získat větší legitimitu. Proto byl dne 6. prosince 1990 schválen návrh na konání referenda o slovinské samostatnosti.²¹⁶ Všechny parlamentní strany doporučily svým příznivcům, aby hlasovali pro vyhlášení suverenity a nezávislosti. Referendum proběhlo 23. prosince 1990. Při 93,2 % účasti se 95 % hlasujících, tedy celkem 88,5 % oprávněných voličů, vyjádřilo pro vyhlášení samostatnosti Republiky Slovinsko (Pirjevec 2000: 473-474).²¹⁷ Naprostá většina Slovinců se tak rozhodla pro samostatnost Slovinska a pro vystoupení ze SFRJ. Slovinský parlament tak následně uložil vládě, aby do šesti měsíců ode dne zveřejnění referenda (26. prosince 1990) zajistila výsledek referenda a uspořádala vztahy s ostatními členy SFRJ.²¹⁸ Při nemožnosti konfederalizace, měla být uplatněna varianta ničím neomezené samostatnosti. Předsednictvo SFRJ nicméně považovalo referendum za protiprávní a vyzvalo Svazovou výkonnou radu a Ústavní soud k příslušným opatřením. Ty později stanovovaly, že se republiky mohou osamostatnit jen na základě dohody s ostatními členy SFRJ.

Dalšími podstatnými schválenými dokumenty byla *Deklarace o dobrých úmyslech a Deklarace o dodržování základních konvencí Rady Evropy* z 6. prosince 1990 a *Rezoluce k podpoře sjednaného rozdělení* z 20. února 1991, která navrhovala rozpuštění SFRJ dohodou a také další ekonomickou spolupráci jejích členů. Tyto dokumenty deklarovaly, že se Slovinsko od SFRJ neodtrhává, ale že jde o řízené rozdělení, které bude potvrzeno jednáním mezi jednotlivými republikami. Kučan ale v té době před parlamentem prohlásil, že Slovinsko z federace odejde, i když se nepodaří dohodnout s ostatními částmi (Pirjevec 2000: 478). Federální orgány se vzhledem k jejich nelegitimitě (nebyly zvoleny) a nelegality (neústavní zásahy Srbska) na jednáních neměly podílet a byly tak vyřazeny z rozhodování o budoucnosti SFRJ (Cabada 2005: 130). Schůze republikových reprezentací na Bledu ale dohodu nepřinesla.

Slovinsko pokračovalo v suverenizaci. Dne 24. června 1991 parlament schválil nový státní znak a vlajku. Následujícího dne 25. června 1991 došlo k vyhlášení nezávislosti Republiky Slovinsko prostřednictvím *Ústavního aktu o samostatnosti a nezávislosti Slovinska, Deklarace nezávislosti* a dalších ústavních zákonů jako byly zákony o občanství, daních, clech, zahraničních věcech atd. (Cabada 2005: 131). Slovinsko resp. jeho politická reprezentace tak získala suverenitu nad svým územím. Slovinci přitom ihned přistoupili k praktické realizaci uvedených norem včetně převzetí kontroly hraničních přechodů a výběru cel. Formální osamostatnění pro Slovince představovalo úspěšné dokončení dlouhého procesu politické, a to jak demokratizační, tak i suverenizační, tranzice.

²¹⁶ Jako první návrh neúspěšně předložila SSS.

²¹⁷ Srov. Pelikán in Šesták et al. 2009: 570.

²¹⁸ K bilaterálním rozhovorům skutečně došlo viz Jović in Cohen, Dragović-Soso et al. 2008: 275.

V reakci na to vstoupila JLA pod rozkazem k zajištění provádění svazových předpisů o přechodu státních hranic 27. června 1991 do Slovinska. Formálním cílem jednotek JLA bylo obsadit hraniční přechody s Itálií, Rakouskem, Maďarskem i Chorvatskem a letiště v Brniku, a Slovinsko tak izolovat a donutit k odvolání nezávislosti.²¹⁹ Slovinsko akt JLA považovalo za útok proti své suverenitě a začalo se aktivně bránit. Akce JLA byla navíc protiústavní, jelikož ji schválila pouze Svazová výkonná rada a nikoliv Předsednictvo SFRJ (Pirjevec 2000: 483). Vstupem vojsk JLA na slovinské území vypukl konflikt později nazývaný jako *desetidenní válka* nebo *slovinská válka za nezávislost*.

Taktika připravených a mobilizovaných slovinských jednotek spočívala v rozptýlení tankových konvojů do menších skupin a v blokádě kasáren JLA. Oba postupy byly založeny na vyčkávací taktice TO, která vojáky JLA zajala poté, co bez zajištěné logistické podpory kapitulovaly pro nedostatek vody a jídla. JLA do konfliktu ale nasadila také letadla, která zaútočila mj. na letiště, dopravní infrastrukturu a telekomunikační uzly. Slovinská taktika se projevila jako úspěšná a útok JLA byl přes obsazení většiny hraničních přechodů i letiště odražen. K ukončení války došlo 6. července 1991.²²⁰

JLA mohla v konfliktu vzhledem ke své vojenské síle získat absolutní převahu, ale pro takový zákrok scházela politická vůle.²²¹ Důvodem krátkého útoku JLA tak byla jen nespokojenost Srbů a Předsednictva SFRJ s tím, že přijdou o významný zdroj příjmů plynoucích ze Slovinska a navíc nespokojenost s tím, že se Slovinci nechtějí podílet na splácení vysokého státního dluhu. Vzhledem k eskalující situaci v Chorvatsku se Milošević rozhodl nebránit Slovinsku v osamostatnění a raději se soustředil právě na konflikt v Chorvatsku.²²²

Slovinci se na ozbrojený střet připravovali také z mezinárodního a mediálního pohledu. Prezident Milan Kučan a ministr zahraničí Dimitrij Rupel (SDZ) počali budovat mezinárodní kontakty, které zaměřili na státy nakloněné samostatnosti Slovinska. Prostřednictvím vlastních i mezinárodních televizních a novinových reportáží se okolnímu světu Slovinsko prezentovalo jako brutálně napadený stát JLA.²²³ Konflikt dle plánu přitáhl pozornost i sympatie řady mezinárodních aktérů. Důsledkem bylo jednání mezi ES, SFRJ,

²¹⁹ Vojákům JLA bylo sděleno, že mají bránit územní celistvost SFRJ, jelikož byla napadena zvenčí.

²²⁰ Detailní popis války, byť jen viz 10 Years of Independence [online] (materiál slovinské vlády) a Ten-Day War [online].

²²¹ Jen ve Slovinsku se nacházelo na 30 000 z celkových 138 000 vojáků aktivní služby (Ramet 1993: 873).

²²² Některé zdroje tvrdí, že již před vypuknutím konfliktu došlo k dohodě Slovinců se Srby. Podle Prtiny (in Šmíd, Vaďura et al. 2007: 50) se Kučan s Miloševićem 24. ledna 1991 dohodli na tom, že Srbsko nebude bránit v oddělení Slovinska a že Slovinsko podpoří projekt velkého Srbska. Podle Stojarové (2007: 58) se sešly generality obou celků. Vzhledem k dalšímu vývoji (především spolupráci Slovinců s Chorvatskem) není jasné, zda a popř. v jaké podobě se dohoda uskutečnila.

²²³ Srov. Pelikán in Pelikán, Tejchman 1996: 85.

Slovinskem a Chorvatskem, které probíhalo od 7. července 1991 na Brionských ostrovech. Slovinsko zastupovali prezident Kučan, premiér Peterle, předseda společensko-politického sboru Bučar a člen Předsednictva SFRJ Drnovšek. Šlo tedy o osoby zvolené vždy v přímých volbách. Výsledkem jednání na Brionech byla dohoda z 10. července, která na tři měsíce pozastavovala platnost vyhlášení suverenity Slovinska, ale zároveň dávala Slovincům určitou jistotu. Kontrola hranic sice zůstala v rukou slovinské policie, ale cla měla být posílána do SFRJ. Po podpisu dohody došlo k definitivní garanci ukončení bojů ve Slovinsku. Předsednictvo SFRJ následně dne 18. července 1991 schválilo Drnovšekův návrh na stažení všech jednotek JLA ze Slovinska do tří měsíců, a tím tak souhlasilo se Slovinským osamostatněním. Tímto aktem se Slovinsko stalo vnitřně plně suverénním státem.

Na slovinské vnitropolitické scéně se v polovině roku 1991 začaly projevovat spory uvnitř vládnoucí koalice DEMOS. Janša kritizoval Peterleho za špatně zvládnutou koordinaci během desetidenní války. Další krize vyvstala v souvislosti s přijetím nové slovinské ústavy. Šlo především o štěpení na linii křesťanské základy státu versus sekularizace. DEMOS obě krize přečkal a ústava byla 23. prosince 1991 přes všechny spory přijata. DEMOS se rozpadl poté, co se politické strany dohodly, na kdy vypíší nové parlamentní volby. Peterleho na postu premiéra od dubna nahradil Janez Drnovšek z Liberální demokracie Slovinska (LDS), která vznikla transformací ZSMS-LS. Drnovšekova vláda se kromě LDS skládala z SDSS, ZKS-SDP, ZS, Demokratické strany (DS)²²⁴, SSS (Hloušek in Fiala et al. 2002: 383). Pád Peterleho vlády sice mírně destabilizoval slovinskou vnitropolitickou scénu, ale na druhou stranu svedl dohromady některé strany DEMOSu a bývalé postkomunistické opozice a na mezinárodní scéně Slovinsko nijak nepoškodil.

K obnovení všech ustanovení z 24. a 25. června 1991 došlo podle předpokladů dne 8. října 1991, kdy byla formálně znovu vyhlášena suverenita Republiky Slovinsko. První oficiální zahraniční cestou prezidenta Kučana byla návštěva Německa. Dne 15. ledna 1992 bylo Slovinsko uznáno zeměmi ES, v dubnu USA, Sovětským svazem a Čínou. Dne 22. května 1992 bylo přijato jako plnohodnotný člen OSN. Tím se završil proces mezinárodní suverenizace Slovinska, které se stalo plnohodnotným aktérem mezinárodní scény.

²²⁴ DSS vznikla z řad intelektuálů po rozložení SDZ.

4.3. Chorvatsko

Postkomunisté ze SKH-SDP porážku ve volbách uznali a moc dobrovolně předali vítězi voleb, kterým se stalo HDZ. Předsedou předsednictva resp. prezidentem Chorvatska byl na prvním zasedání nově zvoleného parlamentu ve dnech 30.-31. května 1990 zvolen vůdce HDZ Franjo Tuđman²²⁵, který měl v rámci své strany neotřesitelnou pozici, kterou vzápětí převedl i na státní úroveň. Jednobarevnou vládu sestavil 1. června 1990 vítěz voleb HDZ a do jejího čela byl zvolen Stjepan Mesić (HDZ), který byl po svém zvolení do Předsednictva SFRJ za Stipe Šuvara, v srpnu vystřídán Josipem Manolićem (HDZ). Předsedou parlamentu se stal Žarko Domljan (HDZ). Vzhledem k formální i skutečné mocenské dominanci HDZ a jeho postoji k dalšímu státoprávnímu vývoji Chorvatska bylo jasné, že se Chorvatsko vydalo cestou k osamostatnění.

Chorvatský parlament dne 25. července 1990 přijal několik ústavních dodatků. Ústavní dodatky deklarovaly: Chorvatsko jako suverénní stát²²⁶ Chorvatů a ostatních národností²²⁷, vypuštění termínu „socialistická“ z názvu Chorvatska; Chorvatsko jako nositele politické a hospodářské suverenity; schválení státního znaku a vlajky; nedotknutelnost soukromého vlastnictví; latinskou abecedu jako úřední; právo občanů na sdružování; přeměnu předsednictva na prezidenta a šest viceprezidentů, výkonné rady na vládu, republikových sekretariátů na ministerstva (Rychlík in Rychlík, Perencević 2007: 365). Zároveň byla z veřejných míst odstraněna jugoslávská i srbská symbolika a nahrazena chorvatskou.

V Chorvatsku legálně existovaly politické strany, byla formálně zaručena svoboda slova, tisku, shromažďování a rozvíjel se privátní sektor ekonomiky. Vládu HDZ ani chorvatský režim ale nelze označit za úplně demokratickou. HDZ se kvůli svému formálnímu i skutečnému výsadnímu mocenskému postavení vůbec neohlížela na opozici. Navíc samotná HDZ byla v podstatě stranou jednoho muže s výraznými autoritářskými sklony. S příchodem mnoha bývalých členů SKH se i uvnitř strany uplatňovaly metody bývalého režimu. Bývalí členové SKH pak mj. také z důvodů svých zkušeností často zastávali významná místa ve státní správě. Důležitým faktorem nového mocenského uspořádání bylo to, že se HDZ podařilo pod svoji kontrolu dostat většinu chorvatských médií. Hlavním ideologickým východiskem HDZ se v praxi stal místo proklamované demokracie útočný protisrbský

²²⁵ Hlasovalo pro něj 281 z 331 poslanců (Cohen 1995: 101).

²²⁶ V té době šlo pouze o deklaraci, neboť suverenitu v plném slova smyslu (tak jak je pojmána v oddílech 1.2.1. a 1.2.2.) získalo Chorvatsko až později.

²²⁷ Srov. Pirjevce 2000: 469, Pelikán in Šesták et al. 2009: 572.

nacionalismus, který mu zajišťoval vysokou podporu. Tím vším se Tuđmanův chorvatský režim podobal Miloševićovu srbskému.

Jako největší zdroj napětí se v té době ukázalo soužití Chorvatů se srbskou menšinou v Chorvatsku. Tzv. krajinští Srbové tvořili v Chorvatsku v roce 1991 12,2 % všech chorvatských občanů (Prtina in Šmíd, Vađura et al. 2007: 50).²²⁸ Konflikty obou národů byly způsobeny jednak vzrůstajícím se nacionalismem a s ním souvisejících pocitů ohrožení na obou stranách, ale také Miloševićovými ambicemi na vytvoření velkého Srbska, ke kterým se uchýlil poté, co zjistil, že záchrana resp. podřízení si celé SFRJ není možná. Chorvaté se obávali ztráty svého území a jeho připojení k Srbsku a Srbové se zase obávali utlačení v nacionálním státě Chorvatů. Chorvaté si mysleli, že Srbové mají ve státě větší vliv, než by jim měl náležet a Srbové si mysleli pravý opak.

K prohloubení krize značně přispěl HDZ nejen tím, že po získání moci Srbům nepřiznal dřívější statut druhého státotvorného národa Chorvatska²²⁹, ale hlavně tím, že propustil Srby ze státní správy a od policie a spustil sérii provokací. Krajinští Srbové se tak ještě více upnuli k Miloševićovi, který je otevřeně podporoval a také k zásahu federálních orgánů prostřednictvím JLA. SDS, která mezitím získala podporu naprosté většiny Srbů, se napojila na SPS vládnoucí v Srbsku. Zájem na konfliktu měli vedoucí činitelé obou národů. Tuđman z důvodu posílení své pozice, domnělé nejrychlejší cesty k samostatnosti a z důvodu nemožného společného soužití v SFRJ. Milošević a vůdčí osobnosti krajinských Srbů Milan Babić a Milan Martić zase z důvodu připojení území většinově obývaných Srby k Srbsku.

Krajinští Srbové stále více nespokojení se svým postavením začali masově protestovat a požadovat vytvoření vlastní autonomní oblasti v rámci Chorvatska s vlastním sněmem, administrativou a policií. Po přijetí ústavních dodatků z 25. července 1990 protesty přešly v otevřenou vzpouru, které se např. v Lince zúčastnilo několik desítek tisíc Srbů. Krajinští Srbové přistoupili k vytvoření Srbské národní rady a 7. srpna starosta Kninu Milan Babić vyhlásil referendum o srbské autonomii, které mělo proběhnout, pokud Chorvatsko vystoupí z SFRJ. Chorvatský ústavní soud 18. srpna referendum zakázal a rozpustil SDS. Rozpuštění SDS se nepodařilo, protože krajinští Srbové se pod vedením Jovana Raškoviće vzbouřili. Milan Babić pak vyhlásil výjimečný stav a nechal uzavřít všechny cesty vedoucí do Kninu. Referendum tak proběhlo ve většině míst se srbskou většinou na přelomu srpna a září a

²²⁸ Srov. Pirjevec 2000: 469 a Rychlík in Rychlík, Perencević 2007: 367.

²²⁹ Tuđman to zdůvodnil tím, že národy žijící mimo hranice své národní republiky nemohou být národnostními menšinami.

naprostá většina, 98 % Srbů, hlasovala pro autonomii (Pelikán in Šesták et al. 2009: 573; Prtina in Šmíd, Vařura et al. 2007: 50).²³⁰

V září a říjnu naplno propuklo srbské povstání. Srbové opětovně zablokovali dopravní cesty na jimi obývaná území²³¹, vyhnali chorvatskou policii, nahradili ji svými milicemi a počali budovat vlastní státní struktury odvozené z federálních struktur (Ramet 2002: 59). Vzápětí byla vyhlášena Srbská autonomní oblast, jejímž prezidentem se stal Milan Babić. Jovan Rašković navíc prohlásil, že v případě konfederalizace SFRJ bude vyhlášena samostatná Republika Srbská krajina. Chorvatsko tak úplně ztratilo moc nad územím většinově obývanými Srby a tím i část své suverenity. Krajinští Srbové požadovali uznání své autonomie, což Chorvaté odmítali. K ozbrojenému zásahu Chorvatska nemohlo dojít, protože nemělo kromě policie po květnovém odzbrojení chorvatské TO jednotkami JLA žádné ozbrojené síly.

Dne 22. prosince 1990 schválil chorvatský parlament úplně novou ústavu Chorvatské republiky. Chorvatsko bylo deklarováno jako jednotný a nedělitelný demokratický a sociální stát chorvatského národa, čímž Srbové formálně přišli o statut státotvorného národa (Macan 2000: 153; Rychlík in Rychlík, Perencević 2007: 371).²³² Dále ústava zaváděla dvoukomorový parlament jako legislativní orgán, prezidenta a vládu jako exekutivní orgány. Všem obyvatelům Chorvatska náležela občanská práva. Práva národnostních menšin měl upravovat zvláštní zákon, který ale nebyl v té době schválen.

To vyvolalo další bouře Srbů. Krajinští Srbové ve stejný den, jako byla schválena chorvatská ústava, znovu proklamovali Srbskou autonomní oblast Krajina, a to jako součást SFRJ, a ustavili vlastní vládu a ministerstva. V lednu 1991 také Srbové ve Slavonii, Baranji a v západním Sremu vytvořili vlastní srbské národní výbory, které se později připojily k Srbské autonomní oblasti. Dne 28. února 1991²³³ vyhlásili krajinští Srbové odtržení od Chorvatska a 12. května²³⁴ připojení k Srbsku (Pirjevec 2000: 480). Na přelomu dubna a května 1991 pak došlo k prvním otevřeným ozbrojeným srážkám mezi chorvatskou policií a srbskými milicemi, které chtěly dostat pod svoji kontrolu všechny policejní složky v Srbské krajině. Ve skutečnosti už tehdy začal konflikt, pro který se později ujalo označení *chorvatská válka za nezávislost* nebo *vlastenecká válka* a ve kterém se proti sobě postavily národy Chorvatů a Srbů.

²³⁰ Srov. Hladký (1993: 25), který pravděpodobně špatně uvádí datum 15. května 1991.

²³¹ Také znemožnili dopravní spojení mezi centrálním Chorvatskem a Dalmácií.

²³² Srov. Pelikán in Šesták et al. 2009: 572, Pirjevec 2000: 469.

²³³ Srov. Stojarová (2007: 67) uvádí datum 28. února 1991.

²³⁴ Srov. Hloušek (in Cabada et al. 2008: 264) a Stojarová (2007: 61) uvádí datum 1. dubna 1991.

Milošević, mající v SFRJ asi největší porci moci, nebyl ochoten přistoupit na osamostatnění Chorvatska, pokud by zásadně nerevidovalo své hranice ve prospěch Srbska. To ale Chorvatsko logicky odmítlo. Do střetu se tak zapojily také jednotky JLA, které měly formálně za cíl odzbrojit síly ohrožující integritu SFRJ a vytvořit nárazníkovou zónu mezi oběma stranami. Ve skutečnosti ale měly odzbrojit chorvatské jednotky, uhájit pozice získané Srby a zabránit Chorvatům obnovit jejich suverenitu na těchto územích. JLA nejprve tuto zónu vytvořila u Plitvických jezer a poté i ve východní Slavonii. Mezi chorvatskými a srbskými ozbrojenými skupinami mezitím probíhaly boje, které se už mezitím zaměřily i na civilní obyvatelstvo.

Dne 21. února 1991 chorvatský parlament schválil ustanovení, že federální zákony v Chorvatsku platí jen v tom případě, když nejsou v rozporu s republikovými. To znemožnilo vykonávat pravomoci federálních orgánů v Chorvatsku. Když byl např. chorvatský ministr obrany Martin Špagelj obviněn z nelegálního nákupu zbraní z Maďarska a odmítl se dostavit před federální soud, federální orgány nijak nezasáhly. Chorvatsko stejně jako Slovinsko potřebovalo ke svému odtržení přímou legitimitu od svých občanů. Dne 19. května 1991 se proto uskutečnilo referendum o setrvání Chorvatska v Jugoslávii. Občané formálně hlasovali o dvou koncepcích uspořádání SFRJ, tak jak byly předloženy v říjnu 1990 jako návrh Slovinska a Chorvatska (konfederalizace) a jako návrh Srbska a Černé Hory (utuzení federace).²³⁵ Při 83,56 % účasti se 93,24 % zúčastněných vyslovilo pro chorvatský a slovinský návrh a naopak 92,18 % zúčastněných hlasovalo proti srbskému a černohorskému návrhu (Rychlík in Rychlík, Perencević 2007: 375).²³⁶ Srbové referendum hromadně bojkotovali, protože jeho výsledek vzhledem k svému počtu nemohli ovlivnit a účast by je pak zavazovala k přijetí jeho výsledku.

Stejně jako ve Slovinsku, tak i v Chorvatsku došlo k vyhlášení nezávislosti. Chorvatský parlament schválil dne 25. června 1991 *Deklaraci o vyhlášení samostatnosti Chorvatské republiky*, které se přímo odvolávalo na vůli chorvatského lidu.²³⁷ Oproti Slovinsku, ale v Chorvatsku nenásledovaly žádné konkrétní kroky k naplnění plné suverenity Republiky Chorvatsko. Chorvatsko na úplnou samostatnost nebylo správně, vojensky ani plně legislativně připraveno. Pro Chorvaty tak formální osamostatnění znamenalo teprve počátek politické tranzice.

²³⁵ Ale všem bylo jasné, že se v referendu fakticky rozhoduje o samostatnosti Chorvatska (Jović in Cohen, Dragović-Soso et al. 2008: 275).

²³⁶ Srov. Hloušek in Cabada et al. 2008: 264.

²³⁷ Obsah jednotlivých článků viz Rychlík in Rychlík, Perencević 2007: 376.

Vyhlášení nezávislosti mělo za účinek novou vzpouru krajinských Srbů, kteří se chtěli definitivně odtrhnout od nově ustaveného chorvatského státu. Chorvatský parlament se schválením zákona o rozsáhlých etnických i politických právech srbské menšiny ze dne 25. června 1991 pokusil Srby uklidnit, ale ti již chorvatskou vládu nerespektovali. Došlo tak k dalším ozbrojeným srážkám. Do konfliktu stejně jako ve Slovinsku otevřeně vstoupila JLA, která se svými kroky přidala *de facto* na stranu krajinských Srbů.²³⁸ Po červencovém jednání na Brionských ostrovech měl nastat klid zbraní, ale boje v Chorvatsku se ještě vystupňovaly.

Válečný konflikt naplno propukl v červenci 1991. Obě strany přistoupily na taktiku etnických čistek, které nabyly odsunové i likvidační formy. Na srbské straně šlo především o paravojenské jednotky pod vedením Vojislava Šešelje a Želka Ražnatoviće navazující na hnutí četníků. V případě Chorvatska šlo o Chorvatské ozbrojené síly vytvořené HSP a navazující na ustašovce.²³⁹ Dne 21. července 1991 zahájily jednotky JLA společně se srbskými dobrovolníky bombardování Vukovaru. Definitivně tak vypukl ostrý válečný střet, který ale v mírnějších formách probíhal již od začátku roku.²⁴⁰ Obě strany se uchýlily k vyhánění obyvatelstva, ke zřízení koncentračních táborů, k vypalování vesnic a měst, ale i k masovým popravám a vraždám civilistů.

Chorvatsko v té době nemělo regulérní armádu, dostatek zbraní a ani strategický plán boje. Od září 1991 se proto začalo s budováním oficiální Chorvatské armády, která neoficiálně vznikala již od dubna jako Sbor národní gardy. Chorvatské ministerstvo obrany vydalo rozkaz všem Chorvatům v JLA, aby vstoupili do Chorvatské armády a bylo zahájeno úspěšné napadání kasáren JLA, kde Chorvaté získali zbraně, ale zároveň se tím střety přesunuly i do centrálních částí země. JLA se mezitím rozhodla zabezpečit linii Virovitica-Karlovac-Gospic-Karlobag, která měla umožnit budoucí anexi území se srbskou většinou, tedy celou srbskou Krajinu, východní a západní Slavonii, jižní Dalmácii, oblast Liky, Kordunu a Baranje (Rychlík in Rychlík, Perencević 2007: 380). Strategickými cíli JLA se tak stala Panonská nížina, pobřeží Dalmácie a Záhřeb. Srbům a JLA se postupně podařilo ovládnout až třetinu Chorvatska. (Pirjevec 2000: 498-499)

Po propuknutí války došlo na chorvatském území k dalšímu posílení nacionalistických tendencí. Opoziční strany podpořily Tuđmana a vstoupily do v té době jednobarevné vlády HDZ a vytvořily tzv. vládu národní jednoty.²⁴¹ Tím se utlumily jakékoliv opoziční snahy a

²³⁸ Vedení JLA se rozhodlo zaměřit na ochranu všech Srbů již v březnu 1991 (Cohen in Cohen, Dragović-Soso et al. 2008: 384).

²³⁹ Chorvatské ozbrojené síly mařily snahu chorvatské vlády o její pozitivní obraz na mezinárodní scéně.

²⁴⁰ 21. červenec bývá nejčastěji uváděn jako formální vypuknutí války.

²⁴¹ Členy vlády národní jednoty v čelem s Franjo Gregurićem byly HDZ, HKDS, HNS, HSLs, SDP, SDSH a nezávislí (Hloušek in Cabada et al. 2008: 267).

politická i mocenská pluralita. Chorvatský režim se *de facto* stal režimem jedné strany, jednoho nacionalistického proudu a jednoho vůdce.

Po tříměsíčním moratoriu došlo dne 8. října 1991 k proklamovanému vyhlášení nezávislosti Chorvatska. Chorvatský parlament to učinil prostřednictvím *Rozhodnutí o přerušení státoprávního svazku s ostatními zeměmi a autonomními oblastmi SFRJ*.²⁴² Podobně jako Slovinci se i Chorvati snažili o vytvoření příznivého obrazu u západních států. Největší podporu mělo Chorvatsko od Německa. Chorvatům se povedlo prezentovat se jako oběť vnější agrese Srbů podporovaných JLA. Chorvatsko se rozhodlo aktivně vystupovat pro uznání své nezávislosti, a proto přijalo ustanovení ženevské konvence. V reakci na závěry Badinterovy komise Chorvatsko schválilo zákon o postavení a právech národnostních menšin a poté také dokonce vyhlásilo amnestii pro vzbouřené Srby. Nicméně Badinterova komise Chorvatsko nezařadila mezi státy doporučené k uznání. Chorvatsko proto souhlasilo s příměřím, které bylo podepsáno chorvatským ministrem obrany Gojko Šušakem a generálem JLA Andrijem Rašetou dne 2. ledna 1992. Dohody přímo mezi Miloševićem a Tuđmanem pak bylo dosaženo 7. ledna. V návaznosti na tyto kroky uznala dne 15. ledna 1992 ES Chorvatsko spolu se Slovinskem za suverénní státy. V dubnu bylo uznáno USA, Sovětským svazem a Čínou. Řádným členem OSN se pak stalo 22. května 1992. Tím se završil proces mezinárodní suverenizace Chorvatska, které se stalo plnohodnotným aktérem mezinárodní scény.

Mezinárodním uznáním ale konflikty na území Chorvatska neskončily. Nejasná situace totiž panovala v otázce moci nad srbskými autonomními oblastmi Krajina, Slavonie, Baranja, západní Srem, které se s podporou Bělehradu 19. prosince 1991 spojily a přeměnily na Republiku Srbská krajina (RSK) (Stojarová 2007: 67). RSK fungovala s podporou Srbska jako útvar bez jakéhokoliv mocenského vlivu Chorvatska. Měla vlastního prezidenta, kterým se stal Milan Babić, parlament, vládu i ústavu. RSK se ale potýkala s vnitřními problémy nedostatku potravin, energií, nefunkčním zdravotnictvím, školstvím i dopravní infrastrukturou. Nejednalo se ale v žádném případě o vnitřně ani mezinárodně suverénní útvar, jelikož RSK byla pod přímou kontrolou Srbska, a tedy i Miloševiče. RSK navíc nebyla nikým oficiálně uznána. JLA, která se musela z Chorvatska úplně stáhnout, ještě před svým stažením odevzdala jednotkám RSK své zbraně. Tak mohli Srbové v občasných útocích pokračovat. K uklidnění situace schválila Rada bezpečnosti OSN dne 21. února 1992 vyslání mírových

²⁴² Text rozhodnutí je zveřejněn v Macan: 2000: 154-155.

jednotek²⁴³ podle návrhu amerického diplomata Cyruse Vance. Ani ty ale nedokázaly křehký mír udržet. Válka v Chorvatsku tak skončila až v roce 1995 a teprve 15. ledna 1998 bylo k Chorvatsku definitivně přičleněno území bývalé RSK.²⁴⁴ Tím se Chorvatsko stalo skutečně vnitřně suverénním státem na celém svém území.

Resumé

Po uskutečnění voleb do republikových parlamentů došlo ke změnám v mocenském uspořádání. Federální orgány ztratily i poslední zbytky legitimacy, které měly a navíc byly paralyzovány jak nastavením ústavního systému SFRJ, tak vnitřními národnostními neshodami i praktickou nevytížitelností svých rozhodnutí. Takovým způsobem se rozložilo předsednictvo SFRJ, svazová výkonná rada i SKJ. Jediným akceschopným a mocným držitelem moci na federální úrovni byla JLA. Skutečná moc i legitimita přešla již před volbami směrem k republikovým elitám. Po volbách se ale alokace moci částečně korigovala.

Ve Slovinsku se k moci dostala demokratická opozice v koalici DEMOS, která ve všech významných funkcích kromě prezidenta vystřídala postkomunisty. Poměrné výsledky slovinského volebního výsledku umožnily reflektovat přání slovinské společnosti, ale kvůli dlouhodobé shodě opozice a postkomunistů v klíčových otázkách nehrály volby v osamostatnění Slovinska až tak podstatnou roli. Již před volbami bylo v podstatě jasné, že Slovinsko směřuje k samostatnosti.

Naopak v Chorvatsku, také kvůli většinovému volebnímu systému a výrazné nadreprezentaci HDZ, došlo k vyřazení opozice z politického života a stát po volbách řídil již jen HDZ v čele s nacionalistickým a autoritářským vůdcem Tuđmanem. Situaci v Chorvatsku navíc vydatně komplikovala výrazná srbská menšina, která nesouhlasila s politikou HDZ, ale hlavně s oddělením Chorvatska. Krajínští Srbové se totiž nechtěli octnout v samostatném státu bez centrálního Srbska, které otevřeně podporovalo jejich snahy o separaci od Chorvatska. Štěpící linií se v Chorvatsku stal vzájemně útočný nacionalismus mezi Chorvaty a Srby dohnaný až ke zločinům proti lidskosti.

Podobné postavení jako Tuđmanovi náleželo také Miloševićovi v Srbsku. Podstatný rozdíl ale byl v tom, že Milošević se svoji postkomunistickou stranou SPS ovládl nejen

²⁴³ Pirjevec (2000: 499) tvrdí, že o vyslání mírových jednotek do Chorvatska požádalo už Srbsko v listopadu 1991, tak aby byly uhájeny jeho pozice a mohlo přesunout jednotky do Bosny a Hercegoviny (Pirjevec 2000: 499). Opak tvrdí Prtina (in Šmíd, Vaňura et al. 2007: 71).

²⁴⁴ Srbové v té době tvořili v Chorvatsku už ale jen 5 % (Hloušek in Dančák, Fiala et al. 2000: 259).

Srbsko, ale i Vojvodinu, Kosovo a Černou Horu. Navíc Milošević vystupoval proti všem snahám o osamostatňování jakékoliv části SFRJ. Doufal totiž, že se mu podaří dosáhnout podobné pozice v celé Jugoslávii, jako dříve náležela Titovi. Poté, co si uvědomil nereálnost tohoto plánu, tak přešel do pozic ovládnutí velkého Srbska včetně Srbské krajiny v Chorvatsku. Pozici Miloševiče posílila navíc podpora JLA, která v průběhu bojů vystupovala otevřeně na srbské straně.

Osamostatnění Slovinska proběhlo, také díky národnostní homogenitě, bez výraznějších bojů. Desetidenní válka se v podstatě stala jen formálním útokem. Vnitřní i vnější suverenity dosáhlo Slovinsko brzy a bez větších problémů. Naproti tomu chorvatská válka za nezávislost trvala několik let a vyžádala si desetitisíce životů. Hlavní příčinou kruté války byl vyhraněný nacionalismus Chorvatů a Srbů a také autoritářství a neústupnost Tuđmana i Miloševiče. Chorvatská vnější suverenita byla přes počáteční problémy dosažena ve stejné době jako slovinská. Vnitřní suverenity dosáhlo Chorvatsko kvůli válce ale až o několik let později.

ZÁVĚR

Po smrti doživotního hegemonního vládce SFRJ Josipa Broze-Tita v roce 1980 došlo ke změně alokace politické moci, která přešla na kolektivní orgány přímo propojené a ovládané SKJ. K dalšímu mocenskému přeskupení došlo v polovině osmdesátých let, kdy naplno propukla politická, ekonomická, sociální i národnostní krize, které nebyly schopny federální orgány čelit. Moc v podstatě přešla směrem k republikám, v jejichž čele stanuli reformní činovníci jako byl Milan Kučan ve Slovinsku a Ivica Račan v Chorvatsku.

Přesun moci směrem k republikovým elitám s sebou nesl proces decentralizace vycházející od komunistů, ale také od nově vznikajících prodemokratických hnutí. Naproti tomu v Srbsku se k moci dostal centralista Slobodan Milošević, který si mocensky podřídil Vojvodinu, Černou Horu i Kosovo. Právě komunistické elity využily k posílení svých pozic nacionalismu jako první. Vzhledem k tomu, že ZKS a SKH ovládli skuteční reformisté a ve východním bloku probíhal proces demokratizace, současně došlo na přelomu roku 1989 a 1990 ke komunisty schválené pluralizaci politické scény a zároveň k přerodu komunistických stran na strany demokratické.

Po legalizaci dalších politických stran bylo více méně jasné, že dojde k prvním demokratickým volbám, na jejichž uskutečnění se shodly v podstatě všechny strany včetně vládnoucích postkomunistů. Nejdříve z celé SFRJ proběhly volby, pravděpodobně kvůli kontaktům se západem a odlišné politické kultuře, v dubnu 1990 ve Slovinsku a v dubnu a květnu 1990 v Chorvatsku. Do té doby totiž obsazování postů probíhalo prostřednictvím delegací, jejichž složení mohli občané jen velmi obtížně ovlivňovat.

Ve Slovinsku probíhal konsensus napříč politickým spektrem k decentralizaci SFRJ. Pro suverenizaci Slovinska se vyslovil jak ZKS, tak i opozice, která se sdružila v rámci koalice DEMOS a v transformovaném ZSMS. Naproti tomu v Chorvatsku se pro suverenitu otevřeně vyslovil především nacionalistický HDZ vedený Franjo Tuđmanem a širokospektrální KNS. Postkomunistický SKH zastával v této otázce spíše neutrální pozice a srbská SDS se hlásila k zachování federace, později dokonce k přičlenění území obývanými Srby, kterých bylo asi 12 %, k Srbsku.

Ve Slovinsku se na výběru poměrného volebního systému při volbách do hlavní komory shodly postkomunisté s opozicí, naproti tomu v Chorvatsku SKH záměrně zvolil pro volby do hlavní komory dvoukolový většinový systém, protože doufal, že posílí jeho pozice. Volby v obou případech proběhly podle demokratických standardů a staly se tak symbolicky jedním z prvních kroků k demokracii.

Volby ve Slovinsku vyhrála s nadpolovičním většinou hlasů i mandátů koalice DEMOS, která následně sestavila vládu a obsadila všechny mocenské posty. Stala se tak jediným relevantním subjektem z hlediska koaličního potenciálu. ZKS-SDP a ZSMS-LS se v rámci zisků jednotlivých stran dokonce umístily před jednotlivými stranami DEMOSu. Na vládě se sice nepodílely, ale DEMOS bral jejich stanoviska při svém rozhodování v úvahu. Proto je lze označit za relevantní z hlediska vyděračského potenciálu. Prezidentem byl v přímých volbách zvolen postkomunista Kučan. Kvůli použití většinového volebního systému získal v Chorvatsku HDZ při relativní většině hlasů absolutní většinu mandátů. Na dalších místech se umístily SKH-SDP, KNS a SDS, které ale HDZ více méně ignoroval. Jediným relevantním subjektem se tak stal pouze HDZ. Ostatní strany lze vzhledem k jejich zisku hlasů označit pouze za potenciálně relevantní.

Výsledky volebního systému ve Slovinsku se ukázaly jako téměř dokonale proporční, takže vyjadřovaly názor slovinské společnosti. Úspěch většího množství politických stran nebyl důsledkem volebního systému, ale rozmanitosti názorů ve slovinské společnosti. Naproti tomu v Chorvatsku došlo k výrazně disproporčním výsledkům. Velká nadreprezentace se projevila u nejsilnějšího HDZ. Naopak velká podreprezentace se objevila u všech ostatních stran, v jejímž důsledku se HDZ moci chopil sám, což by se v případě proporčního výsledku nestalo. Došlo tak k podstatné změně vůle obyvatelstva vyjádřené ve volbách. Za prezidenta chorvatský parlament zvolil Franjo Tuđmana.

Přestože se hlavní štěpení se ve Slovinsku vyskytovalo na ose centrum-periferie, tak kvůli vesměs jednotnému postoji k decentralizaci SFRJ probíhalo předvolební štěpení na ose postkomunismus-antikomunismus. Naproti tomu v Chorvatsku se hlavní nacionální chorvatsko-srbské štěpení přeneslo i do předvolebního boje. Další štěpení se vyskytovala rovněž na ose centrum-periferie a postkomunismus-antikomunismus.

V obou zkoumaných případech tak došlo k hladkému přenesení politické moci směrem k bývalé opozici a odstavení postkomunistů od výkonné moci. Slovinsko by nicméně k oddělení a demokratizaci směřovalo za jakéhokoliv výsledku voleb. V případě Chorvatska ovšem volební systém posilující nacionalistické a vnitřně nedemokratické HDZ a marginalizující proudy s jinými stanovisky výrazně přispěl jak ke směřování Chorvatska k samostatnosti, tak i k jeho nedemokratické tranzici.

Proběhnutím demokratických voleb legitimizovalo alokaci moci v rámci jednotlivých republik. Naopak federální orgány ztratily definitivně svoji moc i respekt. Jediným centrálním aktérem s mocí tak zůstala JLA, kterou ale na jaře 1991 definitivně ovládla její srbská část, spolupracující s Miloševićem. Ten se postupně vzdal plánu na ovládnutí celé SFRJ a

soustředil se na vytvoření tzv. velkého Srbska obsahujícího všechna jugoslávská území, kde žijí Srbové. Milošević i Tuđman v rámci svého boje o moc oživovali vyhraněný nacionalismus, prostřednictvím něhož mobilizovali obyvatelstvo. To vedlo od počátku roku 1991 ke konfliktům a následně až k občanské válce. Naproti tomu Slovinci svůj nacionalismus nevymezovali vůči jiným národům, ale spíše vůči centru SFRJ.

K posílení decentralizace došlo mj. nadřazením republikového práva nad federální ve Slovinsku v září 1990 a v Chorvatsku v únoru 1991. Oba režimy nicméně k osamostatnění na základě sebeurčení obyvatelstva potřebovaly získat legitimitu přímo od lidu. Vyhlásily proto referendum. Slovinskou samostatnost podpořilo v prosinci 1990 95 % z 93 % zúčastněných voličů a chorvatskou v květnu 1991 93 % z 84 % hlasujících.

Postupná decentralizace SFRJ a suverenizace Slovinska a Chorvatska doznala svého vrcholu dne 25. června 1991, kdy oba státy vyhlásily nezávislost a samostatnost a staly se subjekty mezinárodního práva. Slovinsko bylo na svoje osamostatnění po všech stránkách připraveno, ale Chorvatsko tímto aktem proces faktického osamostatnění teprve zahájilo. Oddělení od SFRJ a osamostatnění se ale nezamlouvalo vedení SFRJ, JLA, ani Srbska. Na Slovinsko i Chorvatsko proto následně zaútočila JLA. Zatímco konflikt ve Slovinsku pro nezájem všech aktérů trval pouze deset dnů, konflikt Chorvatů se Srby skončil až v roce 1995.

SFRJ přestala formálně existovat dne 27. dubna 1992, kdy ze Srbska a Černé Hory vznikla Svazová republika Jugoslávie. Slovinsko i Chorvatsko byly dne 22. května 1992 přijaty za členy OSN, čímž se staly plnoprávními členy mezinárodního prostoru. Zatímco Slovinsko získalo svoji plnou suverenitu odchodem vojsk JLA během roku 1991, Chorvatsku se to podařilo nad celým svým územím až v roce 1998.

Demokratické volby byly jedním z nejdůležitějších prvků rozpadu SFRJ. Vliv voleb na úrovni republik spočíval především v legitimizování transformace alokace politické moci směrem k republikám a v legitimizování demokratizační cesty vývoje. Volbami se posílila moc a legitimita republikových orgánů a zároveň byl učiněn jeden z prvních kroků demokratizace. Naopak byly oslabeny federální orgány i organizace a nedemokratické postupy. Volby umožnily poměrně hladký přesun moci podle preferencí voličů. Volební systémy ovlivnily především poměrnost výsledků voleb. Většinový systém v Chorvatsku upřednostnil jediný politický směr a ostatní, byť s výraznou podporou, nechal bez vlivu. Poměrný systém ve Slovinsku naopak umožnil dostatečnou reflexi postojů slovinské společnosti. Ani v jednom případě ale nepobíhalo předvolební štěpení výlučně na ose centrum-periferie, takže voliči hlasovali také podle jiných kritérií. Nicméně štěpení na ose centrum-periferie se stalo jedním z nejpodstatnějších bodů při jejich rozhodování. Výsledky

voleb také posílily decentralizační tendence, které vedly k oddělení Slovinska a Chorvatska od SFRJ. Slovinsko by k osamostatnění velmi pravděpodobně směřovalo při jakémkoliv výsledku voleb. Výrazně jiný výsledek voleb by pravděpodobně ale značně zkomplikoval osamostatnění Chorvatska. Samotné volby by jako prostředek legitimizace osamostatnění nedostačovaly. Bylo proto potřeba získat legitimitu přímo v referendu, což se ve Slovinsku i Chorvatsku nakonec stalo. Závěrem lze konstatovat, že volby i volební systémy byly z výše uvedených důvodů podstatnou součástí procesu rozpadu SFRJ a osamostatnění jednotlivých částí. Nebyly ale jedinou či hlavní součástí, protože dezintegrační proces měl daleko komplexnější povahu a pouhá redukce na volby by jej značně zjednodušila.

SEZNAM ZDROJŮ

Prameny

Republika Hrvatska. Zakon o izboru i opozivu odbornika i zastupnika . In *71-90-1*. 1990.

Všeobecná deklarace lidských práv. [s.l.] : Organizace spojených národů, 1948. 6 s. Dostupné z WWW: <<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf>>.

Literatura

Knihy

BARŠA, Pavel; STRMISKA, Maxmilián. *Národní stát a etnický konflikt : Politologická perspektiva*. Vydání první. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 332 s. ISBN 80-85959-52-6.

CABADA, Ladislav, et al. *Komparace politických systémů – Nové demokracie střední a východní Evropy*. Vydání první. Praha : Oeconomica, 2008. 434 s. ISBN 978-80-245-1388-1.

CABADA, Ladislav. *Politický systém Slovinska*. Vydání první. Praha : Sociologické nakladatelství, 2005. 272 s. ISBN 80-86429-37-7.

CABADA, Ladislav; KUBÁT, Michal; et al. *Úvod do studia politické vědy*. Druhé rozšířené a doplněné vydání. Praha : Eurolex Bohemia, 2004. 496 s. ISBN 80-86432-63-7.

COHEN, Lenard J. *Broken Bonds : Yugoslavia*. Colorado : Westview Press, 1995. 388 s. ISBN 0-813-32477-7.

COHEN, Lenard J.; DRAGOVIĆ-SOSO, Jasna et al. *State Collapse in South-Eastern Europe : New Perspectives on Yugoslavia*. West Lafayette : Purdue University Press, 2008. 414 s. ISBN 978-1-55753-460-6.

- CURTIS, Glenn E., et al. *Yugoslavia: A Country Study* [online]. Washington, D.C. : Federal Research Division of the Library of Congress, 1990 [cit. 2010-07-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.country-data.com/frd/cs/yutoc.html>>.
- ČMEJRKOVÁ, Světlá; DANEŠ, František; SVĚTLÁ, Jindra. *Jak napsat odborný text*. Vydání první. Praha : Leda, 1999. 256 s. ISBN 80-85927-69-1.
- DANČÁK, Břetislav; FIALA, Petr. *Národnostní politika v postkomunistických zemích*. Vydání první. Brno : Masarykova univerzita - Mezinárodní politologický ústav, 2000. 320 s. ISBN 80-210-2388-0.
- DIZDAREVIĆ, Raif. *Od smrti Tita do smrti Jugoslávie : Svědectví*. Přeložil Miroslav Tejchman. Vydání první. Praha : Jan Vašut, 2002. 352 s. ISBN 80-7236-171-6.
- DRULÁK, Petr, et al. *Jak zkoumat politiku : Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Vydání první. Praha : Portál, 2008. 256 s. ISBN 978-80-7367-385-7.
- DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra, et al. *Základní modely demokratických systémů*. Vydání první. Praha : Oeconomica, 2008. 258 s. ISBN 978-80-245-1357-7.
- DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra; KUNC, Jiří. *O přechodech k demokracii*. Vydání první. Praha : Sociologické nakladatelství, 1994. 160 s. ISBN 80-901424-8-6.
- ECO, Umberto. *Jak napsat diplomovou práci*. Přeložil Ivan Seidl. Olomouc : Votobia, 1997. 280 s. ISBN 80-7198-173-7.
- FIALA, Petr, et al. *Politické strany ve střední a východní Evropě : Ideově-politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích*. Vydání první. Brno : Masarykova univerzita - Mezinárodní politologický ústav, 2002. 476 s. ISBN 80-210-3036-4.
- GLENNY, Misha. *Balkán : 1804-1999 Nacionalismus, válka a velmoci*. Přeložili Olga a Marzin Kovářovi. Vydání první. Praha : BB art, 2003. 548 s. ISBN 80-7257-976-2.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum : Základní teorie, metody a aplikace*. Druhé, aktualizované vydání. Praha : Portál, 2008. 408 s. ISBN 978-80-7367-485-4.
- HEYWOOD, Andrew. *Politologie*. Přeložil Zdeněk Masopust. Vydání první. Praha : Eurolex Bohemia, 2004. 484 s. ISBN 80-86432-95-5.
- HLADKÝ, Ladislav. *Jugoslávská krize a její historické souvislosti*. Vydání první. Jinočany : H&H, 1993. 64 s. ISBN 80-85467-15-1.
- HLADKÝ, Ladislav. *Slovinsko*. Praha : Libri, 2010. 192 s. ISBN 978-80-7277-463-0.
- CHYTILEK, Roman, et al. *Volební systémy*. Vydání čtvrté. Praha : Portál, 2009. 376 s. ISBN 978-80-7367-548-6.

- JEHLIČKA, Petr; TOMEŠ, Jiří; DANĚK, Petr. *Stát, prostor, politika : Vybrané otázky politické geografie*. Vydání první. Praha : Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, 2000. 276 s. ISBN 80-238-55-66-2.
- KLÍMA, Michal, et al. *Možnosti úpravy či reformy volebního systému v ČR*. Vydání první. Praha : Vysoká škola ekonomická, 1999. 144 s. ISBN 80-7079-095-4.
- KLÍMA, Michal. *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Dotisk prvního vydání. Praha : Radix, 2003. 276 s. ISBN 80-86031-16-6.
- KLOKOČKA, Vladimír. *Politické reprezentace a volby v demokratických systémech*. Vydání první. Praha : Aleko, 1991. 220 s. ISBN 80-85341-11-5.
- KREJČÍ, Oskar. *Kniha o volbách*. Praha : Victoria Publishing, 1994. 360 s. ISBN 80-85605-88-0.
- KREJČÍ, Oskar. *Nová kniha o volbách*. Vydání první. Praha : Professional Publishing, 2006. 484 s. ISBN 80-86946-01-1.
- KUBÁT, Michal, et al. *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Vydání první. Praha : Eurolex Bohemia, 2004. 432 s. ISBN 80-86432-92-0.
- KUPKA, Jiří S. *Balkánský sud prachu*. Vydání první. Český Těšín : Agave, 2003. 144 s. ISBN 80-86160-76-9.
- LUTHAR, Oto, et al. *The Land Between : A History of Slovenia*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2008. 564 s. ISBN 978-3-631-57011-1.
- MACAN, Trpimir. *Dějiny Chorvatů*. Přeložil Jeronym Březina. Vydání první. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 2000. 166 s. ISBN 80-86130-11-8.
- MATVEJEVIĆ, Predrag; STEVANOVIĆ, Vidoslav; DIZDAREVIĆ, Zlatko. *Strůjci války a míru*. Přeložil Jeronym Březina. Vydání první. Praha : G plus G, 2003. 152 s. ISBN 80-86103-67-6.
- NAIMARK, Norman M. *Plameny nenávisti : Etnické čistky v Evropě 20. století*. Přeložili Šimon a Maria Pellarovi. Vydání první. Praha : Lidové noviny, 2006. 240 s. ISBN 80-7106-751-2.
- PELIKÁN, Jan. *Národnostní otázka ve Svazové republice Jugoslávii : Geneze – vývoj – perspektivy*. Vydání první. Praha : Karolinum, 1997. 88 s. ISBN 80-7184-482-9.
- PELIKÁN, Jan; TEJCHMAN, Miroslav. *Dějiny Jugoslávie : (1918 - 1991)*. Vydání první. Praha : Karolinum, 1994. 90 s. ISBN 80-7066-939-X.
- PIRJEVEC, Jože. *Jugoslávie 1918 - 1992*. Vydání první. Přeložila Jana Špidurová. Praha : Argo, 2000. 542 s. ISBN 80-7203-277-1.

- POTOČNÝ, Miroslav; ONDŘEJ, Jan. *Mezinárodní právo veřejné : Zvláštní část*. Čtvrté doplněné a rozšířené vydání. Praha : C. H. Beck, 2003. 482 s. ISBN 80-7179-801-0.
- RAMET, Sabrina P. *Balkan Babel : The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to the Fall of Milošević*. Colorado : Westview Press, 2002. 426 s. ISBN 0-8133-3905-7.
- ROSŮLEK, Přemysl; CABADA, Ladislav. *Evropa národů, patriotů a integrace*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2002. 168 s. ISBN 80-86473-13-9.
- RYCHLÍK, Jan; PERENČEVIĆ, Milan. *Dějiny Chorvatska*. Vydání první. Praha : Lidové noviny, 2007. 576 s. ISBN 978-80-7106-885-3.
- ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Přehled moderních politologických teorií*. Vydání první. Praha : Portál, 2000. 304 s. ISBN 80-7178-461-3.
- SARTORI, Giovanni. *Strany a stranické systémy : Schéma pro analýzu*. Přeložil Jiří Kohoutek a Petr Tomáš. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. 468 s. ISBN 80-7325-062-4.
- SARTORI, Giovanni. *Srovnávací ústavní inženýrství : Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*. Přeložila Jana Ogrocká. Vydání první. Praha : Sociologické nakladatelství, 2001. 238 s. ISBN 80-85850-94-X.
- SCHUMPETER, Joseph A. *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Přeložil Jiří Ogrocký. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. 472 s. ISBN 80-7325-044-6.
- STOJAROVÁ, Věra. *Současné bezpečnostní hrozby západního Balkánu : Kritická analýza konceptu bezpečnosti Kodaňské školy*. Vydání první. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. 296 s. ISBN 978-80-7325-134-5.
- STRMISKA, Maxmilián, et al. *Politické strany moderní Evropy : Analýza stranicko-politických systémů*. Vydání první. Praha : Portál, 2005. 728 s. ISBN 80-7367-038-0.
- SYNEK, Miloslav; SEDLÁČKOVÁ, Helena; VÁVROVÁ, Hana. *Jak psát bakalářské, diplomové, doktorské a jiné písemné práce*. Vydání první. Praha : Oeconomica, 2006. 66 s. ISBN 80-245-1052-9.
- ŠANDEROVÁ, Jadwiga. *Jak číst a psát odborný text ve společenských vědách*. Vydání první. Praha : Sociologické nakladatelství, 2005. 212 s. ISBN 80-86429-40-7.
- ŠEDO, Jakub. *Volební systémy post*. Vydání první. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. 420 s. ISBN 978-80-7325-137-6.
- ŠESTÁK, Miroslav, et al. *Dějiny jihoslovanských zemí*. Vydání druhé. Praha : Lidové noviny, 2009. 766 s. ISBN 978-80-7106-375-9.
- ŠESTÁK, Zdeněk. *Jak psát a přednášet o vědě*. Vydání první. Praha : Academia, 1999. 208 s. ISBN 80-200-0755-5.

- ŠIFNER, František. *Jak psát odbornou práci a diplomovou práci zvláště*. Praha : Univerzita Karlova v Praze - Pedagogická fakulta, 2004. 20 s. ISBN 80-7290-167-2.
- ŠKALOUD, Jan. *Metodologie politické vědy*. Vydání první. Praha : Vysoká škola ekonomická v Praze, 2000. 46 s. ISBN 80-245-0069-8.
- ŠMÍD, Tomáš; VAŘURA, Vladimír et al. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. Vydání první. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. 278 s. ISBN 978-80-7325-126-0
- TEJCHMAN, Miroslav; HRADEČNÝ, Pavel; ŠESTÁK, Miroslav. *Historické souvislosti rozpadu Jugoslávie*. Vydání první. Praha : Historický ústav, 1996. 256 s. ISBN 80-85268-58-2.
- TEJCHMAN, Miroslav; HRADEČNÝ, Pavel; ŠESTÁK, Miroslav. *Historické souvislosti rozpadu Jugoslávie*. Vydání první. Praha : Historický ústav, 1996. 256 s. ISBN 80-85268-58-2.
- VIDMAR, Jure. *Democratic Transition and Democratic Consolidation in Slovenia*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2008. 252 s. ISBN 978-3-631-57075-3.
- WEBER, Max. *Politika ako povolanie*. Přeložil Ladislav Kiczko. Vydání první. Bratislava : Spektrum, 1990. 80 s. ISBN 80-218-0055-0.
- WEITHMANN, Michael W. *Balkán : 2000 let mezi východem a západem*. Přeložila Růžena Dostálová a Jan Souček. Vydání první. Praha : Vyšehrad, 1996. 440 s. ISBN 80-7021-199-7.

Články

- BOLDIŠ, Petr. *Bibliografické citace dokumentu podle ČSN ISO 690 a ČSN ISO 690-2: Část 1 – Citace: metodika a obecná pravidla*. Verze 3.3. c 1999–2004, poslední aktualizace 11.11. 2004. URL: <<http://www.boldis.cz/citace/citace1.pdf>>.
- BOLDIŠ, Petr. *Bibliografické citace dokumentu podle ČSN ISO 690 a ČSN ISO 690-2: Část 2 – Modely a příklady citací u jednotlivých typu dokumentu*. Verze 3.0 (2004). c 1999-2004, poslední aktualizace 11. 11. 2004. URL: <<http://www.boldis.cz/citace/citace2.pdf>>.
- CABADA, Ladislav. *Political Culture and Its Types in the Post-Yugoslav Area*. *Politics in Central Europe*. 2009, Volume 5, Number 2, s. 78-94. Dostupný také z WWW: <http://www.politicsince.eu/documents/file/2009_12.pdf>. ISSN 1801-3422.

- KASAPOVIĆ, Mirjana. Electoral Politics in Croatia 1990 – 2000. *Politička misao*. 2000, Vol. 27, No. 5, s. 3-20. Dostupný také z WWW: <[http://www.izbori.hr/izbori/ipFiles.nsf/0/5AC68B9B34062708C125744900409D48/\\$FILE/2000-5%20Kasapovic%20-%20Electoral%20Politics%20in%20Croatia%201990-2000.pdf](http://www.izbori.hr/izbori/ipFiles.nsf/0/5AC68B9B34062708C125744900409D48/$FILE/2000-5%20Kasapovic%20-%20Electoral%20Politics%20in%20Croatia%201990-2000.pdf)>. ISSN 1846-8721.
- POPOVIĆ, Dragan M. Political System of Yugoslavia under Tito. *Amfiteatar* [online]. [200-], číslo neuvedeno, [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <<http://www.amfiteatar.org/content/view/169/43/lang,en/>>.
- PRUNK, Janko. *10 Years of Independence* [online]. 2001 [cit. 2010-07-25]. Path to Slovene State. Dostupné z WWW: <<http://www.slovenija2001.gov.si/10years/path/>>.
- RAMET, Sabrina P. Slovenia's Road to Democracy . *Europe-Asia Studies*. 1993, Volume 45, Issue 5, s. 869-886. Dostupný také z WWW: <<http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a783756755>>. ISSN 1465-3427.

Internetové stránky

- Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze* [online]. 2009 [cit. 2010-03-07]. Pravidla a metodické pokyny pro zpracování a odevzdání bakalářské/diplomové práce. Dostupné z WWW: <<http://www.ff.cuni.cz/FF-7296.html>>.
- Government of the Republic Slovenia Public Relations and Media Office* [online]. 2001 [cit. 2010-07-25]. 10 Years of Independence. Dostupné z WWW: <<http://www.slovenija2001.gov.si/10years/>>.
- Ústav politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze* [online]. © 2010 [cit. 2010-03-07]. Náležitosti písemných prací. Dostupné z WWW: <<http://upol.ff.cuni.cz/nalezitosti-pisemnych-praci/>>.
- Statistical Office of the Republic of Slovenia* [online]. 2008-10-21 [cit. 2010-07-06]. Election of the members of the National Assembly, Slovenia, 21 September 2008. Dostupné z WWW: <http://www.stat.si/eng/novica_prikazi.aspx?id=1947>.
- Government Communication Office* [online]. 2010 [cit. 2010-07-07]. Ten years of first direct and multiparty elections in Slovenia. Dostupné z WWW: <http://www.ukom.gov.si/en/media_room/background_information/elections/ten_years_of_first_direct_and_multiparty_elections_in_slovenia/>.

Parties and Elections in Europe [online]. 2010 [cit. 2010-07-07]. Dostupné z WWW:

<<http://www.parties-and-elections.de/>>.

Wikipedia [online]. 2010-07-06 [cit. 2010-07-07]. Hrvatski parlamentarni izbori 1990.

Dostupné z WWW:

<http://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatski_parlamentarni_izbori_1990.>

Wikipedia [online]. 2010-07-12 [cit. 2010-07-12]. Předsednictvo SFRJ. Dostupné z WWW:

<http://cs.wikipedia.org/wiki/P%C5%99edsednictvo_SFRJ>.

Wikipedia [online]. 2010-05-05 [cit. 2010-07-17]. Savez komunista Hrvatske. Dostupné z

WWW: <http://hr.wikipedia.org/wiki/Savez_komunista_Hrvatske>.

Wikipedia [online]. 2010-07-25 [cit. 2010-07-25]. Ten-Day War. Dostupné z WWW:

<http://en.wikipedia.org/wiki/Ten_Day_War>.

Databáze

Citace 2.0 [online]. © 2009 [cit. 2010-02-28]. Dostupné z WWW: <<http://www.citace.com/>>.

Google. *Google překladač* [online]. 2010 [cit. 2010-07-12]. Dostupné z WWW:

<<http://translate.google.cz/?hl=cs#>>.

Institut pro srovnávací politologický výzkum. *Coder* [online]. Datum publikování neuvedeno

[cit. 2010-07-05]. Dostupné z WWW: <<http://ispo.fss.muni.cz/modules/elections/>>.

SEZNAM PŘÍLOH

<i>Číslo</i>	<i>Strana</i>	<i>Název</i>	<i>Formát</i>	<i>Zdroj</i>
1	45	Složení Předsednictva SFRJ 1979-1991	tabulka	Předsednictvo SFRJ [online]
2	49	Úrovně parlamentních shromáždění v SFRJ	tabulka	Pirjevec 2000
3	72	Volební systémy do hlavních komor slovinského a chorvatského parlamentu v roce 1990	tabulka	Cabada 2005 (SLO); Hrvatski parlamentarni izbori 1990 [online] (HR)
4	77	Výsledky voleb do slovinského Společensko-politického sboru v roce 1990 (1)	tabulka	Cabada 2005
5	78	Výsledky voleb do slovinského Společensko-politického sboru v roce 1990 (2)	tabulka	Cabada 2005
6	78	Výsledky voleb předsedy slovinského předsednictva v roce 1990	tabulka	Cabada 2005
7	81	Výsledky voleb do chorvatské společensko-politické rady v roce 1990	tabulka	Kasapović 2000